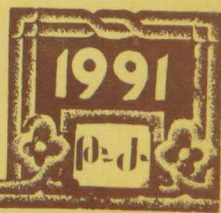
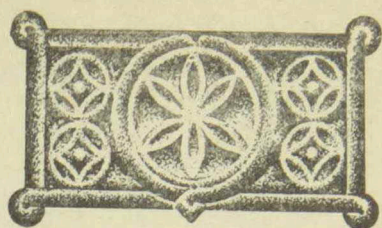




ԶՄԻԱԾԻՆ





ԽԸ

ՏԱՐԻ



ԷԶՄԻԱԾԻՆ



ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ
ԱՄՍԱԳԻՐ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ԱԹՈՌՈՒՅ
Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ

Անգլիական միություն — հոկտեմբեր

1991



ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆԻ ԱՌԱՋՆՈՅ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

17663-ա/1

191-91

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ
ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐԸ ՄԵԾԱՀԱՐԳ ՏԻԱՐ
ԼԵՎՈՆ ՏԵՐ-ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻՆ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԸՆՏՐՎԵԼՈՒ ԱՌԹՎ

ՄԵԾԱՐԳՈՅ ՆԱԽԱԳԱՀ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՏԻԱՐ ԼԵՒՈՆ ՏԵՐ-ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

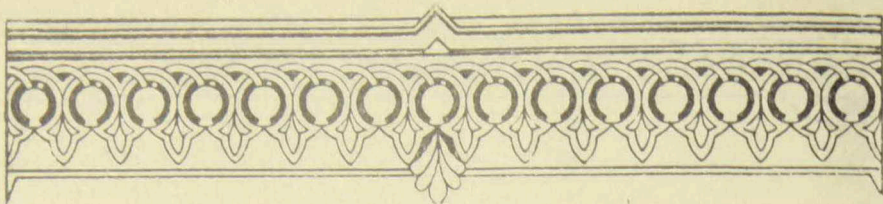
Երևան

Աստուծոյ ողորմութեամբ մեր մայր երկրի անկախութեան
ամրապնդման ճանապարհին, ահա մի նոր ամրոց ևս կոթողուեց,
ընտրութեամբ ինքնիշխան մեր հայրենիքի առաջին նախագա-
հի, համայն մեր ժողովրդի ազատ կամքով:

Յանուն Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցու և հաւա-
տացեալ ժողովրդի, Սուրբ Էջմիածնից շնորհաւորանք և օրհ-
նութիւն Ձեզ՝ արժանընտիր նախագահ մեր հարազատ Հանրա-
պետութեան, և մշտանորոգ անսպառ եռանդ ու լաւատեսութիւն,
որպէսզի Ձեր ազգանուէր գործակիցների հետ ձեռք ձեռքի տը-
նա՞ծ՝ շարունակէք անվարան յառաջ ընթանալ անկախութեան
ճամբով, ապահովելով հայոց հայրենիքի քաղաքական անվտան-
ցութիւնը և մշակութային ու տնտեսական զարգացումը, իմաստու-
թեամբ ու արդար կորովով յաղթահարելով ամէն դժուարութիւն,
ամէն փորձութիւն:

«Եւ արդ՝ մի մերժէք ի ձեզնց զհամարձակութիւնն ձեր, յորում
կայ մեծաց վարձուց հատուցումն: Պիտոյ է ձեզ համբերութիւն,
զի զկամս Աստուծոյ արարեալ, հասցիք աւետեացն» (Եբր. Ժ
35~36). ամէն:

ՎԱԶԳԷՆ Ա.
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ



ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԿՈՂ

Կամօքն Աստուծոյ և մեր ազատատենչ ազգի, յառաջիկայ Սեպտեմբերի 21-ին, մեր նորածին հանրապետութեան քաղաքացիները պիտի պատասխանեն անկախութեան հրաւերին, միաձայն ու բարձրաձայն յայտարարելով՝ այո՛:

Ազատութեան ու անկախութեան կանչը մեր բազմադարեան պատմութեան հրամայականն է, մեր ազգի գիտակցութեան թելադրանքն է, մեր ապագայ գոյատևման երաշխիքն է:

Կը խորհինք թէ Սեպտեմբերի 21-ի այո՛ն ո՛չ թէ լրումն է մեր անկախութեան իտեալի, այլ շարունակումն է անկախութեան՝ առաւել վճռական ու գործարար գործընթացի, ապահովումովը մեր հայրենիքի քաղաքական անվտանգութեան և տնտեսական զարգացման:

Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին անվարան ու լաւատես սպասում է լսել մեր ժողովրդի պատմական այո՛ն, և հետեւել այդ ձայնին:

Մաղթում ենք սրտանց, մեր երկրի երիտասարդ անձնուրաց ղեկավարներին՝ ազգաշէն անսպառ եռանդ ու իմաստութիւն, միասնական համերաշխ գործակցութեամբ:

Այս արևոտ պահին, ես չիշում եմ՝ Բոխարեստում 1938 թուականին «Հերկ» ամսագրում, իմ խմբագրականի վերջին սա տողերը՝

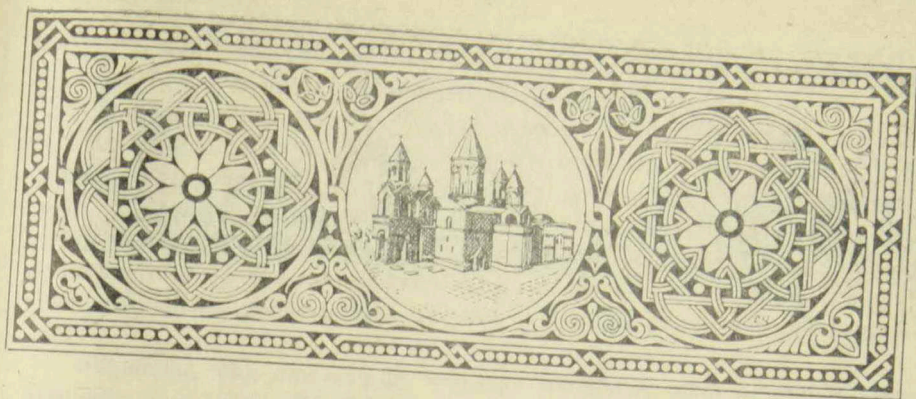
«Ահա թէ ինչու, այսօր երբ կը վերչիշենք կորսուած անկախութեան պատմութիւնը, լեցուն հաւատով ու լաւատեսութեամբ՝ մեր ազգի ներկայի և ապագայի նկատմամբ, կուգենք գոչել՝ Թող ապրի մեր Հայաստանը: Թող մնայ Մայիս 28-ի խորհուրդը՝ որպէս անոր ապագայի աստղը»:

Հայոց աշխարհի հորիզոնի վրայ, ահա բարձրանում է անկախութեան այդ աստղը:

Օրհնութիւն և փառք՝ ճառագայթող այդ աստղին ու յաւետ ազատ՝ արմենական մեր ազգին:

ՎԱԶԳԷՆ Ա.

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ



ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏ Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա.-Ի
ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԽՕՍԳԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆՈՒՄ
(23 Սեպտեմբեր 1991 թ.)

Նախաստեղծման հեռու ժամանակներում, մեր քաջ Նահապետը Հայկ, արդարության երեքթևեան իր նետով ճեղքեց խաարը բռնակալության և դրեց սահմանաքարը հայոց ազգի ազատ Տան: Այդ օրից ծնունդ առաւ ինքնիշխան արմենական երկիրը՝ Հայաստան:

Անցան դարեր, և հրաշք տեսիլքովը Սուրբ Լուսաորչի, Աստուծոյ Որդին իշաւ Արարատեան աշխարհ ու իր հետ բերեց «լոյսը փառաց» որով բացուեց ճանապարհը մեր ազգի ոգեկան ազատութեան:

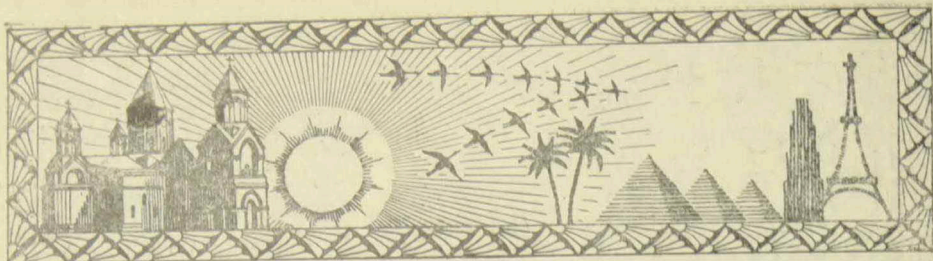
Այսօր երբ մեր պատմութեան նոր առաւօտն ենք դիմաւորում, հռչակումովը մեր նորածին հանրապետութեան անկախութեան, յիշենք հայրենաստեղծ մեր Հայկ Նահապետին և Սուրբն Գրիգոր Լուսաորչին, որ Քրիստոսի արարչագործ լոյսով ոգեղինացրեց կեանքը հայոց, որով աշխարհի հորիզոնի վրա բարձրացաւ ծիածանը «փառաց լոյս» մեր անմահն հսկեղարի: Նաև յետ այսու, մեր ազգի տենչանքը պետք է լինի, անկախութեան ճանապարհով հասնել՝ ազատագրուած հայ ոգեկանութեան նոր բարձունքների:

Հայեր, որ ի Հայաստան և որ ի սփիւռս աշխարհի, արթնացէք և ուխտեցէք՝ մնալ հաւատարիմ ազատն Հայկ Նահապետին և մեր հոգիների Լուսաորչին ամենասուրբ:

Ողջոյն և օրհնութիւն Հայաստանի ինքնիշխան անկախ մեր հանրապետութեան:

Օրհնութիւն և փառք մեր ազատատենչ ու հաւատաւոր անմահ ազգին:

«Ի Տեառնէ եղև այս, և է սքանչելի առաջի աշաց մերոց: Այսօր է գորարար Տէր, եկալք ցնծացուք և ուրախ եղերուք ի սմա»: (Սաղմոս ԾԺԷ 23—24). Ամէն:



Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆ Ա. ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԽՈՍԲԸ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԵՌՈՒՍՏԱՑՈՒՅՑԻՑ

Սիրեցյալ ժողովուրդ Մեր,

Այս խոովահույզ ժամանակներում, երբ մեր ազգը մարտնչում է իր արդար իղձերի իրականացման համար, երբ մեր ինքնիշխան հայրենի պետության անձնավեր երիտասարդ ղեկավարները հերոսական ճիգեր են ի գործ դնում հասնելու համար ազատության և անկախության գործընթացի վերջնական հաղթանակին, մեր Մայր Եկեղեցին՝ Հայ Առաքելական Եկեղեցին ևս, ոգեշնչված նույն այդ իդեալներով, կամենում է իր նպաստը, իր աշխատանքի բաժինը բերել ի կենսագործումն մեր ազատատենչ ժողովրդի ազնիվ սպասումների:

Այս զգացումներով, այս խոհերով տոգորված, Մենք ողջունում ենք Հայաստանի հեռուստատեսության ղեկավարության որոշումը, այս ամսից սկսած առավել լայն տեղ տալու «Թորան Լուսոյ» կրոնական հաղորդաշարին, ի մխիթարություն մեր հավատավոր ժողովրդի զավակների:

Ընդառաջելով հեռուստատեսության ղեկավարության այս զովելի առաջադրանքին, Մենք որոշեցինք «Թորան Լուսոյ» հաղորդումների ծրագիրը ընդլայնել նոր միջոցառումներով և գործակիցներով, Սյունյաց թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Ասողիկ եպիսկոպոս Արիստակեսյանի ղեկավարության ներքո:

Այսօր Մենք հաճելի պարտականությունը ունենք Մեր օրհնությամբ բացումը կատարելու «Թորան Լուսոյ» հաղորդումների այս նոր շրջանին:

Ամենայն Հպոց Սուրբ Էջմիածնից շողարձակվող «Թորան Լուսոյ» հաղորդումները մեր ժողովրդին մշտապես պիտի բաշխեն Աստուծո խոսքը, Քրիստոսի Ավետարանի կենարար պատգամները և Սուրբ Հոգու շնորհները, ի շինություն նրա հոգևոր ու բարոյական կյանքի: Զի Մենք, ինչպես դարեր շարունակ մեր լուսաբնակ նախնիները, հավատում ենք երկնի ու երկրի արարիչ Աստծուն, նրա Միածին Որդու փրկչագործ Ավետարանին ու Սուրբ Հոգու շնորհաբաշխ գործությանը:

Սույն կրոնական հաղորդումներով մեր Եկեղեցու սպասավորները իրենց քարոզության մեջ պիտի ընդգրկեն նաև նյութեր Հայ Առաքելական Եկեղեցու պատմության, դավանության և մատենագրության վերաբերյալ,

ինչպես և լայն տեղեկություններ մեր եկեղեցւո՝ մեր օրերում ծավալող գործունեության մասին Հայաստանում և արտերում:

«Ժողրան Լուսոյ»-ից, մեր հոգևորականները՝ եպիսկոպոսներ, վարդապետներ և քահանա հայեր, իրենց կենդանի խոսքով պիտի ջանան մանավանդ նպաստել մեր ժողովրդի հոգևոր բարոյական կատարելագործմանը, հայրական թելադրանքներով, որ նրանք սուրբ հավատքի գործւթյամբ ու ազնիվ ներշնչանքներով հեռու մնան մեղանշումներից, մոլութւյուններից և վատառողջ հակումներից, թե իրենց ընտանեկան հարկի տակ, թե իրենց աշխատանքի վայրում, թե իրենց հասարակական կյանքում:

Իսկապես, մեր ժողովուրդը ազգային զարթոնքի հետ զուգահեռ, կարիք ունի նաև բարոյական նկարագրի զարթոնքի: Զի մարդ անհատի հոգու գերագույն զարդը, գերագույն պարծանքը՝ բարոյական գիտակցության հրամայականն է, որով իր հոգուց արմատախիլ պետք է անի անցյալից մնացած արատները, եսակենտրոն մղումները, ինչպիսիք են՝ շահամոլութւյունը, ընչաքաղցութւյունը, կաշառակերութւյունը, այլ և այլ զեղծարարութւյուններն ու մոլութւյունները:

Դուք, արմենական ցեղի հպարտ զավակներ, լավ իմացեք, որ մեր Առաքելական սուրբ եկեղեցին իր բարոզչւթյամբ և խորհրդակատարութւյուններով մի տևական «անկռելի զանգակատուն» է, որ հրավեր է կարդում մեր ազգի բոլոր զավակներին ապրել ու գործել բարեսրտութւյամբ, շինարար աշխատանքով ու առաքինի արարումներով, իր ազգակիցների հետ եղբայրական սիրո սիրտւթյան մեջ: Հայ եկեղեցին միարար ու խաղաղարար մի համազգային սիրո եղբայրակցութւյուն է:

Մեր եկեղեցիների բեմերից, սուրբ պատարագի ժամին, ամեն կիրակի քաղցրաձայն հնչում է մեր անմեան «Տէր ողորմեա»-ն, վերջում այս աղոթքով՝ «Տէր ողորմեա, Տէր ողորմեա, սուր աշխարհիս խաղաղութիւն, ազգիս հալոց սէր, միութիւն»:

Սիրելիներ Մեր, մեր օրերում, երբ այնքան ոգևորութւյամբ ու ուժգնութւյամբ բարձրադաղակ խոսվում է ազատութւյան և արդարութւյան գաղափարների մասին, կամենում ենք ձեզ հիշեցնել, թե այդ մարդասիրական վեհ գաղափարների հիմքերը գտնվում են Քրիստոսի սուրբ Ավետարանում: Դրա համար է, որ Փրկիչը մեր Հիսուս կոչվում է «Արեգակ արդարութեան ու ազատութեան» և «Իշխան խաղաղութեան»:

Արդարութւյուն, ազատութւյուն ու խաղաղութւյուն, ահա ոգեղեն սլուններ քրիստոնէական ավետարանչւթյան, քրիստոնէական բարոյականի:

Քրիստոնէական առաքելութւյան հիմնական նպատակը մարդու փրկութւյունն է չարի ու մահվան կապանքներից:

Քրիստոնէութւյունը, այսպիսով, մարդակենտրոն կրոն է, որովհետև քրիստոսակենտրոն է, զի Հիսուս հավասարապես Աստված էր և Մարդ: Քրիստոս իր մարդկութւյամբ և խաչափաշտի վրա իր զոհաբերումով է, որ դարձավ Փրկիչ ազգի մարդկան: Քրիստոսով է, որ մարդը կոչվեց դառնալ պաշտոնակերպ բարոյական էակ:

Կարող ենք նույնիսկ մտածել, թե առանց՝ Քրիստոսով մարդու բարոյական պաշտոնակերպման, Աստված կզրկվեր իր գոյութւյան բարոյական իմաստից:

Մարդասերն Աստված իր Միածին Որդուն աշխարհ առաքեց, իր

արարչագործության բարոյական գերագույն նպատակը իրականացնելու համար մարդկային հոգեկան աշխարհում:

Ինչքան մխիթարական է Մեզ համար, Հայոց Հայրապետի համար, որ մեր ժողովուրդը այսօր ի Հայաստան և ի սփյուռս աշխարհի, իր երեսը դարձրել է դեպի աղոթարան և ողջունում է ծագումը արդարության ու ազատության արեգակի հայրենի աշխարհի վրա և վերանորոգում իր նախնաց սրբազան ուխտը՝ Քրիստոսի Ավետարանի լույսով դառնալու նոր մարդ, նոր ժողովուրդ, ազատագրված ժողովուրդ:

Ցանկանում ենք նաև հիշեցնել, որ ամեն մեկի մտածելու ու գործելու ազատությունը պայմանավորված է իր նմանների, իր ազգակից եղբայրների մտածելու ու գործելու ազատությամբ:

Իրապես ազատ ու արդար է այն մարդը, որը հարգում է ազատությունն ու արդար գործը իր եղբայրների:

Սույն մի քանի տողերով, Մենք վերջացնում ենք Մեր խոսքը և մաղթում, որ «Թորան Լուսոյ» հաղորդումը Քրիստոսի լույսով պայծառացնի մեր ժողովրդի միտքն ու հոգին, մեր ժողովրդի բարոյական նկարագիրը, մեր ժողովրդի ձեռաց գործերը:

«Լուսովդ քո Քրիստոս, ամենեքեան լուսաորեցաք և ի սուրբ խաչ քո փրկիչ հաւատացեալքս ապաւինեցաք»:

«Էմանուել, Էմանուել, այո, հավատանք, թե Աստված ընդ մեզ է»:

Ամեն:





ՍՐԲԱԼՈՒՅՍ ՄԵՌՈՆԻ ՕՐՀՆՈՐԹՅՈՒՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

Արդեն Գվիրական ու ավանդական դարձած մեռոնօրհների սրբազան արարողությունը ահավասիկ 1700 տարիներից ի վեր բովանդակ հայության միասնական աղոթքի ու հոգևոր ուխտի նորոգման խորհուրդն է դարձել: Մեռոնօրհնությունը հայ հավատացյալ ժողովրդի հոգու և սրտի ամենամոտ ազգային-եկեղեցական տոնախմբությունն է, որին ներկա է եղել մեր ժողովուրդը հոգեկան ուրախության հույզերով և ազգային հպարտության զգացումներով:

Առաջին անգամ այս սրբազան հողի վրա, հավանաբար 303 թ., Ս. Գրիգոր Լուսավորիչն է, որ օրհնել է սրբալույս մեռոնը Արշակունի Տրդատ Գ հայոց արքայի կնքահայրությամբ: Այնուհետև դարերի ընթացքում Ս. Լուսավորչի արժանավոր հաջորդները միշտ օրհնել են սուրբ մեռոնը, որպեսզի երբեք ու երբեք Հայ Եկեղեցում և հայ հոգիների մեջ «չգամաքի ձեռքը մաքուր իր կանթեղին, հոգիներին՝ սրբազան հուր»:

Ահավասիկ այս հանդիսավոր առիթով Մայր Հայրենիքը իր դռները բացեց բազմահազար հավատավոր հայորդիների առջև: Եվ ահա այսօր էլ հայ ուխտավորներն աշխարհի բոլոր կողմերից եկել են Ս. Էջմիածին, Մայր Հայրենիք՝ իրենց հետ բերելով բյուր կարոտներ, կրոնական ու հայրենասիրական հույզ ու ապրում:

Աշխարհի տարբեր երկրներից ուխտավորաբար Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին են ժամանում Հայաստանյայց Եկեղեցու թեմակալ առաջնորդներ, հոգևոր ներկայացուցիչներ, թեմական և եկեղեցական վարչությանց անդամներ, Մայր Աթոռի քարերարներ, ազգային-հասարակական գործիչներ, բոլոր Եկեղեցիների ներկայացուցիչներ և այլ հյուրեր: Նրանք գալիս էին հաղորդակից լինելու մեռոնաբուրյ Ս. Էջմիածնով մեր նախնիների սուրբ հոգիների հետ, գալիս էին տեսնելու Հայաստանի ինքնիշխան հանրապետության վերածնունդը և միասնաբար աղոթելու մեր Եկեղեցու և Մայր Հայաստանի շինության ու անսասանության համար:

Ս. Էջմիածինը իր պանդոլիտ զավակներին կանչել է իր հովանու ներքո, իր մայրական գործակցությո՞ւն գիրկը՝ իր մեռոնաբուրյ օրհնությունն ու աղոթքը բաշխելու համաափյուն հայությանը:

1991 թ. սեպտեմբերի 21-ից մինչև 25-ը սրբալույս մեծոթոսկության համազգային հանդիսությանը մասնակցելու համար Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին եւ ժամանում Երուսաղեմի հայոց Պատրիարք Ամենապատիվ Ս. Թորգոմ արքեպս. Մանուկյանը՝ ընկերակցությամբ Ս. Սևան եպս. Ղարիպյանի, Կ. Պոլսո հայոց Պատրիարք Ս. Գարեգին արքեպս. Գազանճյանը՝ ողեկ-ցությամբ Ս. Ծաման եպս. Սվաճյանի, Ս. Մանվել վրդ. Երկաթյանի և Ս. Պարույր քնն. Ղամատյանի: Մեծոթոսկներին իրենց մասնակցությունն էին բերել նաև ԱՄՆ-ի հայոց արևելյան թեմի առաջնորդ Ս. Խաժակ եպս. Պարսամյանը, ԱՄՆ-ի հայոց արևմտյան թեմի առաջնորդ Ս. Վաչե արքեպս. Հովսեփյանը, Ռումինիայի և Բուլղարիայի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Տիրայր արքեպս. Մարտիկյանը, Եգիպտոսի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Զալեն արքեպս. Չինչինյանը, Հունաստանի հայոց թեմի հայրապետական պատվիրակ Ս. Ոսկան եպս. Գալիարյանը, Իրաքի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Սվազ եպս. Սաստուրյանը, Ավստրալիայի և Նոր Զելանդիայի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Ազան եպս. Պալիոզյանը, Կանադայի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Հովնան եպս. Տերտերյանը, Արգենտինայի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Գիսակ եպս. Մուրադյանը, Ուրուգվայի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Հակոբ եպս. Գլըրնճյանը, Բրազիլիայի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Տաթև եպս. Մուրադյանը, Ֆրանսիայի հայոց թեմի առաջնորդ և հայրապետական պատվիրակ Ս. Գյուտ արքեպս. Նազաշյանը, Լիոնի հայոց առաջնորդ Ս. Նորվան եպս. Զաքարյանը, Կենտրոնական Եվրոպայի հայրապետական պատվիրակ Ս. Մեսրոպ եպս. Գրիգորյանը:

Ներքին թեմերից հանդիսություններին մասնակցում էին Արարատյան հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Ս. Գարեգին եպս. Ներսիսյանը, Շիրակի թեմի առաջնորդ Ս. Գրիգորիս եպս. Բունիաթյանը, Գուգարաց թեմի առաջնորդ Ս. Արսեն եպս. Բերբերյանը, Սյունյաց թեմի առաջնորդ Ս. Ասողիկ եպս. Արիստակեսյանը, Արցախի թեմի առաջնորդ Ս. Պարզե եպս. Մարտիրոսյանը, Վրաստանի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Գևորգ եպս. Սերապետրյանը, Նոր Նախիջևանի և Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդ Ս. Տիրան եպս. Կյուրեղյանը, Մայր տաճարի լուսարարապետ Ս. Հուսիկ արքեպս. Սանթրոսյանը, Մայր Աթոռի դիվանապետ Ս. Ներսես արքեպս. Պողոսպալյանը, Ս. Հոփսիսին վանքի վանահայր Ս. Ամանիս եպս. Արաբաշյանը:

Հրավիրյալների թվում էին՝ Երուսաղեմից՝ Ս. Ծանե արքեպս. Աճեմյանը, Ծվեցարիայի հայոց հոգևոր հովիվ Ս. Վիգեն ծ. վրդ. Այվազյանը, Խաղիայի հայոց հոգևոր հովիվ Ս. Սարգիս քնն. Սարգիսյանը, ԱՄՆ-ի հայոց արևելյան թեմից Ս. Արիս եպս. Ժիրվանյանը, Ս. Հալկազուն ծ. վրդ. Մելքոնյանը, Գ. Գրիգոր քնն. Հայրապետյանը:

Ամենայն Հայոց Հայրապետի մասնավոր հրավերով մեծոթոսկների սրբազան արարողությանը մասնակցելու համար Մայր Աթոռ էր ժամանել Մեծի Տանն Կիլիկիո Գարեգին Ա Կաթողիկոսը՝ ընկերակցությամբ Ս. Սեպուհ ծ. վրդ. Սարգիսյանի և Ս. Արշավիր վրդ. Գաթուջյանի:

Հանդիսությանը մասնակցող բոլոր Եկեղեցիների պատվիրակության մաս էին կազմում Ռուսաց Եկեղեցու, Վրաց Եկեղեցու և Հռոմեական Կաթողիկ Եկեղեցու ներկայացուցիչները:

ԿԻՐԱԿՆԱՄՈՒՏԻ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ

Սեպտեմբերի 28-ին, շաբաթ օրը, երեկոյան ժամը 18-ին, Հայ Եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների գաճակալները, եպիսկոպոսաց դասը, վարդապետներն ու քահանա հայրերը, Հայոց Հայրապետի գլխավորությամբ, եկեղեցական թափորով, ուխտավորների ու հավատացյալների խոնոներամ բազմությամբ առաջնորդվեցին Մայր տաճար՝ ներկա լինելու կիրակնամուտի հանդիսավոր ժամերգությամբ:

ՍՐԱԱՌՈՒՅՍ ՄԵՌՈՒՆԻ ՕՐՀՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սեպտեմբերի 29-ին, կիրակի: Այսօր Ամենայն Հայոց Հայրապետը մեծաշուք հանդիսավորությամբ, իր գաճակալության 36-րդ տարում, վեցերորդ անգամ կատարում է սրբալույս մեռոնի օրհնությունը՝ ի վաչելումն Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու և հավատավոր հայ ժողովրդի:

Քառասուն օրեր առաջ Մայր Աթոռում սկսվել էր սրբալույս մեռոնի պատրաստությունը: Մեռոնի արծաթաձուլյ մեծ կաթսան, լցված ձիթապտղի ամառառ յուղով, դրվել էր Ավագ խորանում ամենօրյա «աղօթիք և երգօք հոգևորօք» և ծածկվել «յոթն շղարշովք»:

Վաղ առավոտից հազարավոր հայ ուխտավորներ և հավատացյալներ արտերկրից և Հայաստանի տարբեր շրջաններից եկել են մասնակցելու համազգային այս սրտամույզ ու գեղեցիկ արարողությանը:

Մինչև մեռոնօրհների արարողությունը, առավոտյան ժամը 10-ին, Մայր տաճարում, Ավագ ս. խորանի վրա, հանդիսավոր սուրբ պատարագ է մատուցում Կ. Պոլսի հայոց Պատրիարք Ամենապատիվ Տ. Գարեգին արքեպս. Գազանճյանը:

Ա. պատարագի արարողությունից հետո եկեղեցական մեծահանդես թափորը, սկիզբ առնելով Վեհարանից, ձգվում է դեպի Մայր տաճարի առաջ պատրաստված բեմը:

Քահանայապետական լրիվ զգեստավորման մեջ եկեղեցական թափորը գլխավորում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը՝ շրջապատված Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսով, Տ. Թորգոմ և Տ. Գարեգին Սրբազան Պատրիարքներով, որոնք տոնական և հանդիսավոր զգեստավորված են իրենց դիրքի և պաշտոնի համաձայն, ինչպես նաև 12 եպիսկոպոսներով ու արքեպիսկոպոսներով, որոնք մասնակցելու են սուրբ մեռոնի օրհնությանը:

Թափորի առջևից ընթանում են կարմրազգեստ, ջրափնդ երկու ջաթիրները՝ արծաթագույն գավազաններով: Նրանց հետևում են ջահակիրները, որից հետո գալիս են հոգևոր ճեմարանի ուսանողները, շուրջառագեհատ վարդապետներն ու քահանա հայրերը: Թափորի կենտրոնում երկու վարդապետներ կրում են խաչվառն ու հայրապետական գավազանը, իսկ երկու տարեկաններ՝ ս. մեռոնի կաթսայի ոսկեթել երիզներով բանված սպիտակաթույր շղարշը: Նրանց հետևում է սրբալույս մեռոնի օրհնության կնքահայրը՝ Գևորգ Հովնանյանը (Նյու Ջրզի):

Օքեղազգեստ առաջանում է 12 արքեպիսկոպոսների և եպիսկոպոսների ջբախումբը՝ մատուցելով, արծաթապատ Ավետարաններով և այլ սրբություններով, Մեծի Տանն Կիլիկիո Գարեգին Ա Կաթողիկոսը այս նվիրական հանդիսության ամփոփում կրում է Կիլիկյան Աթոռից բերված մեռո-

նով լի սափորը, Ամենապատիվ Տ Թորգոմ Պատրիարքը տանում է աստվածամուխ Ս. Գեղարդը, Ամենապատիվ Տ. Գարեգին Պատրիարքը՝ Ս. Կենաց փայտը, Ներսես արքեպս. Պողապալյանը՝ Լուսավորչի Ս. Աջը, Տ. Զավեն արքեպս. Չինչինյանը՝ անուշաբույր ծաղիկներով անոթը, Տ. Գրիգորիս եպս. Բունիաթյանը՝ բալասանով անոթը, Տ. Խաժակ եպս. Պարսամյանը՝ հին մեռոնը, Տ. Վաչե արքեպս. Հովսեփյանը՝ Ս. Արիստակես Հայրապետի աջը, Տ. Արսեն եպս. Բերբերյանը՝ Ս. Թադեոսի աջը, Գյուտ արքեպս. Նագաշյանը՝ Ս. Հակոբ Մծբնա Հայրապետի աջը, իսկ Տ. Գարեգին եպս. Ներսիսյանը, Տ. Աղան եպս. Պալիոզյանը, Տ. Գիսակ եպս. Մուրադյանը տանում են արծաթապատ կազմերով Ս. Ավետարաններ:

Վեհափառ Հայրապետը հրնթացս օրհնում է բազմահազար հավատացյալներին և ուխտավորներին, որոնք երկյուղածությամբ գլուխ են խոնարհում հայրապետական Ս. Աջի առաջ: Հայոց Հայրապետի աջ և ահյակ կողմերով քայլում են Տ. Ավագ եպս. Ասատուրյանը և Տ. Հովնան եպս. Տերտերյանը՝ որպես փեշակիրներ:

Հայրապետական թափորին մաս են կազմում քույր Եկեղեցիների պատգամավորները, որոնք տեղ են գրավում Հին Վեհարանի առջևում այս առթիվ պատրաստված մասնավոր բեմի վրա: Հարթակի վրա են գտնվում Հայաստանի խորհրդարանի նախագահ Տիար Լևոն Տեր-Պետրոսյանը և պաշտոնական այլ անձինք:

Բեմահարթակի աջակողմյան դասում կանգնած Մայրավանքի երգչախմբի անդամները, Մայր թոռի վարդապետների և սարկավագների հետ միասին, երգչախմբի ղեկավար Խորեն Մելիսանեշյանի գլխավորությամբ, կատարում են մեռնօրհնության շարականներն ու մեղեդիները:

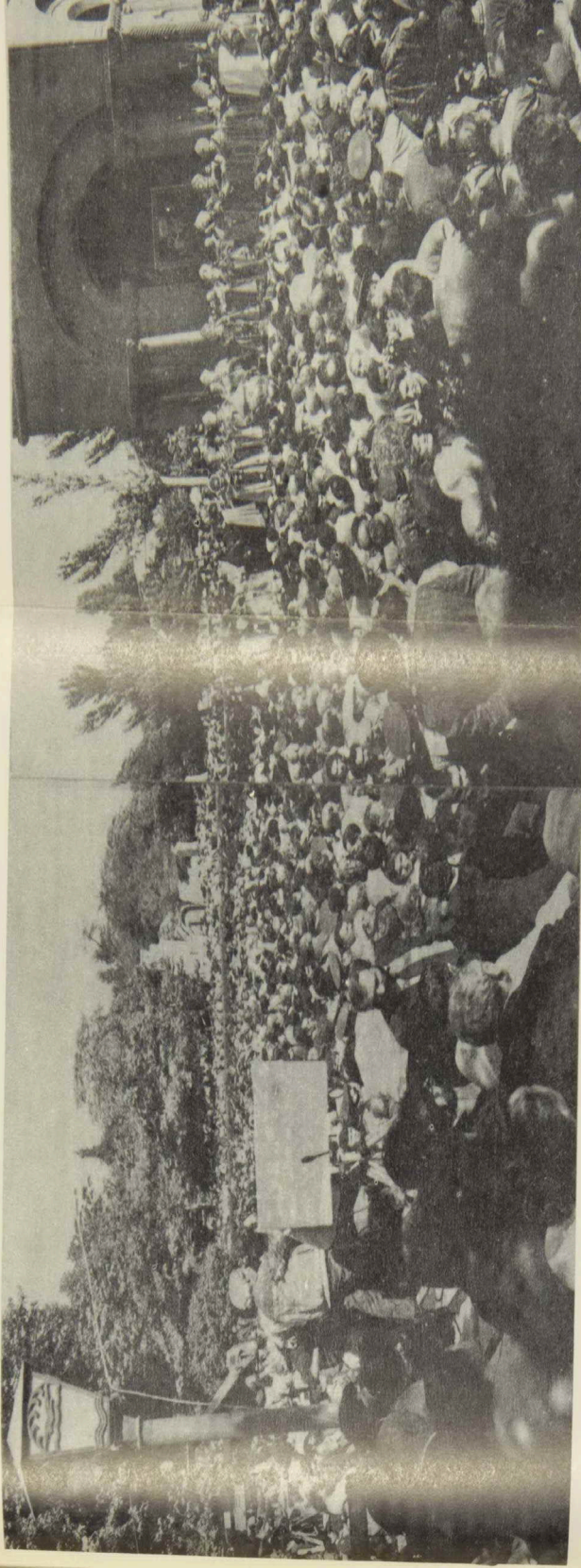
«Հրաշափառ Աստուած» շարականի վեհ հնչյունների ներքո, Տրդատյան կամարակապ դուռն միջով, եկեղեցական հանդիսավոր թափորը, Վեհափառ Հայրապետի գլխավորությամբ, բարձրանում է զանգակատան առաջ պատրաստված բեմ-խորանի վրա՝ կատարելու սրբալույս մեռոնի օրհնությունը: Նույն պահին վեհ ու հաղթական թնդում է «Ուրախ լեր» շարականը, որ հոգեկան անպատում բերկրանքի ու խնդության հույզերով է համակում բոլորի սրտերը:

Արդարև այսօր ուրախ է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, քանզի ամենուր լույս է, խունկ և աղոթք:

Հայոց Հայրապետը բազմում է «յաթոռ և երկոտասան եպիսկոպոսունք կալով շրջապատ առաջի, ունելով ի ձեռս իրեանց գտուրբ նշանն Կենաց, զԱջ Սրբոյ Լուսավորչին և զնշխարս սրբոց և մեռնաշիշ մի լցեալ հին մեռոնա»:

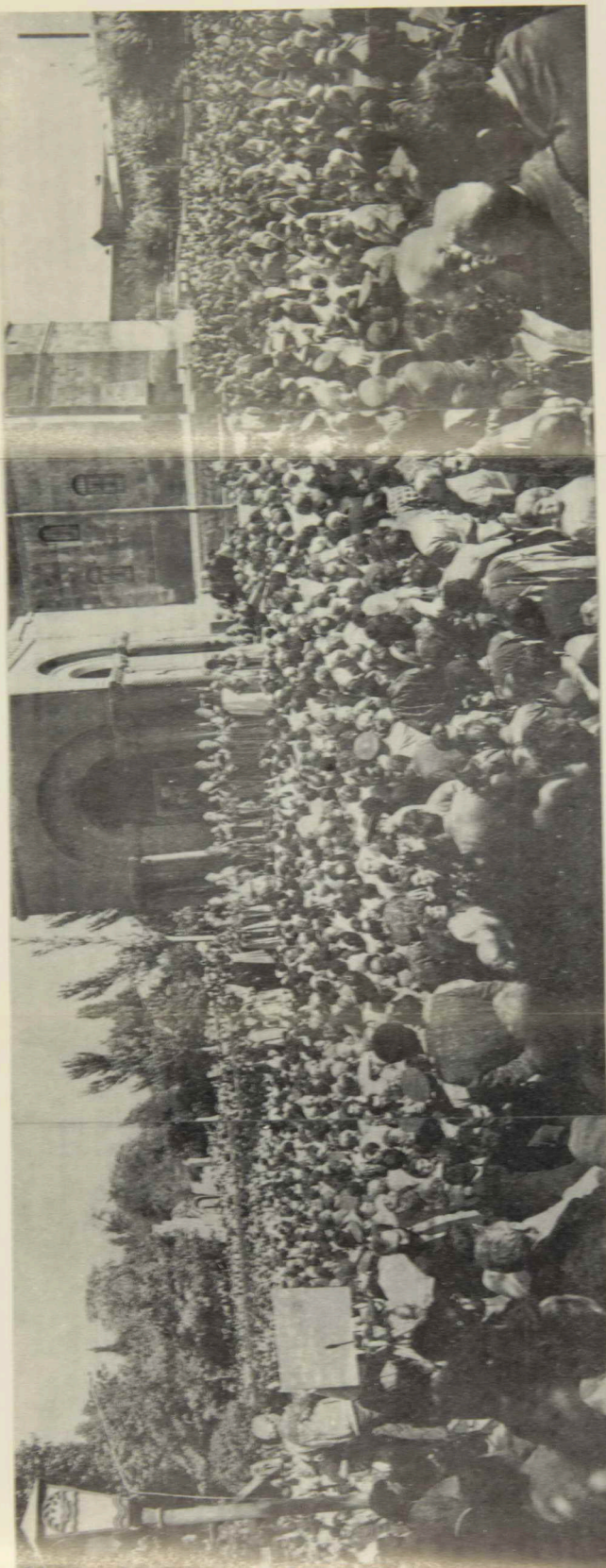
Մեռնօրհների հոգեհույզ ու արտահույզ արարողությունը ուղիղ եթերով ցուցադրվում էր հանրապետության հեռուստատեսությամբ:

Ակավում է սրբալույս մեռոնի օրհնության մեծահանդես արարողությունը: Սրբազան եպիսկոպոսները «Վանոն օրհնութեան սրբալույս մեռոնի» հրահանգի համաձայն Ս. Գրքից կատարում են համապատասխան հատվածների ընթերցումներ սուրբ յուրի պատրաստության հոգևոր, աստվածային նշանակության և նրա գործածության մասին: Այնուհետև Վեհափառ Հայրապետն ընթերցում է մեռնօրհների մեծ աղոթքը. «Արդ զօրութեամբ ամենասուրբ Հոգւոյդ եղիցի իղս այս՝ իղ ցնծութեան, զգեստ լուսաւոր, օծումն թագաւորութեան, սրբութիւն հոգւոց և մարմնոց, շնորհք հոգեւորական, պահապան կենաց, կնիք արդարութեան, զէն հաւատոյ, նահա-



ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ժողովուրդի եռօրյա ժողովում բազմաթիվ հայտեր և
պահանջներ առաջարկվել են ԽՍՀՄ-ի և ՀՍՀՄ-ի միջև հարաբերությունների

ՀԱՅԵՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ՕՐԻՆԱԿԱԿԱՆ ՎԵՐՈՒՄԸ
ԵՎ ԳՐԱԴՈՒՄԸ ԶԱՆԳԵՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՎՈՐԴԱՆ ԱՊՐԱՎՈՐԴԱՆ ԿՈՄԻՏԵՍԻ



տակ հաղթող ընդդեմ ամենայն գործոց բանասրկուին, ոգոց փրկութիւն, ցնծութիւն սրտից, ուրախութիւն յաիտեմական, զի որ ոք օծցի ի ամանէ՝ վերստին ծննդեան իողովս, երկիտաց լիցի յԱստուծոյ և աներկիտ հակառակորդէն: Ապա երգեցիկ խումբը մեղմորեն երգում է «Որ յառաջագոյն յօրէնս» մեռնօրհնության սրտառու շարականը, «Մեղեդի մեռնի՝ Հայր Ամենակալ» տաղն ու Ծնորհալու «Նոր օրհնութիւն» քարոզը: Ապա Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսը կարդում է մեռնօրհնության երկրորդ և երրորդ մեծ աղոթքները: Այնուհետև «լինի բացումն դրան նիւթոյ մեռնի»։ Մայր տաճարի լուսարարապետ Տ. Հուսիկ արքեպս. Սանթրոյանը հրապարտում է սուրբ մեռնի կնքահորը՝ բաց անելու մեռնի կաթսայի կափարիչը, և հենց այդ պահին էլ դպրաց խումբը ոգևորությամբ եղանակում է «Բացեր, Տէր, աշօր զգանձդ երկնային» շարականը: Կիլիկյան Աթոռի Գահակալը մոտենում է կաթսային և նրա մեջ լցնում Անթիլիասից բերված մեռնը: Ապա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հանդիսավորապես մեռնօրհնության արծաթյա կաթսայի մեջ է թափում «զմիտ ծաղկանցն և ապա զբալասանն, և զկնի զհին մեռնն»: Այս խորհրդավոր պահը կատարվում է «Առաքելոյ աղանոյ» հոգեցունց շարականի երգեցողության ներքո: Եվ հենց նույն պահին էլ տոնական հնչում են Մայր տաճարի զանգակատան զանգերը:

Այնուհետև Վեհափառ Հայրապետը Կենաց Ս. Փայտով, Ս. Գեղարդով և Ս. Գրիգոր Լուսավորչի աջով երեք անգամ տեսնագրում և խառնում է նոր մեռոնը՝ երգելով. «Օրհնեսցի և սրբեսցի մեռոնս այս նշանա»։ Մյուս սուրբ մատուցներով ևս տեսնագրվելուց հետո, կաթսան ծածկվում է կափարիչով, և Վեհափառ Հայրապետը կարդում է վերջին աղոթքը. «Արդ, այժմ և մեք պատրաստելով զսա որպես կաթն մատուցանեմք, զի ամենեքեան որ ի ամանէ առնուցուն՝ արժանի լիցին ընդունել զհաստատուն կերակուր, զճշմարիտն, զերկնայինն՝ ի շնորհաց միածնի քո Տեսուն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի...»:

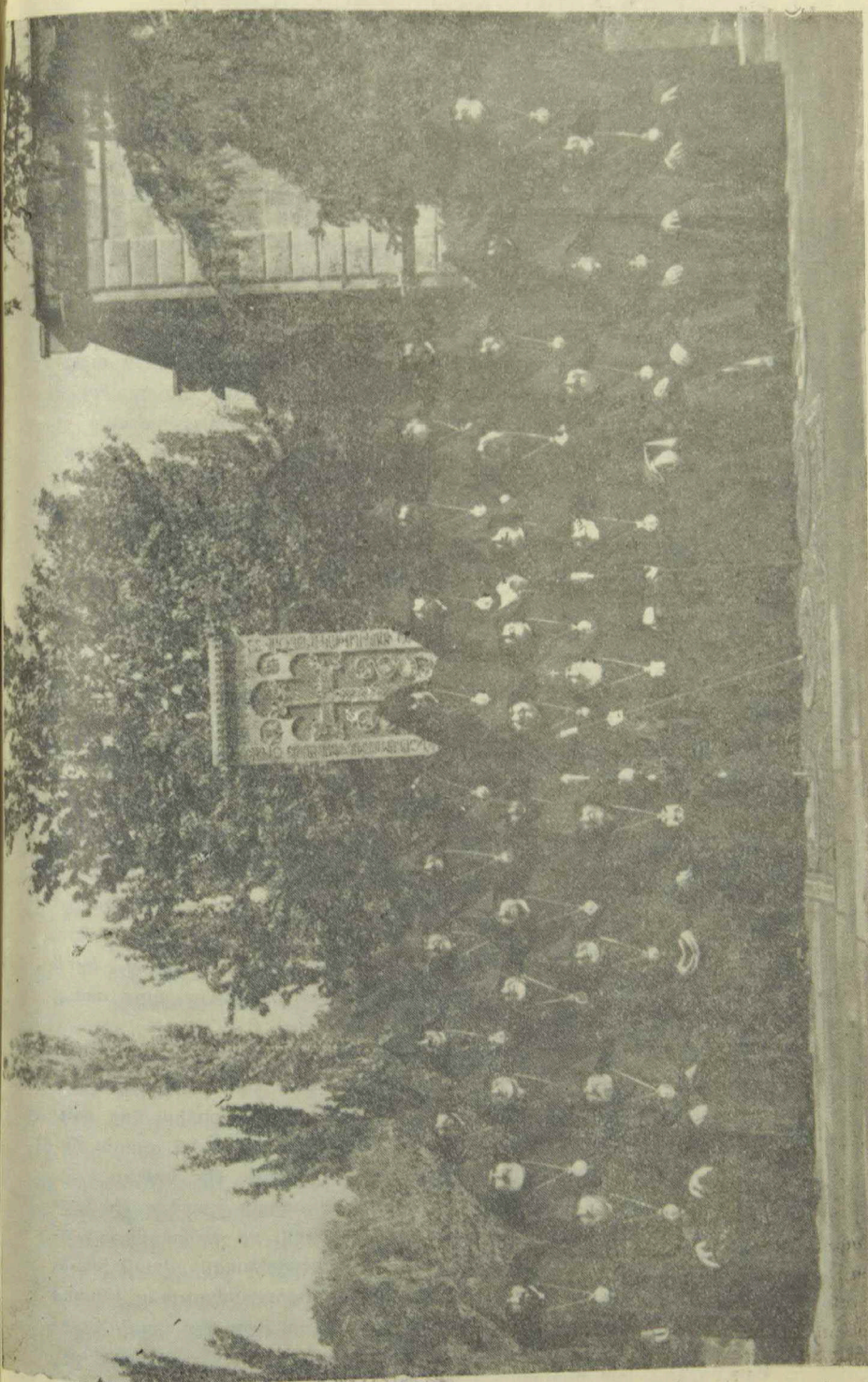
«Եւ այժմ ծագեա ի սիրտս մեր զպարգևս բարութեան Հոգւոյդ Սրբոյ, և հաղորդակից երեւեցո զմեզ պարգևաց քոց սրբոց, վասն զի դու իսկ ես մեռոն անքիծ, և մաքուր և անուշոտ, որ հանապազ բուրես յանձինս սրբոց քոց»:

Ապա Վեհափառ Հայրապետի «Պահպանիչ»-ով ավարտվում է սրբալույս մեռնի օրհնության համազգային հանդիսությունը:

Այս նվիրական արարողության ավարտին Ամենայն հայոց Հայրապետն իր ոգեշունչ քարոզն է խոսում՝ վեր հանելով սուրբ մեռնի հոգևոր խորհուրդն ու իմաստը մեր ազգային գիտակցության մեջ:



Կարդացվում է մեր Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի Ավետարանը



Սեփական շաղկապի վերաբերյալ, Մեծ Տանն Կրկին Գարեջին Բ. Կարողիկյան, Երուսաղեմի Թորոն Պատրիարքը և Առաքելականություն
Գարեջին Պատրիարքը սրբալույս Մյուռոնի օծման արարողության ժամին

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա.-Ի
ԽՅՍԲԸ ՄԻԻԴՈՆՈՐԸՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻԻ
(29 Սեպտեմբեր 1991 թ.)

«Յանուն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ». ամեն:

«Էջ Միածինն ի Հօրն եւ լոյս փառաց ընդ նմա»:

Միրեցեալ հոգևոր զաւակներ Մեր,

Այսօր, երբ Սուրբ Էջմիածնի կամարների տակ հաւաքուած, օրհնեցինք սրբալոյս միտունը, յիշենք որ շատ դարեր առաջ Սուրբն Գրիգոր՝ մեր Լուսաւորչի հրաշք տեսիլքով, իշաւ այստեղ Որդին Աստուծոյ, Փրկիչն մեր Քրիստոս և նրա հետ՝ նաև լոյսը փառքի:

Այդպէս է, որ Հայաստանում հռչակուեց քրիստոնէական հաւատքը իբրև պաշտօնական կրօնը համայն հայ ազգի, որի ծոցում, դեռևս առաքելական դարից, սկսել էր տարածուել սուրբ Աւետարանի աստուածային խօսքը: Բայց մանաւանդ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի քարոզչութեամբ ու հրաշալի գործունէութեամբ, և հայոց Տրդատ թագաւորի դարձով ու մկրտութեամբ, նոր հաւատքը վերջնապէս յաղթանակեց, և հիմքը դրուեց ու կազմակերպուեց Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին, կենտրոն ունենալով հենց այս տեղը, ուր իշել էր Միածին Որդին Աստուծոյ:

Այդ օրուանից հայ ժողովրդի հոգու աշխարհը սկսեց շաղախուել Քրիստոսի Աւետարանի լոյսով:

Այդ օրուանից հայ ժողովուրդը սկսեց ապրել հոգևոր նոր վերածընունդ:

Այդ օրուանից հայ ժողովուրդը սկսեց պայծառակերպուել և դառնալ ստեղծարար ազգութիւն:

Վկայ է պատմութիւնը, որ քրիստոնէութեամբ հայ ազգը դարձաւ համաշխարհային երևոյթ:

Այո՛, համաշխարհային երևոյթ, նախ՝ որովհետև նա առաջինը հանդիսացաւ, որ 301 թուականին իր սիրտը բացեց Քրիստոսի Աւետարանի լոյսին ու նոր հաւատքը հռչակեց ազգային պետական կրօն, իսկ հայոց Տրդատ արքան, եղաւ առաջին թագաւորը, որը մկրտուեց քրիստոնէաչ:

Ինչպէս յայտնի է, 313 թուականին Հռոմի կայսրը՝ Կոստանդիանոս, Միլանի հրովարտակով քրիստոնէութիւնը հռչակեց լոկ արտօնեալ կրօն Հռոմէական կայսրութեան տարածքի վրայ և ինքը մկրտուեց շուրջ տասը տարի յետոյ միայն:

Հայ ժողովուրդը, քրիստոնէութեամբ, դարձաւ համաշխարհային երևոյթ՝ նաև իր հինգերորդ դարի Ոսկեդարով, երբ աշխարհում կազմաւորուեց ու ճառագայթեց մի նոր մշակոյթ, մի ազգային ինքնատիպ նոր ոգեկանութիւն, որի ստեղծած արժէքները իրենց մնայուն տեղն են գրաւել միջազգային քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ մինչև մեր օրերը:

Եւ վերջապէս հայ ժողովուրդը, քրիստոնէութեամբ դարձաւ համաշխարհային երևոյթ՝ նաև Վարդանանց պատերազմով, որ աշխարհի պատմութեան հորիզոնի վրայ հանդիսացաւ առաջին պատերազմը վասն խղճի, վասն հաւատի ազատութեան: Վարդանանց մահատալանքիւնը հայոց պատմութեան մէջ մնաց մինչև մեր օրերը, խորհրդանշելով մեր ազգի ազատատենչ ոգու, մեր ազգի անկախութեան տենչի:

Այս օրերին, երբ մեր մայր հայրենիքը հռչակել է իր պետական ան-

կախութիւնը, Հայ Առաքելական Եկեղեցին բարձրադասակ ողջունում է այդ հռչակումը, այն գիտակցութեամբ, որ ինքը՝ Հայ Եկեղեցին, իր սկզբնաւորման ժամանակներից մինչև մեր ժամանակները պահել-պահպանել է անկախութեան գաղափարը, հոգևոր կեանքի մակարդակի վրայ: Դարեր շարունակ բռնատէրերի լծի տակ հայ հաւատացեալը ինքն իրեն զգացել է ազատ ու անկախ միայն իր մայր Եկեղեցու կամարների ներքոյ:

Արդար է հետևաբար, որ Հայ Եկեղեցին ճանաչոյի նախաձեռն, նախապարապետը մերօրեայ պետական անկախութեան:

Հայ Եկեղեցին, ինքնիշխանութեան ու անկախութեան գաղափարը իրականացրել է դարեր շարունակ նաև այլ Եկեղեցիների հետ իր յարաբերութիւնների ճանապարհին:

Քրիստոնէայ մեծ Եկեղեցիներ, Բիզանդական շրջանից սկսած, յաճախ ձգտել են իշխել Հայ Եկեղեցու և հայ ժողովրդի հոգու վրայ ու խափանել նրա ազգային ոգեկանութեան անկախութիւնը: Այդ տեսակետից Հայ Եկեղեցու պատմութիւնը մի հերոսամարտ է՝ ընդդէմ նման օտար Եկեղեցիների նուաճողական ձգտումների:

Հայ Առաքելական Եկեղեցին այսօր էլ եղբայրական սիրալիր յարաբերութիւններ է կամենում պահել բոլոր քրիստոնէայ բոլոր Եկեղեցիների հետ, Էկումենիկ ոգով, սրբութեամբ պահպանելով սակայն իր դաւանանքը և իր ներքին վարչա-կազմակերպչական ազգային անկախութիւնը: Հայ ժողովուրդը երբեք պիտի չկամենայ կախման մէջ լինել այլ եկեղեցական կենտրոններից: Եւ երբեք պիտի չհանդուրժի, որ այլ Եկեղեցիներ մարդորսութեամբ զբաղուեն մեր ազգի ծոցում՝ Հայաստանում թէ սփիւրքում:

Հայ Առաքելական Եկեղեցին հնագոյն վաւերական քրիստոնէական Եկեղեցիներից մէկն է և կարիքը չունի դրսից կրօնական-եկեղեցական ուսմունք ներմուծելու:

Այսօր, մեր անկախ պետութեան հռչակումով, այժմէութիւն է ստանում նաև հայ ազգի Եկեղեցու հոգևոր անկախութեան ամրապնդման հրամայականը, իբրև հայ ժողովրդի միակ հարազատ Եկեղեցին, անկախ օտար կրօնական կենտրոններից:

Մեր մոր ինքնիշխան պետութեան անկախութեան հիմքերից մէկն է նաև հայ ազգի Եկեղեցու անկախութիւնը և ինքնիշխանութիւնը:

Մենք դաւանում ենք Հաւատամքը՝ մէկ ազատ ազգութիւն,

մէկ անկախ պետութիւն,

մէկ անկախ ազգային Եկեղեցի:

Այս հաւատամքով, այս գիտակցութեամբ, Սուրբ Հոգու զօրութեամբ օրհնումս այս սրբալոյս միտունը Մենք հռչակում ենք անկախութեան միօրին:

Հաշեր, հոգևոր զաւակներ Մեր, այս սրբազան միտունով՝ միացէ՛ք, եղբայրացէ՛ք, եղէք մէկ կամք, եղէք մէկ ուրախութիւն, եղէք մէկ ցաւ: Նղէք մէկ ազգ, մէկ ընտանիք, մէկ ժայռացած երդում և հաւատացէք մեր այս մի բուն հայրենի հողին ու նրա գալիքին, սուրբգրական Արարատի հայեացքի տակ, Սուրբ Էջմիածնի օրհնութեան ներքոյ:

«Քանզի ո՛վ է մեր յոյս, կամ խնդութիւն կամ պատկ պարծանաց մեփոց, եթէ ոչ դուք ժողովուրդ մեր, առաջի Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ի նորա գալստեանն: Զի դուք էք փառք մեր և խնդութիւն» (Ա. Թեաւդ. Բ. 19—20): Այժմ և միշտ. ամեն:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆ ՎԵՀԱՐԱՆՈՒՄ

Արբալույս մեռոնի օրհնության արարողության ավարտից հետո, Վեհափառ Հայրապետը, եկեղեցական թափորով, «Հայրապետական օրհներգի» վեհաշունչ երգեցողության ներքո, առաջնորդվում է Վեհարան՝ օրվա տոնի առթիվ ընդունելու շնորհավորություններ։ Այս առիթով Վեհարանի սեղանատանը տրվում է պաշտոնական ճաշկերույթ, որին մասնակցում են Հայաստանի խորհրդարանի նախագահ Տիար Լևոն Տեր-Պետրոսյանը, պաշտոնական այլ անձինք, քույր եկեղեցիների պատգամավորներ և ուխտավորներ։

ՀՈԳԵՀԱՆԳՍՏՅԱՆ ԱՂՈԹՔ ԾԻԾԵՌՆԱԿԱՐԵՐԴՈՒՄ

Սեպտեմբերի 30-ին, երկուշաբթի օրը, առավոտյան ժամը 11-ին, Ամենայն Հայոց Վազգեն Ա Կաթողիկոսի գլխավորությամբ, Հայ եկեղեցու պատգամավորները, քույր եկեղեցիների ներկայացուցիչներն ու հյուրերը, ծաղիկներով ու ծաղկեպսակներով այցելում են Ծիծեռնակաբերդի հայ նահատակաց հուշարձան։

Նահատակաց հուշարձանի հավերժական կրակի շուրջ բոլորված, Հայ և քույր եկեղեցիների հոգևոր դասը միասնաբար աղոթում են անմեղ նահատակ հայորդիների հոգիների խաղաղության և հանգստյան համար։

Նույն օրը, ժամը 12-ին, Հայ եկեղեցու հոգևորականաց դասին և քույր եկեղեցիների ներկայացուցիչներին ընդունեց Հայաստանի խորհրդարանի նախագահ Տիար Լևոն Տեր-Պետրոսյանը։ Նա մեկ անգամ ևս շնորհավորեց Վեհափառ Հայրապետին մեռոնօրհնության առիթով և, բարձր գնահատելով Հայ եկեղեցու և հոգևորականության դերը մեր ժողովրդի կյանքում, ողջունեց նրա վերագարթոնքի նոր ուղին։

Երեկոյան ժամը 19.30-ին Արամ Խաչատրյանի անվան համերգային սրահում Արարատյան հայրապետական թեմի «Մանկունք» երգչախմբի և Մայր տաճարի երգեցիկ խմբի կատարմամբ տոնական համերգ կազմակերպվեց, որին իրենց օրհնությունն էին բերել Ամենայն Հայոց Հայրապետը, Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսը, մեր նվիրապետական մյուս Աթոռների պետերն ու ներկայացուցիչները, թեմակալ առաջնորդները և քույր եկեղեցիների պատգամավորները։

Հոկտեմբերի 1-ին Վեհարանում, Վեհափառ Հայրապետի բարձր նախագահությամբ, տեղի ունեցավ եպիսկոպոսաց խորհրդակցական ժողով, որտեղ քննարկվեցին մեր եկեղեցուն և ժողովրդին հուզող տարբեր հարցեր։

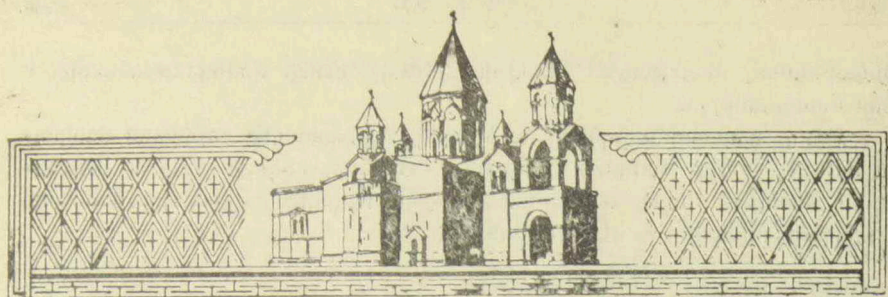
Մայր Աթոռ ժամանած հյուրերը հոկտեմբերի 2-ին, հրաժեշտ տալով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին և շնորհակալություն հայտնելով նրա ջերմ ու հոգատար վերաբերմունքի համար, մեկնում են անմոռաց տպավորություններով։

Մայր Աթոռում գտնվելու շրջանում հյուրերն այցելեցին հանրապետության տեսարժան վայրերը, եղան Գառնիի տաճարում, Ս. Գեղարդա վանքում, Խորվիրապում, Սևանում, այցելեցին թանգարաններ և մշակութային

կենտրոններ, ծանոթացան ինքնիշխան Հայաստանի դժվարություններին և նոր նվաճումներին:

Բոլոր պատգամավորներն ու հյուրերը կարոտակեզ շրթներով համբուրեցին մեր սուրբ վանքերի խնկաբույր քարերը, հոգևոր շունչ ու ջերմություն ստացան հայոց սրբազան հողից և հայրենի աշխարհից հեռացան սպազայի լուսավոր ու գեղեցիկ տեսիլքներով:





ԱՅՅԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ՝ ԾՆՆԴՅԱՆ ՑՅՐԴ
ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ԱՌԹՎ

Սույն թվականի սեպտեմբերի 20-ին, ուրբաթ օրը, Նորին Սուրբ Թծություն Տ. Տ. Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ռումիանապ մախկին մի խումբ աշակերտներ այցելեցին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին և շերտորեն ընդունվեցին Վեհափառ Հայրապետի կողմից: Նրանք եկել էին հայտնելու իրենց սրտագին երախտագիտությունը Հայոց Հայրապետին և շնորհավորելու Նրա ծննդյան տարեդարձը՝ այս անգամ արդեն 83-րդը, և ցանկալու երկար տարիների քաջատողջ և բեղուն ազգանվեր գործունեություն:

Աշակերտները արտասանեցին իրենց սրտի խոսքերը սիրելի ուսուցչին:

ՁԵՐԴ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆ

Յուրաքանչյուր հոբելյանական տարեդարձին նշվում է հոբելյարի կյանքի անցած ողին, նրա վաստակը և արժանիքները: Սակայն Ձերն այլ է: Ձեզ գնահատում և Ձեր վաստակն ու արժանիքները ուկյա տառերով պատմությունն է գրում: Իսկ մենք՝ Պուրբեշի Միաքյան-Քեսիմյան ազգային վարժարանի Ձեր մախկին սաներս, այսօր, մայր հայրենիքում, որպես համայն հայ ժողովրդի մեկ մասնիկը, եկել ենք Ձեր սրբացած Աջը համբուրելու, մաղթելու քաջատողջություն, երկար կյանք ու նորանոր հաջողություններ Ձեր աստվածանվեր ու ազգանվեր հանապազօրյա գործունեության մեջ՝ ի փառս մեր Եկեղեցու, մեր ժողովրդի և վերածնված Հայաստանի: Անկասկած, նույնպիսի ջերմ զգացմունքներով և մաղթանքներով համակված են նաև համայն Սփյուռքում ապրող Ձերդ Սրբության մախկին աշակերտները:

Ձերդ Սրբության հովվության 35 տարիները միաժամանակ փոթորկալի ու երջանիկ ժամանակագրության տարիներ եղան:

Ձեր իմաստուն և ազգանվեր հովվության շնորհիվ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին վերածնունդ ապրեց, վերականգնվեցին պետության և Եկեղեցու միջև բարի հարաբերություններն ու համագործակցությունը, որոնք բնորոշ են եղել մեր ազգի հազարամյակների պատմության համար:

Հայաստանն իր բազմահազարամյա պատմության ընթացքում ունեցել է 10-ից ավելի մայրաքաղաք, սակայն Հայ Առաքելական Եկեղեցու Մայր Աթոռը միշտ եղել է Սուրբ Էջմիածինը:

Ձեր կյանքի հավատամքը Դուք ընտրել և նրանով առաջնորդվել եք դեռևս Ձեր երիտասարդ տարիներին, մինչև Ս. Էջմիածինն ընկրկվելը: 1937 թ. հունիս ամսի «Հերկ» ամսագրի առաջին համարում այն ժամանակ տակավին երիտասարդ գրականագետ և լրագրող Լևոն-Կարապետ Պալճյանը, հայ հասարակությանը և մասնավորապես հայ երիտասարդությանը դիմելով, գրում էր. «Ամեն հայ մտավորականի ու երիտասարդի առաջին պարտքն է իր մտքով ու հոգիով վերածվել հնոցի մը, մեր հավաքականության պատկանող խնդիրները մտածելու նպատակով ու զանոնք նոր ձևերով, նոր լուծումներով դարբնելու հավատքով»:

Կարծես այսօրվա մեր իրականությունը կանխատեսում էր ապագա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, երբ ազգի ապագայի համար ծրագրեր էր նշում. «Պետք է ազգային հասարակական մտածումի տիսիբիլներ ստեղծել:

Որովհետև, մանավանդ հետապստ, ազգովին մտածելով միայն կարելի է ազգովին ապրել:

Որովհետև մտածելով միայն կարելի է արդի կյանքի «ոփոխին» հետևել:

Որովհետև ազգային ճակատագրական հանգույցները մտածելով միայն կարելի է լուծել:

1988 թ. դեկտեմբերի 7-ի ողբերգական արհավիրքից հետո Դուք, Ձերո՛րդ Սրբություն, չընկճվեցիք, այլ ընդհակառակը, պետության դեկավարների կողքին ոչ մի ճիգ ու եռանդ չխնայեցիք և երիտասարդական ավյունով լծվեցիք երկրաշարժի հետևանքները թթևացնելու ու խոր վերքերն ամոքելու հիրավի մարդասիրական ու ազնիվ գործին: Հենց այդ աղետալի օրերին էր, որ մեկ աճգամ ևս հաստատեցիք ապագա գործունեության կարգախոսը՝ «Մեկ հայրենիք, մեկ Եկեղեցի, մեկ ժողովուրդ»:

Փոթորկալի վերջին երեք տարիների ընթացքում, լինելով ժողովրդի հետ, Ձերո՛րդ Սրբության իմաստուն խորհուրդներով և քայլերով միշտ ցույց եք տալիս մեր պայքարի ճիշտ ուղին և միջոցները՝ զերծ պահելով մարդկանց ծայրահեղություններից և անխտհեմ քայլերից:

Հայ Առաքելական Եկեղեցու հիմնադրման առաջին իսկ օրից մեր սուրբ Հայրապետները և Եկեղեցին ծառայել են ժողովրդին՝ ապահովելով նրա թե՛ հոգեկան, թե՛ մշակութային վերելքը: Եթե ճիշտ է, որ կրոնը բաղաբակրթության մոլիշ ուժն է, ապա դրա վառ ապացույցը հանդիսանում են մեր Հայ Առաքելական Եկեղեցին և նրա սուրբ Հայրերը, որոնցից վերջինը՝ 130-րդը, Դուք, Ձերո՛րդ Սրբություն, նոր շունչ ու նոր ոգի տվեցիք Մայր Աթոռին և մյուս թեմերին:

Մենք, համայն աշխարհի հայերս, բախտավորությունն ունենք լսելու, տեսնելու և կարդալու Ձերո՛րդ Սրբության իմաստուն, խորաթափանց, հուսադրող ու ոգևորող խոսքը: Դուք վերադաստիարակում եք մի ժողովուրդ, որը տասնյակ տարիների ընթացքում մոլորության մեջ էր ընկել: Ձերո՛րդ Սրբության աստվածանվեր և հայրենաճանկեր այս գործունեությունը ոսկյա

թելի նման փայլել է Հայրապետական Ձեր ամբողջ կենսագրության ընթացքում: Ձերդ Սրբության փետրվարի 14-ի 1991 փրկչական ամի և ի տոմարիս Հայոց ՌՆԽ կոնդակում, խոսելով Ավարայրի ճակատամարտի բախտորոշ նշանակության և Ս. Վարդանանց անմահության մասին, շեշտում էք. «Մեր ժողովուրդը պետք է լավ ճանաչի ինքն իրեն, ուղիղ հասկանա իր հարազատ ազգայինը, և սրբությամբ պահի պահպանի ամբողջ ու անաղարտ ու աննվազ այն, ինչ ստեղծվել ու հորինվել է դարերի ընթացքում մինչև մեր օրերը, և այդ ակունքների ալյունով հագեցած, հոգու նոր թոփշքով ու թարմ ուժերով, համամարդկայինը պայծառակերպելով ազգային ձևերի մեջ, բեղմնավորի իր նոր կյանքը, և հարստացնի իր ազգային մշակույթի բազմադարյան գանձարանը նոր վավերական արժեքներով, նոր խոսք ասելով մեր պատմությանը և համայն աշխարհին:

Մենք՝ հայերս, չպետք է մեզ շփոթենք այլ հին ժողովուրդների հետ, որոնք իրենց հոգևոր ու ազգային մշակույթի ոսկեդարը ստեղծել են մեզանից շատ դարեր առաջ, ինչպես օրինակ՝ հրեաները՝ Դավիթ-Սողոմոնյան շրջանում Քրիստոսից հազար տարի առաջ, կամ հելլենները՝ Պերիքլեսյան դարում, Քրիստոսից հինգ հարյուր տարի առաջ: Սուրբ Էջմիածինը՝ մեր Սողոմոնի տաճարն է, մեր ոսկյա հինգերորդ դարը մեր Պարթևնոնն է, Ավարայրը՝ մեր Թերմոփիլեսն է»:

Ինչպես ժամանակին Բովսարեստում Կաջմակին, ինձ և ուրիշներին օգնեցիք կրթություն ստանալու, այնպես էլ Ձեր Հայրապետության 35 տարիների ընթացքում Գևորգյան ճեմարանը նորից դարձել է Հայ Առաքելական Եկեղեցու հոգևոր ու մտավոր դարբնոցներից մեկը, որտեղ Ձերդ Սրբության իմաստուն և նպատակալաց ղեկավարության ներքո աստվածանվեր ու խոստումնալի երիտասարդներն ստանում են հոգևորական բազմակողմանի կրթություն: Նրանցից լավագույնները շարունակում են իրենց կրթությունը Խորհրդային Միության և աշխարհի տարբեր համալսարաններում:

Ծնորհիվ Ձերդ Սրբության ստեղծվել է հայ մտավորական հոգևորականություն, որը կկարողանա ժողովրդին ծառայել մեր Եկեղեցու և ազգի ավանդույթների ոգով:

Փիլիսոփա, աստվածաբան, քաղաքագետ, հոեւոր, մանկավարժ, գրականագետ, արվեստագետ,— այսպես է գնահատում Ձերդ Սրբությանը ոչ միայն մեր ժողովուրդը, այլև օտարը:

Ձերդ Սրբության կյանքի յուրաքանչյուր օրը, հիրավի, բազմահատոր փառավոր պատմության մի լուսավոր էջ է:

Աղոթենք և խնդրենք Տիրոջը, որ Ձեր կյանքի օրերը բազմաճյուղ, լի-նեն ուրախալի ու երջանկաբեր՝ ի փառս Հայ Առաքելական Եկեղեցու, հայ ժողովրդի ու պետականության:

Հ. Թ. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

Երևանի Մխիթար Հերացու անվան
պետական բժշկական ինստիտուտի
օտար և լատիներեն լեզուների և
բժշկական տերմինաբանության ամբիոնի
վարիչ, դոցենտ

Ամենամյա ամփոփությամբ, Վեհափառ Հայրապետին շնորհավորելու էին եկել նաև Արարատյան հայրապետական թեմի ներկայացուցիչները՝ բերելու իրենց որդիական հավատարմությունը ու երախտիքը Ամենայն Հայոց Հայրապետին:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՏԵՐ

Թույլ տվեք Արարատյան հայրապետական թեմի համայն հավատացյալների աւունհից շնորհավորել Ձերդ Ս. Օծությանը, Ձեր Վեհափառության ծննդյան 83-րդ տարեդարձի առիթով:

Ինձ համար անգնահատելի պատիվ էմ համարում մեր բոլորիս անվերապահ զգացումների թարգմանը լինել՝ հայտնելով Ձերդ Ս. Օծության մեր բոլորիս նվիրվածությունը և ծառայելու մշտական պատրաստականությունը մեր դարավոր Ս. Եկեղեցուն և նրա արժանավոր գահակալին:

Վեհափառ Տեր, մեր ազգի վերջին այս մի քանի տարիների ճակատագրական շրջանում Ձերդ Ս. Օծությունը հանդիսացավ Ավետարանի քաջ հովիվը, որ միշտ արթուն հսկում է իր հոտին: Ձերդ Վեհափառության հաճախակի ելույթները, մամլո ասուլիսները, քաղաքական առողջ և հեռատես գործունեությունը փարոսը հանդիսացան մեր ժողովրդի ճիշտ կողմնորոշման:

Ծնորհիվ Ձերդ Ս. Օծության ջանքերին, վերածնունդ է ապրում Հայ Առաքելական Ս. Եկեղեցին՝ վերստանձնելով իր պատմական դերը հայ ժողովրդի կյանքի մեջ:

Իրականանում է Ձերդ Ս. Օծության 1956 թ. Կահիրեում խոսած մարգարեաշունչ այն քարոզը, որ նշում էիք, որ առաջնորդելու եք մեր ժողովրդին, ինչպես Մովսես մարգարեն, դեպի Երկիր Ավետայց:

Երկար և բեղմնավոր կյանք, Վեհափառ Տեր, և տա Աստված, որ Ձեր հայրապետության օրոք իրականանան մեր ազգի արդար երազները:

ԼԵՎՈՆ ԿԱՐԱՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԱՍՏՎԱԾԱՊԱՐԳԵՎ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԻԿ

Թույլ տվեք Ձեր Սուրբ ծննդյան 83-րդ երջանկաբեր տարեդարձի այս սրբազան պահին Արարատյան թեմի Հայ Եկեղեցու Երիտասարդաց Միության բոլոր անդամների՝ պատանիների և երիտասարդների անունից արթունաց շնորհավորել Ձեզ և ասել. մենք մեր անմեղ հոգիներով ու շուրթերով, բոլորս միակամ և միահոգի, խորին երկյուղածությամբ աղոթում ենք ամենակարող Աստծուն, որ Ձեզ պարգևի ամուր առողջություն, անսպառ ուժ և եռանդ ու երկա՛ր, շատ երկա՛ր տարիների կյանք, որպեսզի Ձեր օրհնությամբ բացեք Երևանում կառուցվելիք նոր Մայր եկեղեցին:

Վեհափառ Հայր,

Մենք՝ Միության ներկայացուցիչներս, եկել ենք Ձեր օրհնությունը ստանալու, որպեսզի Ձեր խոսքերը լույսի մման թափանցեն մեր հոգիներ:

րից ներս, ինչպես առավոտյան թարմ ու մաքուր ցող իջնեն մեր վրա, որպեսզի մեր հավատքը մնա անասա՜ն, մեր կյանքը՝ լուսավոր:

Ձեր օրհնությամբ Արարատյան թեմում հմարավոր եղավ մեկ տարի առաջ կազմակերպել մեր Միությունը և մեզ համախմբել: Այսօր մենք Հայաստանի պատանիների մեջ ամենաերջանիկներն ենք, այն առաջինները, որ աղոթել սովորեցինք, մեր հոգիները վերանորոգեցինք և քմբռնեցինք քրիստոնեական կրոնի ողջ վեհությունը, բարձր բարոյականությունը, մարդասիրական ոգին, Հայ Եկեղեցու գործունեությունը, նրա դերն ու նշանակությունը: Վեհափառ Հա՛յր, թույլ տվեք ասելու, որ այսօր մեր բոլոր հասակակիցները սիրում են Հայոց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին, նրա պետին՝ Ձեզ՝ Հայոց Հայրապետիդ, սիրում են ազատ ու անկախ դարձող մեր Հայրենիքը, մայրենի լեզուն ու մշակույթը: Մենք մեզ հպարտ ենք զգում հայ լինելու և քրիստոնյա լինելու համար, Սուրբ Էջմիածին ունենալու համար: Թույլ տվեք մեր շնորհավորանքներին միացնել նաև մեր խորին շնորհակալությունները՝ Երիտասարդաց Միության հանդեպ Ձեր և Գարեգին Սրբազան Հոր ցուցաբերած հոգատարության համար և ասել,

Կեցցե՛ք Սուրբ Էջմիածինը, հավերժ ու անասա՜ն Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին և հայորդյաց սիրելի Վազգեն Առաջին Հայոց Հայրապետը:

Օրհնեցե՛ք մեզ, Վեհափառ Տեր, և թույլ տվեք մեր բոլոր հասակակիցների անունից մեկ անգամ ևս շնորհավորել Ձեզ, Ձեր ծննդյան օրվա առթիվ, և համբուրել Ձեր սուրբ աչքը:

ՆՈՒՆԵ ԱՌԱՔԵԼՆԵՐ

*
* *

Հատկապես հուզիչ էր պատերազմի և աշխատանքի վետերանների այցելությունը: Նրանք եկել էին արհավիրքի և տառապանքների բովով անցած կենսատիրո՞ծով իրենց որդիական հավատարմությունը հայտնելու Հայոց Հայրապետին:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏ

Պատերազմի և աշխատանքի վետերանների համահայկական «Ավագանի» միության պատվիրակությունը պատիվ ունի այսօր, 1991 թվականի սեպտեմբերի 20-ին, Էջմիածնի Ձեր սուրբ օջախում ողջունելու Ձեզ՝ Ձեր ծննդյան 83-րդ տարեդարձի առթիվ:

Սրբազան Հայրապետ, մեծ քաղաքացի, հայ ժողովրդի արժանի գավակ, մեզ բոլորիս քաջ հայտնի են Ձեր ծառայությունները, հայտնի է, որ Դուք Ձեր ամբողջ գիտակից կյանքն ու գործունեությունը նվիրել եք ժողովուրդների բարեկամությանը, Ձեր արժանի ավանդն եք մատուցել աղբյուրեկանությունը ավելի նշանակալից ու բովանդակալից դարձնելու համար: Ձեր արած գործերը միշտ էլ գրավում են յուրաքանչյուր բարի մարդու ուշադրությունը, արժանանում հայ ժողովրդի համակրանքին:

Բարի երթ Ձեր բարի գործերին: Թող Աստված իրականություն դարձնի Ձեր բարի ցանկությունները:

Թող Աստուած պարգևի Ձեզ, սիրելի Վեհափառ Հայրապետ, երկար կյանք, երջանկություն, ծննդյան բազմաթիվ տարիների տոնակատարություններ,—դա մեր և բոլոր բարի մարդկանց ցանկությունն է:

Վեհերանների Քամահայկական միությունը մորից և մորից ողջունում է Ձեզ, ծննդյան օրվա առթիվ, խոնարհվում Ձեր մեծության առաջ: Թող այդ մեծությունը ապրի ու տարածվի աշխարհով մեկ:

ՍԱՐԳԻՍ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ





ՍԱՐԿԱՎԱԳԱԿԱՆ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ

Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ալմադության համաձայն, բոլոր հոգևոր հաստատություններում և դպրեվանքերում, Ս. Ստեփանոսի տոմի ոգեկոչման օրը, ավարտական խարանի սաներն ու եկեղեցանվեր այլ ծառայողներ ստանում են սարկավագական ձեռնադրություն՝ սպասավորելու մեր Մայր Եկեղեցու և սեղանին:

Սակայն այս տարի, անհրաժեշտության թելադրանքով, ավելի վաղ կատարվեց այդ նվիրական ձեռնադրությունը:

Այսօր, սեպտեմբերի 15-ին, Խաչվերացի մեծ տոմին, հավատացյալների խումբերում բազմությունը, հավաքված Մայր տաճարի դարավոր կամարների տակ, անհամբերությամբ սպասում էր և պատարագի հոգեպարար արարողությանը:

Առավոտյան ժամը 10-ին Մայր տաճարի Ավագ խորանի վրա սկսվեց տոնական և պատարագը: Օրվա մեծ տոմի առիթով և պատարագ էր մատուցում Մայր Աթոռի դիվանապետ գերշ. Տ. Ներսես արքեպս. Պողոսյանը:

Պատարագի սրբազան արարողությունը շարունակվեց մինչև «Զի ողորմած և մարդասէր ես Աստուած» աղոթքը, որից հետո սկսվեց հոգևոր ճեմարանի տասը սաների սարկավագական ձեռնադրությունը՝ ձեռամբ պատարագիչ սրբազան հոր և խարտավիլակությանը ճեմարանի փոխտեսուչ Տ. Միքայել վրդ. Աջսպահյանի:

Նորընձամներն իրենց կիսասարկավագական կոշտը ստացել էին մախորդ օրը, սեպտեմբերի 14-ին: Նույն օրը տեղի էր ունեցել մաս հոգևոր ճեմարանի 60 սաների դպրության չորս աստիճանների տվչության արարողությունը:



ՍԱՐԿԱՎԱԳԱԿԱՆ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ

Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ալմադության համաձայն, բոլոր հոգևոր հաստատություններում և դպրեվանքերում, Ս. Ստեփանոսի տոմի ոգեկոչման օրը, ավարտական խարանի սաներն ու եկեղեցանվեր այլ ծառայողներ ստանում են սարկավագական ձեռնադրություն՝ սպասավորելու մեր Մայր Եկեղեցու և սեղանին:

Սակայն այս տարի, անհրաժեշտության թելադրանքով, ավելի վաղ կատարվեց այդ նվիրական ձեռնադրությունը:

Այսօր, սեպտեմբերի 15-ին, Խաչվերացի մեծ տոմին, հավատացյալների խումբերում բազմությունը, հավաքված Մայր տաճարի դարավոր կամարների տակ, անհամբերությամբ սպասում էր և պատարագի հոգեպարար արարողությանը:

Առավոտյան ժամը 10-ին Մայր տաճարի Ավագ խորանի վրա սկսվեց տոնական և պատարագը: Օրվա մեծ տոմի առիթով և պատարագ էր մատուցում Մայր Աթոռի դիվանապետ գերշ. Տ. Ներսես արքեպս. Պոզապալյանը:

Պատարագի սրբազան արարողությունը շարունակվեց մինչև «Զի ողորմած և մարդասէր ես Աստուած» աղոթքը, որից հետո սկսվեց հոգևոր ճեմարանի տասը սաների սարկավագական ձեռնադրությունը՝ ձեռամբ պատարագիչ սրբազան հոր և խարտավիլակությանը ճեմարանի փոխտեսուչ Տ. Միքայել վրդ. Աջսպահյանի:

Նորընձամներն իրենց կիսասարկավագական կոշտը ստացել էին մախորդ օրը, սեպտեմբերի 14-ին: Նույն օրը տեղի էր ունեցել մաս հոգևոր ճեմարանի 60 սաների դպրության չորս աստիճանների տվչության արարողությունը:

շատակին: Այսօր ևս, Խաչվերացի երեկոյան, հանդիսավոր թափորով խաչափայտի մատունքը կրող արծաթապատ արեգակնակերպ ճաճանչը Ս. Էջմիածնում պահված, ռեհանով և ծաղիկներով պարուրված, հատուկ շարականներով, աղոթքներով և Ս. Ավետարանի ընթերցմամբ դուրս է բերվում վանքի շրջափակ, և դրանով օրհնվում են աշխարհի չորս կողմերը: Քրիստոսի խաչափայտը կրող ճշանով խաչակնքվում է արևելքը, արևմուտքը, հյուսիսը և հարավը՝ սեր և միաբանություն, առատություն և խաղաղություն բաշխելով և օրհնելով երկիրն ու բնակչությունը:

Սիրելի հավատացյալ քույրեր և եղբայրներ, խաչը հին աշխարհի համար պատժի և մահվան գործիք էր: Մահվան դատապարտվածներին խաչ էին բարձրացնում և սպանում: Քրիստոսի խաչելությամբ, նրա անմեղ արյան հեղուկով խաչի վրա, այդ մահվան անարգ ու սարսափ ազդող գործիքը Գողգոթայի բարձունքին դարձավ փրկության և հաղթանակի, հավատի և հույսի խորհրդանշան, ինչպես Հին Կտակարանում Նոյան փաշտակերտ տապանը դարձել էր մարդկային ցեղի փրկության և հավետ ապրելու և գոյատևելու խորհրդանշան:

Ջրհեղեղից մարդկությունը ազատվեց Արարատի բարձունքը հասած ու բազմած Նոյան տապանով: Փրկության այդ փաշտակերտ լաստը, իր կառույցով և խորհրդով, նման է Քրիստոսի խաչափայտին՝ հորիզոնական և ուղղաձիգ փայտերից կազմված: Ուղղաձիգն Աստուծո շնորհն է երկնքից հավիտենապես և առատաբաշխ կերպով մեզ տրվող, իսկ հորիզոնականը՝ մարդկության ձգտումը զԱստված ճանաչելու և փրկության միջոցները որոնելու դարերի ընթացքում: Քրիստոսի գոհագործությամբ, նրա անմեղ արյան հեղուկով է, որ ուղղաձիգը (աստվածայինը) և հորիզոնականը (մարդկայինը) իրար են հանդիպում խաչափայտի վրա, և դրանից ծնվում է հաշտությունը Աստուծո և մարդկության միջև: Այդ երկու բևեռները իրար են հանդիպում խաչի ձևով: Քրիստոսի գոհողությամբ մարդկությունը գտնում է իր իսկական Տեքը և Աստվածը: Այսպիսով նոր ուխտ է կնքվում և նոր ժողովուրդ, որ հավատացյալների հոտն է, որը ճանաչում է իր Տիրոջ ձայնը և լսում նրա հրավերը:

Եզրափակելով՝ խաչը մեզ համար դառնում է «ծառ կենաց», որ փոխանակ մահացու պտուղ տալու, պտղաբերում է Քրիստոսին՝ մահվան և աշխարհի սաղրանքներին հաղթողին և մարդկության փրկչին: Այդ խաչով մենք խափանում ենք չարը, դեմ ենք դնում սատանայի որոգայթներին, մենք մեզ խաչակնքում և զորացնում ենք, նրանով զարդարում մեր եկեղեցիներն ու տները, նրանով կնքում մեր երեխաներին, նրանով պսակվում, նրանով դրոշմվում և նրանով էլ գերեզման իջնում՝ հավիտենական կյանքի հույսով:

Այսօր դուք վկաները դարձաք հոգևոր ճեմարանի հարկի տակ աճած ու հասակ առած տառը երիտասարդների սարկավազական ձեռնադրության: Նրանք իրենց երիտասարդ կյանքերը բերին՝ իբրև ընծա նվիրելու Եկեղեցուն: Նրանց ուսերի վրա մենք ուրար դրեցինք խաչի խորհրդանշանով, իբրև պաշտոն և պարտականություն՝ ծառայելու համար Հայաստանյայց Եկեղեցուն և հայ ժողովրդին: Այն անհատը, որը իր խաչը կրելու գիտակցությունն ունի, նա իր պարտականությունը կյանքի պահանջների հանդեպ լիովի կկատարի, իսկ այն անձը, որը չի գիտակցում այդ, նա օգուտ տալ չի կարող իր ազգին և իր շրջապատին: Մեր սրտագին մաղթանքն է, որ նորընծա այս սարկավազները հոգևին նվիրվեն իրենց ծառայությանը և արժանի լինեն ավելի բարձր աստիճանների և պաշտոնների:

Կա նաև ամեն մեկ ոչ հոգևորական անհատի համար իր խաչը կրելու գիտակցությունը: Կյանքում ամեն մեկ քրիստոնյա անհատ իր խաչը ունի իր ուսի վրա դրված: Դա ընտանիքի, ընկերների, ազգի և հայրենիքի հանդեպ ծառայության, նվիրումի գիտակցությունն է: Ամեն մեկ գիտակից հայի ուսին, այս օրերին հատկապես, դրված է մի խաչ՝ ծառայության, զոհողության, հայրենասիրության և մարդասիրության: Ամեն անհատի համար իր խաչի ծանրությունն այն չափով է, ինչ չափով որ նա անդրադառնում է իր վրա դրված պարտականությանը: Համարձակվում եմ ասել այս սուրբ խորանի առաջ, որ այն երիտասարդները, որոնք այս օրերին սուրբ պարտականություն են ստանձնել պաշտպանելու Հայաստանի սահմանները, Արցախում հայ ժողովրդի զավակներին, նրանք անտարակույս գիտակցորեն իրենց ուսերի վրա կրում են պարտականության խաչը, խաչը Քրիստոսի: Որքա՞ն մենք պարտական ենք այդ երիտասարդներին:

Սիրելի հավատացյալներ, խաչակնքումը թող ձևական և մեքենական մի շարժում չլինի մեզ համար, այլ խաչակնքումով անդրադառնանք այն մեծ զոհողությանը, որ եղավ Քրիստոսին, մեր մեղքերի բավության և թողության համար: Այսօր վերստին բարձրացնենք՝ երկար գերեվարությունից հետո ազատագրված Ս. Խաչը մեր աշխարհում, և աղոթենք, որ այն լինի բոլորիս ապավեն, պարտականության գիտակցության և զոհողության միջոց: Թող խաչի լուսանաճանչ նշանը բաց անի նոր ուղիներ և նոր հորիզոններ մեր կյանքի շփոթ այս օրերին:

«Սուրբ Խաչն օգնական հաւատացելոց, ախոյեան և կնիք յաղթող ընդդէմ թշնամւոյն, եկալք ժողովորդք երկրպագեցուք». ամեն:

Հաջորդ օրը, սեպտեմբերի 16-ին, նորընծա սարկավագները, գլխավորությամբ ճեմարանի վերատեսուչ գերշ. Տ. Ներսես արքեպս. Պոզապալյանի և Մայր տաճարի լուսարարապետ գերշ. Տ. Հուսիկ արքեպս. Սանթրոյանի, առաջնորդվեցին Ամենայն Հայոց Հայրապետի մոտ: Նորին Սրբությունն ուրախությամբ ընդունեց իր հոգևոր զավակներին, շնորհավորանքի ու բարեմաղթության խոսք ասաց, օրհնեց նրանց հոգևոր ծառայության ուխտը և մաղթեց, որ Ս. Ստեփանոս Նախավկայի օրինակով հաստատ մնան իրենց հավատքի մեջ և լինեն Հայ Եկեղեցու արժանի սպասավորները:

ԱՐԹՈՒՐ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Ծնվել է 1968 թ. հոկտեմբերի 2-ին Երևան քաղաքում:

1975—1985 թթ. սովորել և ավարտել է Արովյանի շրջանի Գեղադիր գյուղի միջնակարգ դպրոցը:

1985—1986 ուս. տարում ընդունվել է Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարան:

ՀԱՄԼԵՏ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՄԵՀՐԱՅԱՆ

Ծնվել է 1967 թ. հուլիսի 27-ին Թեհրանում (Իրան):

Մեկ տարի տեղի հայկական դպրոցի նախակրթարանում սովորելուց հետո, 1974 թ. ընտանիքով ներգաղթել են Մայր Հայրենիք և բնակություն հաստատել Էջմիածին քաղաքում:

1974—1984 թթ. սովորել և ավարտել է Էջմիածնի հմբ. 10 միջնակարգ դպրոցը:

1985—1986 ուս. տարում ընդունվել է Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարան:

1986—1988 թթ. ծառայել է Խորհրդային բանակում, որից հետո շարունակել ուսումը հոգևոր ճեմարանում:

ԱՀԱՐՈՆ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

Ծնվել է 1968 թ. մարտի 25-ին Մարտունու շրջանի Ծովինար գյուղում:

1975—1985 թթ. սովորել և ավարտել է տեղի միջնակարգ դպրոցը:

1985—1986 ուս. տարում ընդունվել է Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարան:

1986—1988 թթ. ծառայել է Խորհրդային բանակում, որից հետո շարունակել ուսումը հոգևոր ճեմարանում:

ՎԱՐՈՒԺԱՆ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՏԵՐՏԵՐՅԱՆ

Ծնվել է 1968 թ. հունիսի 22-ին Իրանում: Նույն թվականին ընտանիքով ներգաղթել են Մայր Հայրենիք և բնակվել Արարատի շրջանի Լուսառառ գյուղում:

1975—1985 թթ. սովորել և ավարտել է տեղի միջնակարգ դպրոցը:

1985—1986 ուս. տարում ընդունվել է Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարան:

1986—1988 թթ. ծառայել է Խորհրդային բանակում, որից հետո շարունակել ուսումը հոգևոր ճեմարանում:

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՍԱՐԳԻՍՅԱՆ

Ծնվել է 1968 թ. օգոստոսի 15-ին Դամասկոսում (Սիրիա):

Նախնական կրթությունը ստացել է տեղի Ս. Թարգմանչաց վարժարանում:

1980—1987 թթ. աշխատել է իբրև ոսկերիչ:

1987 թ. հուլիսին ընդունվել է Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարան:

ՀԱԿՈՒ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՆԱԼՊԱՆՏՅԱՆ

Ծնվել է 1973 թ. հունվարի 29-ին Հալեպում (Սիրիա):

Նախնական կրթությունը ստացել է տեղի հայկական Կիլիկիա վարժարանում: Ութամյա ուսումնառությունից հետո, 1987 թ. հունվարին ընդունվել է Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարան:

ՎԱՐԴԱՆ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՏԵՐՏԵՐՅԱՆ

Ծնվել է 1962 թ. մայիսի 25-ին Իրանում (գ. Հազարջրիք):

1969 թ. ընտանիքով ներգաղթել են Մայր Հայրենիք և բնակություն հաստատել Արարատի շրջանի Լուսառառ գյուղում:

1970—1980 թթ. սովորել և ավարտել է տեղի միջնակարգ դպրոցը:

1981—1983 թթ. ծառայել է Խորհրդային բանակում:

1985 թվականից ընդմիջումներով սովորել է Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանում և միաժամանակ ծառայել եկեղեցում:

ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՄԵԼԻՔՅԱՆ

Ծնվել է 1961 թ. դեկտեմբերի 20-ին Էջմիածին քաղաքում:

1969—1979 թթ. սովորել և ավարտել է Էջմիածնի հմր. 2 միջնակարգ դպրոցը:

1979—1981 թթ. սովորել և ավարտել է Երևանի հմր. 8 գեղարվեստա-տեխնիկական ուսումնարանը:

1981—1983 թթ. ծառայել է Խորհրդային բանակում: Զորացրվելուց հետո աշխատանքի է անցել Էջմիածնի Գյուղ. շին. կոմբինատում՝ որպես արտադրամասի վարպետ:

1990—1991 ուս. տարում ընդունվել է Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանի քահանայից լսարան:

ՄԻՔԱՅԵԼ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՄԻՐԱՔՅԱՆ

Ծնվել է 1959 թ. դեկտեմբերի 13-ին Երևան քաղաքում:

1967—1977 թթ. սովորել և ավարտել է Երևանի հմր. 71 միջնակարգ դպրոցը:

1978—1980 թթ. ծառայել է Խորհրդային բանակում:

1980—1986 թթ. սովորել և ավարտել է ԵրԳԻ-ի Լեռնա-մետալուրգիական ֆակուլտետը:

1986—1989 թթ. աշխատել է Արարատ քաղաքի ոսկու կորզման ֆաբրիկայում որպես ինժեներ:

1989—1990 թթ. աշխատել է Երևանում:

1990—1991 ուս. տարում ընդունվել է Ս. Էջմիածնի հոգևոր ճեմարանի քահանայից լսարան:

ԽՈՐԵՆ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՄԱՐՈՒՔՅԱՆ

Ծնվել է 1965 թ. մարտի 8-ին Էջմիածին քաղաքում:

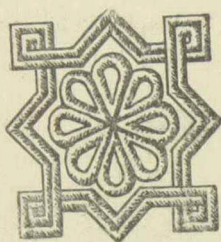
1972—1982 թթ. սովորել և ավարտել է Էջմիածնի № 1 միջնակարգ դպրոցը:

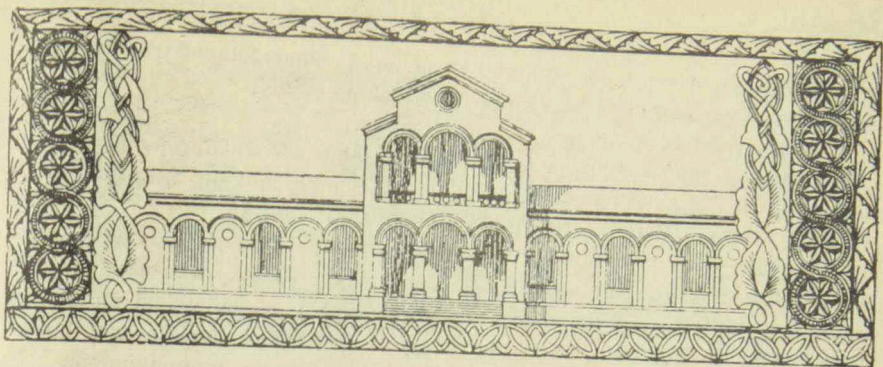
1982—1987 թթ. սովորել և ավարտել է Երևանի գյուղատնտեսական ինստիտուտի հիդրոմելիորացիայի ֆակուլտետը:

1987—1990 թթ. աշխատել է Էջմիածնի շարժական մեքենայական շառաչումում որպես ինժեներ:

1990—1991 ուս. տարում ընդունվել է Ա. Էջմիածնի հոգևոր և նկարա-
նի քահանայից լսարան:

«Էջմիածին» ամսագրի խմբագրությունը շնորհավորում է նորընծա
սարկավագներին՝ մաղթելով նրանց անմնացորդ նվիրում ու զոհողության
ոգի մեր Մայր Եկեղեցու ծառայության սրբազան ուխտին:





ՀՈԳԵՎՈՐ ԾԵՄԱՐԱՆԻ ՎԵՐԱԲԱՑՄԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սույն թվականի սեպտեմբերի 10-ին, երեքշաբթի օրը, առավոտյան ժամը 11-ին, հոգևոր ճեմարանի հանդիսությունների դահլիճում, Վեհափառ Հայրապետի բարձր նախագահությամբ, տեղի ունեցավ 1991—1992 թթ. ուսումնական տարվա վերաբացման հանդիսությունը:

Նախագահական պատվո սեղանին Վեհափառ Հայրապետի կողքին տեղ էին գրավել Մայր տաճարի լուսարարապետ գերշ. Տ. Հուսիկ արքեպս. Սանթրուրյանը, Մայր Աթոռի դիվանապետ, հոգևոր ճեմարանի վերատեսուչ գերշ. Տ. Ներսես արքեպս. Պոգոսյանը, Սյունյաց թեմի առաջնորդ գերշ. Տ. Ասողիկ եպս. Արիստակեսյանը և Ս. Հռիփսիմե վանքի վանահայր գերշ. Տ. Անանիա եպս. Արաբաջյանը:

Հոգևոր ճեմարանի նոր ուսումնական տարեշրջանի բացման հանդիսությամբ ներկա էին Մայր Աթոռի միաբանությունը, հոգևոր ճեմարանի դասախոսական կազմը, ուսանողությունը, Մայրավանքի պաշտոնեությունը, մեծաթիվ հյուրեր և ուսանողների ծնողներ:

Հանդիսությունն սկսվեց Տերմնական աղոթքով: Այնուհետև հոգևոր ճեմարանի սաների կատարմամբ հնչեց Հայաստանի Հանրապետության հիմնը և ճեմարանի քայլերգը: Ապա հոգևոր ճեմարանի երգչախումբը, դեկավարությամբ եկեղեցական երաժշտության դասախոս Խորեն Պալյանի, կատարեց Ս. Գրիգոր Նարեկացու «Աստուած յախտենական», Ս. Ներսես Ծնորհալու «Այսօր երկնայինքն» և Վարդան Արևելցու «Որք զարդարեցին» ոգեշունչ և հոգեպարար շարականները: Հուսիկ հետո հոգևոր ճեմարանի վերակացու Տ. Տիրայր քհն. Գրլընյանը Ս. Ավետարանից ընթերցեց «Սերմնացանի առակը» (Մտթ. ԺԳ 4—9): Ընթերցումից հետո ճեմարանի սաները ոգևորությամբ երգեցին Ս. Սահակ Զորափորեցու «Էջ Միածինն ի Հօրէ» շարականը:

Հոգևոր ճեմարանի նոր ուսումնական տարվա բացման առթիվ հան-

դես եկավ վերադառնալու Տ. Ներսես արքեպս. Պոզապալյանը: Սրբազան հայրը իր բովանդակալից խոսքում ի մասնավորի ասաց.

«Վեհափառ Տեր,

Աստուծո օգնականությամբ և Զերդ Սրբության օրհնությամբ, այսօր, սեպտեմբերի 10-ի առավոտյան, հոգևոր ճեմարանի դռները դարձյալ բացվում են՝ սկսելու համար 1991—1992 ուսումնական տարին:

Պատմության հանձնվեցին հոգևոր ճեմարանի կյանքի անցյալ տարիները: Սկսում ենք ուսումնական մի նոր տարի: Համոզված ենք, որ այս տարին կդառնա բոլորիս համար նոր իդեալների իրականացման մի տարի: Աշխատենք համերաշխորեն և միասնաբար՝ դարձնելու համար այս կրթօջախը նպատակալաց, կազմակերպված և հետևաբար արդյունավետ:

Սուրբ Էջմիածնի այս դպրոցը գրեթե նույնքան հին է, որքան Հայաստանցայց Եկեղեցին: Դարեր շարունակ այս հաստատությունը լույս է արժեքեղ, սերունդներ է դաստիարակել և այդպիսով ուսման ջանք միշտ վառ է պահել մեր ժողովրդի մեջ: Որքա՞ն մեծ է թիվը երանելի վարդապետների, եռամեծ արքերի և պարզ ժողովրդի մեջ ծառայող հոգևոր հովիվների, որոնք աճել ու դաստիարակվել են այս սրբազան հաստատության հովանու ներքև:

Ուսումնական տարեմուտի այս օրը մեզ և հատկապես մեր ուսանողության համար սրբազան օր է: Ամառային արձակուրդի կազդույրից հետո, հոգեպես և մարմնապես վերանորոգված, բոլորս ծառայում ենք ուսումնական աշխատանքի և նոր հույզերով ու նոր ակնկալություններով պատրաստ ենք մեր ուժերը լիովին ի սպաս դնելու այս սուրբ գործին:

Հատկապես հոգևոր զարթոնքի այս նոր ժամանակաշրջանում, մեր վրա բարոյական պարտք է դրվում աշխատելու առավելագույն լարվածությամբ և նվիրումով՝ պատրաստելու համար մեծ թվով հոգևոր սպասավորներ, որոնց այնքան կարիք ունի ներկայումս մեր Եկեղեցին՝ բավարարելու համար մեր ժողովրդի զավակների հոգևոր պահանջները:

Հոգևոր ճեմարանը այս ուսումնական տարին սկսում է 110 ուսանողներով՝ բաշխված մեկ նախապատրաստական և 5 լսարանների վրա: Ունենք նաև քահանայից մի դասարան՝ քահանայության 15 թեկնածուներով: Տա Աստված, որ առաջիկա տարի կարողանանք փոխադրվել Գևորգյան ճեմարանի նախկին շենքը և այնտեղ ավելի ընդարձակենք մեր կրթական և դաստիարակչական գործունեությունը:

Այս առթիվ ողջունում եմ մեր դասախոսական կազմին, որոնց թվի վրա, Վեհափառ Հայրապետի օրհնությամբ, այս տարի ավելացել է հայտնի հոգեբան դոկտ., պրոֆ. Հովսեփ Թութունջյանը: Մաղթում եմ մեր դասախոսներին լիակատար հաջողություն իրենց ազնիվ աշխատանքում:

Այս տարի ևս հոգևոր ճեմարանի տեսուչն է լինելու գերշ. Տ. Անանիա եպս. Արաբաշյանը, իսկ դաստիարակի պատասխանատու աշխատանք են կատարելու արժ. Տ. Տիրայր քահանան, բրշն. Արմեն արկ. Մելիքյանը և բրշն. Արթուր արկ. Պողոսյանը:

Հանույքն ունեմ հայտնելու, որ այս ուսումնական տարում, իբրև դասախոսներ, հոգևոր ճեմարան ենք հրավիրել Մայր Աթոռիս միաբաններ հոգշ. Տ. Միքայել վարդապետին և հոգշ. Տ. Վազգեն աբեղային՝ մի շարք կրթական առարկաներ դասավանդելու համար:

Միեկի ուսանողներ, բարի վերադարձ և բարի գալուստ եմ մաղթում այսօր ձեզ բոլորիդ՝ մեր հաստատության նախկին սաներիդ և նոր ընդուն-

վածներին: Հայաստանյայց Եկեղեցին հավիտենական մի կառույց է՝ հոգևոր և նյութական: Դուք այդ կառույցի վրա ավելացվելու եք որպես նոր հղկվող սրբատաշ քարեր: Ուսման այս տարիներին գիտության զրահով զինվեցեք, որպեսզի վասն Հիսուսի և վասն հայրենյաց մղվող հավիտենական մարտում լինեք հաղթող: Թող Աստված այդ ճանապարհին զորավիգ և մարտակից դառնա բոլորիդ:

Այժմ հրավիրում եմ Ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ իր պատգամն ու օրհնությունը բաշխելու մեր բոլորիս և հայտարարելու հոգևոր ճեմարանի ուսումնական նոր տերաշրջանի բացումը»:

Այնուհետև վերատեսուչ սրբազան հայրը հրավիրեց Հայոց Հայրապետին՝ բաշխելու իր օրհնությունը ճեմարանի ուսանողությանը և բոլոր ներկաներին: Այս ուրախ առիթով Նորին Սրբությունն իր հայրապետական օրհնությունն ու պատգամը հղեց ներկաներին.

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԽՈՍՔԸ ՀՈԳԵՎՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆԻ
ՆՈՐ ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐՎԱ ԱՌԻԹՈՎ

Ինչպես ամեն տարի, նաև այսօր ես հոգեկան բացառիկ բավարարություն ունեմ ներկա գտնվելու մեր հոգևոր ճեմարանի նոր ուսումնական տարվա բացման հանդիսությանը:

Ինչպես ինձ համար ոչ միայն հոգեկան գոհունակություն է, այլ նաև հոգեկան մխիթարություն և նոր ոգեշնչումի առիթ, քանի որ գտնվում եմ բազմաթիվ երիտասարդների առաջ, մեր սաների առաջ, որոնք վերանորոգում են մեզ իրենց ներկայությամբ, վերանորոգում են իրենց ուխտը՝ շարունակելու սովորել հոգևոր ճեմարանում մեկ նպատակով՝ ապագային ծառայելու Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն և մեր հավատավոր ժողովրդին:

Ինձ համար հոգեկան ներշնչանքի աղբյուր է այն, որ հետզհետե մեծանում է թիվը հայաստանցի երիտասարդների, որոնք այսքան վճռակալությամբ գալիս են հոգևոր կրթություն ստանալու:

Այս առթիվ ես ողջունում եմ դասախոսական կազմը, որ բաղկացած է ձեռնհաս և հմուտ մասնագետներից: Մաղթում եմ բոլորին քաջառողջություն, նորանոր ներշնչանքներ, որպեսզի դասախոսները ոչ միայն դասավանդեն, այլ գիտության հետ մեկտեղ նաև ներշնչանք տարածեն մեր ուսանողների հոգիներում, սրտերում, որպեսզի նրանք ոչ միայն իրենց իմացական կարողություններով, այլ նաև իրենց հոգևոր զարթոնքով պատրաստ լինեն դառնալու մեր Սուրբ Եկեղեցու քաջ զինվորները:

Անցյալ տարի ստեղծված կացության հետևանքով հոգևոր ճեմարանը չունեցավ իր մնացում վերատեսուչը, և Ներսես արքեպս. Պողոսյանը ինքնաբերական կերպով, առանց իմ թելադրանքի, հանձն առավ կատարել այդ պարտականությունը, որ և կատարեց իրապես բարեխղճորեն և հեղինակությամբ: Այժմ նույնն է կացությունը, և ես դիմեցի սրբազանին, որ հանձն առնի, այս տարեշրջանում շարունակի ղեկավարել մեր հոգևոր ճեմարանը: Նրա կողքին փոխտեսուչի պարտականությունները որոշեցինք դնել մեր միաբաններից հոգեշնչող Տ. Միքայել վրդ. Աջապահյանի ուսերի վրա: Ես ու-

քախ եմ այս առիթով, որ հայր Միքայելը կոչվում է նոր պատասխանատու պաշտոնի՝ իբրև փոխտեսուչ հոգևոր ճեմարանի:

Ես իմ խոսքը պիտի շարունակեմ ուսանողներին ուղղված:

Միբելի սաներ, ես քիչ առաջ արտահայտվեցի, որ ես շատ ուրախ եմ, որ այսքան մեծ թվով դուք երիտասարդներդ, երևի միջնակարգ դպրոցներ սովորում եք բոլորդ էլ, եկել եք այստեղ կյանքի նոր ճանապարհ գտնելու և ապրելու:

Անշուշտ նախ սպասում ենք ձեզանից, որ ջանասիրությամբ աշխատեք ուսումնական տարվա ընթացքին և լավ սովորեք, ոչ միայն իբրև պարտականություն, այլև ձեր սրտից բխած վճռականությամբ և սիրով դեպի այն առարկաները, որոնք ավանդվում են այստեղ: Բոլոր առարկաներն էլ խիստ կարևոր են, չի կարելի ասել որն է ավելի առաջնային, որն է ոչ, բայց այնուամենայնիվ ես ուզում եմ հաստատել, որ բոլոր առարկաների թագուհի առարկան մեր Մայրենի լեզուն է՝ գրաբարը և աշխարհաբարը, որ հիմքն է կազմելու ձեր ուսման: Դուք պետք է լավ տիրապետեք մեր Մայրենի լեզվին, հպարտությամբ խոսեք և գրեք հայերեն:

Երկրորդ, ձեզանից սպասում եմ, որ կարգապահ կյանք ապրեք այստեղ, հարգեք այն կարգ ու կանոնը, որ կա և պարտադրվում է ձեզ տեսչության կողմից՝ հոգևոր ճեմարանի հարկի տակ: Նաև Մայր տաճարում, որտեղ դուք ջանասիրությամբ պետք է հետևեք և ծխական արարողություններին, երգեցողություններին, որովհետև դա շատ կարևոր է:

Մեզ համար գրաբարը մեռյալ լեզու չէ, կենդանի լեզու է, խոսվող լեզու է, ապրվող լեզու է, որ ամեն օր հնչում է Մայր տաճարում:

Վերջացնելե առաջ ուզում եմ ձեզ ասել նաև, որ հոգևորական լինելը արհեստ չէ, ոչ էլ արվեստ է, այլ ծառայություն: Այս ծառայության հոգեբանությունը հետզհետե պետք է ձեր մեջ կազմավորեք, որպեսզի լինեք իսկապես արժանավոր հոգևորականներ:

Մենք ուզում ենք, ցանկանում ենք, պահանջում ենք, որ ապագա հոգևորականը հիմնականից, ձեր տարիքից սկսյալ, մտածի ոչ թե ունեցվածքի մասին, իր հաճատի մասին, իր հարստանալու մասին, իր հաճույքների մասին, այլ ուրիշներին ծառայելու մասին՝ հանձն առնելով դժվարություններ, անդություններ, նույնիսկ աղքատություն և զոհաբերության ոգի: Ահա այսպիսի գաղափարապաշտ հոգևորականների կարիք ունի Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին: Մեր Եկեղեցին, այո, այսպիսի բարոյական, հերոսական զգացմունք ունեցող երիտասարդների կարիք ունի: Որովհետև մեր առջև դրված են մեծ գործեր և՛ կրոնական դաստիարակության իմաստով մեր ժողովրդի, և՛ ազգային-հայրենասիրական իմաստով, և որպեսզի մեկը կարողանա իսկապես ծառայել, պետք է հրաժարվի սովորական մարդկանց հաճույքներից, եսակենտրոն զգացումներից: Մեծ գաղափարները պահանջում են զոհաբերություն, ծառայություն, նվիրում: Եվ այստեղ մենք ուզում ենք ձեզ մեծ գաղափար ներշնչել:

Մեր պատմությունը լեցուն է այնպիսի դրվագներով, երբ հայ հոգևորականներ ծառայության ոգով, նույնիսկ անձնագոհությամբ նվիրվել են մեր ժողովրդի նվիրական իդեալների իրականացման:

Ահա այս գաղափարական կազմավորումը ուզում ենք, որ խմորվի ձեր մեջ և դուք դառնաք իսկապես մեր Եկեղեցու քաջ զինվորները: Եվ այսօր էլ, երբ մեր ժողովուրդը, մեր երկիրը գտնվում է կարծես մի նավի մեջ՝ սղեկոծ ծովի վրա, փնտրելու համար իր խաղաղության և արդարության

նավահանգիստը, և մեր ժողովրդի լավագույն զավակները՝ առաջնորդությամբ մեր աշտօրվա պետական անձնագոհ երիտասարդ ղեկավարների, մեր Եկեղեցին էլ պետք չէ հեռու մնա այդ մարտնչումներից: Հայաստանյայց Եկեղեցի նշանակում է հայաստանցիների Եկեղեցի, բուն իմաստն այդ է, Հայ Եկեղեցի ասում են կրճատյալ, բայց իրականության մեջ մեր Եկեղեցին կոչվում է հայաստանցիների Եկեղեցի: Մենք ամեն բանից առաջ հայաստանցի ենք, այս հայրենիքի զավակներն ենք և այդ ոգով հոգևոր կոչում ենք ստանում՝ հոգևոր դաստիարակության ճանապարհով, հավատքի ճանապարհով, Աստուծո խոսքով՝ ծառայելու համար մեր ազգին, մեր ժողովուրդին և մեր ազգային իդեալների իրականացման:

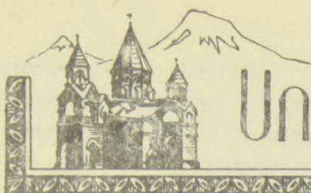
Ահավասիկ մեր ժողովուրդը տասը օր հետո հանրաքվեով իր վճռական խոսքը պիտի ասի մեր անկախության գործընթացին: Անկախության գաղափարը նոր գաղափար չէ, այսօր վերափոխված նոր կյանք է ապրում, բայց նոր գաղափար չէ, կարող ենք առանց սխալվելու ասել, որ անկախության գաղափարը փալցում է մեր ամբողջ պատմության ճանապարհի վրա, մանավանդ սկսյալ Վարդանանց պատերազմից: Եվ Հայ Եկեղեցին ամբողջ պատմության ընթացքին հակառակ քաղաքական մեր դժվար և դժբախտ կացության, հակառակ քաղաքական անկախության բացակայության շրջանների, Հայ Եկեղեցին անկախության գաղափարը զոհե հոգևոր մակարդակի վրա պահպանել է, որպեսզի հայ մարդը զոհե իր Եկեղեցու հարկի տակ ինքն իրեն զգա ազատ և անկախ: Եվ մեր Եկեղեցին իրականացրել է դա երբեմն հոգևորականների զոհաբերումով նույնիսկ: Եվ ահա այս պայմաններում մենք պետք է կանգնած մնանք մեր ժողովրդի կողքին, հանրաքվեին այդ պիտի ասենք, որպեսզի Հայաստանի ազատության գործընթացը նոր փուլի մեջ մտնի: Ես չեմ ասի, որ հանրաքվեի «այո»-ի վճիռով անկախության գործընթացն իր լրումին հասավ: Ոչ: Ավելին, իմ կարծիքով անկախության գործընթացի բուն ընթացքը հենց նոր պիտի սկսի՝ դրանից հետո: Եվ տարբեր փուլերից պիտի անցնի: Ուղղությունը պետք է ճշտված լինի և պիտի լինի միշտ ի մտի ունենալով ապահովումը մեր հայրենիքի քաղաքական անվտանգության և տնտեսական զարգացման հնարավորությունների:

Մի բելի սաներ, կարծում եմ, որ իմ այս խոսքերը և հուզումները փոխանցվում են ձեզ և դուք անտարբեր չեք լինելու, որպեսզի դուք էլ դառնաք իսկապես ապագա նվիրյալ, անբասիր, բարոյական նկարագիր ունեցող, հավատքով լեցուն սպասավորները մեր Եկեղեցվո: Զեզ մեր օրհնությունը, և իմ սրտից բխած հաշրական բոլոր բարի մաղթանքները:

Աստված օրհնի Ամենայն Հայոց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, Աստված օրհնի մեր սուրբ երկիրը՝ Մայր Հայաստան, և Մայր ազգը այժմ հավիտյան, ամեն:

«Ողջ լերուք գորացեալ Ս. Հոգով, յաւտ օրհնեալ ի Տեառնէ և ի մէջ. ամէն»:

Հոգևոր ճեմարանի վերաբացման հուզիչ ու գեղեցիկ հանդիսությունն ավարտվեց «Հայր մեր»-ի խմբովին երգեցողությամբ և Հայոց Հայրապետի «Պահպանիչ»-ով:



ՍՈՒՐԲ ԷՉՄԻԱԾԻՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԲԵՄ. ԼՈՒՐԵՐ

Սեպտեմբերի 1-ին, կիրակի.—Տօն գիտի գօտույ Սրբունոյ Աստուածածնի:

Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Տ. Միքայել վրդ. Աջապահյանը:

* *
*

Սեպտեմբերի 8-ին, կիրակի.—Տօն ծննդեան Սրբունոյ Կուսին Մարիամու յԱճճայէ:

Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Տ. Վազգեն աթղ. Միրզախանյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ հավուր պատշաճի քարոզ խոսեց:

* *
*

Սեպտեմբերի 16-ին, երկուշաբթի.—Յիշատակ մեռելոց:

Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Տ. Եղիշե աթղ. քհն. Բաղդասյանը: Հավարտ ա. պատարագի կատարվեց հոգեհանգիստ «վասն համօրէն անջեցելոց»:

* *
*

Սեպտեմբերի 22-ին, կիրակի.—Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Մայր տաճարի լուսարարապետ գերշ. Տ. Հուսիկ արքեպս. Սանթրոյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ բովանդակալից քարոզ խոսեց:

* *
*

Հոկտեմբերի 6-ին, կիրակի.—Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Կ. Պոլսից ուխտավորաբար Մայր Աթոռում գտնվող գերշ. Տ. Ծահան արքեպս. Սվաճյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ հավուր պատշաճի քարոզ խոսեց:

Ա. պատարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

* *

*

Հոկտեմբերի 13-ին, կիրակի.—Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց ԱՄՆ-ից ուխտավորաբար Մայր Աթոռում գտնվող Ս. Վարդան ավ. քնն. Դյուպերյանը և «Հայր-մեր»-ից առաջ բովանդակակից քարոզ խոսեց:

* *

*

Հոկտեմբերի 20-ին, կիրակի.—Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Ս. Միքայել վրդ. Աջապահյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ հավուր պատշաճի քարոզ խոսեց:

* *

*

Հոկտեմբերի 23-ին, չորեքշաբթի.—Այսօր Վեհարանում, Վեհափառ Հայրապետի նախագահությամբ, տեղի ունեցավ միաբանական հերթական հավաքույթ:

* *

*

Հոկտեմբերի 27-ին, կիրակի.—Գիտ Խաչի:

Այսօր Մայր տաճարում, Ավագ ա. սեղանի վրա, ա. պատարագ մատուցեց Կիլիկյան Աթոռից ուխտավորաբար Մայր Աթոռում գտնվող Ս. Սեպուհ ծ. վրդ. Սարգիսյանը և «Հայր մեր»-ից առաջ քարոզ խոսեց:

* *

*

Հոկտեմբերի 30-ին, չորեքշաբթի.—Այսօր Վեհարանում, Վեհափառ Հայրապետի նախագահությամբ, տեղի ունեցավ միաբանական հերթական հավաքույթ:





ԱՍՍՈՒՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Ամենայն Հայոց Վեհափառ
Վազգեն Առաջինին
սուրբ խոնարհումով

Ամեն շաբաթ կամ կիրակի
ես ուխտի եմ գալիս քեզ,
Սրբագրում ես դու հոգիս
Հաղորդումով մի անտես:

Մայր տաճարի սուրբ գավիթում
Խոնարհվում եմ Մեծերիդ,
Խրիմյանի օրհնանքն առած
Վառում մոմերն հավատիս:

Քո մյուտոնի և քո խնկի
Անուշ բույրից արբեցած
Սուրբ աղոթքով իջած ծունկի
Աղերսում եմ քեզ, Աստված:

Զորություն տուր հաշկյան ցեղիս,
Միաբանում մի վերին,
Բալ է՝ չարը շեղի ուղիս,
Մոլորեցնի հոտը իմ:

Տե՛ր, խաչվածիս էլ մի խաչիր,
Մի՛ խիր լույսն իմ աչաց,

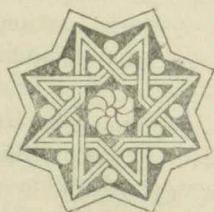
Գաբրիելի սուր տուր քաջիս
Եվ թները հրեշտակաց:

Մաշտոցապաշտ, անմեղ հոգիս
Թող շարական, տաղեր հյուսի,
Աստվածամոր պատկերն աչքիս
Քրիստոսի խաղը տեսնի...

Խաչ, գավազան և թագ լուսե,
Զարդարեք միշտ Վեհափառիս,
Էջմիածի՛ն, ուխտդ վսեմ
Զորավիզ է՝ «Եկայք առ իս...»:

19.5.1990

Ս. Էջմիածին



ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐԺԸ ՀԱՄԱԾԵԱՐՀԱՅԻՆ ԿՈԶ
Կ'ԸՆԷ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՄԱՐ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ՀՈԳԵՒՈՐ ՊԵՏԵՐ ԻՐԵՆՑ ԿԱՐԵԿՑՈՒԹԻՒՆԸ
Կ'ԱՐՏԱՅԱՅՏԵՆ

Երուսաղէմ.— Այսօր, Երուսաղէմի Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան կոչ ըրաւ աշխարհի բարի կամեցողութեան տէր մարդկանց, կատեցնելու համար Հայ Ժողովուրդի դէմ ուղղուած ջարդը:

Նոյն ժամանակ, Սուրբ Երկրի Քրիստոնէական հոգեւոր Պետերը կարեւոր հետազիր մը դրկեցին Սովետական Միութեան Նախագահ Միքայէլ Կորպաչովին, յայտնելով իրենց մտահոգութիւնը եւ յուսալով որ Ղարաբաղի հարցը կը գտնէ իր արդար եւ խաղաղ լուծումը:

Ամեն. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան հաղորդագրութիւն մը տուաւ մամուլին, տեղական եւ օտար թերթերու զանազան թղթակիցներու: Սոյն հաղորդագրութիւնը առաջինն է որ տեղի կ'ունենայ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան պատմութեան ընթացքին:

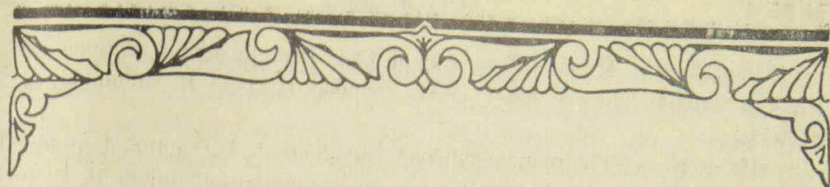
Արքազան Հայրը ըսաւ որ Երուսաղէմի Հայ համայնքը լուր ստացած է թէ Ղարաբաղի Հայերուն դէմ նոր զինուորական պայքար մը սկսած է: Ան ամբաստանած է Սովետական իշխանութիւնը որ լուր կեցած է ընդդէմ այս ահաբեկումներուն, որոնց Հայերը ենթակայ են Ատրպէյճանի իշխանութեան կողմէ: Ան շեշտեց որ Ատրպէյճանի բանակը բնաջնջման քաղաքականութեան պատերազմ է որ կը վարէ Հայերուն դէմ, որոնք արդարօրէն կը պաշտպանեն իրենց պատմական իրաւունքները:

Արքազան Հայրը Սովետական իշխանութեան կոչ ըրաւ, որ հետապնդէ եւ երաշխաւորէ կեանքերն ու կալուածները իր բոլոր քաղաքացիներուն:

Ան առաջարկեց Սովետական կառավարութեան, որ հանրաքուէ մը կատարուի որոշելու համար Ղարաբաղի ապագան, եւ կոչ ըրաւ քաղաքակիրթ աշխարհի բոլոր պետերուն եւ բարի կամեցողութեան տէր մարդկանց, վերջ մը դնելու համար Ղարաբաղի ապանդին:

Ան գգուշացուց որ աշխարհը պետք չէ լուր մնայ, երբ անդին քաղաքակիրթ ժողովուրդ մը աստիճանաբար կը զրկուի իր մարդկային իրաւունքներէն: Միեւնոյն ժամանակ կոչ ըրաւ համաշխարհային մամուլին, արթնցնելու համար աշխարհի խիղճը անպաշտպան Ղարաբաղի Հայութեան նկատմամբ, որոնք ներկայիս դժուարին կացութեան մէջ են:

Երեկոյեան, Պատրիարքը նախագահեց հոգեհանգստեան պաշտօնին, որ Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը մասնաւոր աղօթք ըրաւ Ղարաբաղի մէջ անմեղօրէն ինկած Հայերու հոգիներուն: Այս արարողութեան հրապարակուած էին Քրիստոնէական Եկեղեցիներու ներկայացուցիչներ եւ Երուսաղէմի օտար հիւպատոսներ:



ԼՈՒՐԵՐ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻՑ

ՌՈՒՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԷԱՐԱՆ

Սույն թվականի մարտի 28-ին, հինգշաբթի օրը, երեկոյան ժամը 18.30-ին, Մոսկվայի և համայն Ռուսաստանի Պատրիարք Նորին Սրբություն Ալեքսեյ Բ-ը պաշտոնական այցելություն տվեց Երուսաղեմի հայոց Ամենապատիվ Ս. Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանին: Նորին Սրբություն Ռուսաց Պատրիարքին ողեկցում էր Երուսաղեմի ուղղափառ Եկեղեցու Նորին Սրբություն Դիոդորոս Պատրիարքի ներկայացուցիչ Տիմոթեոս սրբազանը:

Պատրիարքական շքախմբին Երուսաղեմի հայոց վանքի մուտքի մոտ հանդիսավորապես դիմավորեց Սրբոց Հակոբյանց միաբանությունը՝ գլխավորությամբ Ս. Աթոռի լուսարարապետ գերաշնորհ Ս. Դավիթ եպիսկոպոս Սահակյանի և ներկայությամբ խումներամ բազմության:

Այնուհետև, Պատրիարքական շքախմբը առաջնորդվեց Ս. Հակոբի գավիթ, որտեղ Ամենապատիվ Ս. Թորգոմ Պատրիարքը դիմավորեց Ռուս Եկեղեցու բարձրաստիճան հյուրին և ողջագործվեց նրա հետ:

Ս. Հակոբյանց Մայր տաճարը լեցուն էր հավատացյալ բազմությամբ: Ներկա էր նաև Ս. Թարգմանչաց երկրորդական վարժարանի երկսեռ աշակերտությունը:

Ս. Հակոբյանց Մայր տաճարում հանդիսավոր արարողությանը ներկա էր նաև հյուրախաղերով Երուսաղեմում գտնվող Հայաստանի ռադիոյի և հեռուստատեսության 40 հոգուց բաղկացած երգչախումբը, որը կատարեց հայկական եկեղեցական և ռուսական երգեր:

Կարճ աղոթքից հետո երկու Պատրիարքները առաջնորդվեցին Պատրիարքարանի դահլիճ, որտեղ հակիրճ ճառով հանդես եկավ և Ռուս Պատրիարքին բարի գալուստ մաղթեց Երուսաղեմի հայոց Ամենապատիվ Ս. Թորգոմ Պատրիարքը: Նա ի միջի այլոց նշեց.

«Այս երկիրը սրբավայր մըն է քրիստոնյաներու, հրեաներու և մահմետականներու համար, բայց մեզի քրիստոնյաներու համար այս երկրի մէջ ապրիլը օրհնություն և մեծ ուրախություն մըն է: Ս. Երկրի մէջ է, որ Հիսուս Քրիստոսը ծնած, ապրած, քարոզած, մեռած և Հարություն առած է»:

Այնուհետև Ս. Թորգոմ Պատրիարքի ջերմ խոսքից հետո, շնորհակալության և գոհունակության խոսք ասաց Ռուսաց Ալեքսեյ Բ Պատրիարքը և շեշտեց.

«Մենք կաղոթենք քրիստոնեական Եկեղեցվո և Ս. Երկրի ժողովուրդի բարգավաճման համար: Կաղոթենք ևս, որ խաղաղություն տիրե Ս. Երկրին մեջ և այս երկրի բնակիչները սիրով ապրին միմյանց հետ»:

Ալեքսեյ Բ Պատրիարքը շեշտեց նաև, որ Ռուս Եկեղեցին միշտ էլ լավ հարաբերությունների մեջ է եղել Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու հետ՝ համարել իր հոգևոր պետի՝ Նորին Սուրբ Օծություն Ս. Տ. Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի:

Իր խոսքի ավարտին Նորին Սրբություն Ալեքսեյ Բ Պատրիարքը ոսկեթել մի հավկիթ՝ նվիրեց Ամենապատիվ Ս. Թորգոմ Պատրիարքին (Ռուս Եկեղեցին հավկիթը ընդունում է որպես կյանքի խորհրդանիշ):

Ի պատասխան, Ամենապատիվ Ս. Թորգոմ Պատրիարքը Ռուս Եկեղեցու Պատրիարքին նվիրեց «Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքութեան Գանձեռը» գիրքը և «Վերջին Ընթրիքը» սաղափե մի քանդակ:

ԱՐԵՂԱՅԱԿԱՆ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍՍՂԵՄԻ ՀԱՅՈՑ Ս. ՀԱԿՈԲՅԱՆՑ ՄԱՅՐ ՏԱԾԱՐՈՒՄ

Երուսաղեմում բոլոր տոները կատարվում են հին տոմարով: Այս իսկ պատճառով Սրբոց Վարդանանց տոնակատարությունը նշվեց սույն թվականի փետրվարի 14-ին, հինգշաբթի օրը: Այս հիշարժան տոնական օրը Սրբոց Հակոբյանց Մայր տաճարում կատարվեց կուսակրոն քահանայական ձեռնադրություն: Արեղայական կոչում շնորհվեց Ս. Հակոբյանց ընծայարանի երկու շրջանավարտ սարկավագների՝ Մատթեոս Իփրաճյանին և Վարդան Պուրճեքյանին:

Փետրվարի 13-ին, Ս. Վարդանանց նախատոնակից հետո, տեղի ունեցավ քահանայական կոչման արարողությունը: Նորընծաները, առաջնորդությամբ լուսարարապետ գերաշնորհ Տ. Դավիթ եպիսկոպոս Սահակյանի և աղընթերակա երկու վարդապետների, ծնկաչոք առաջնորդվեցին ս. խորան և համբուրեցին ձեռնադրիչ Պատրիարք Սրբազան Հոր աջը: Պատրիարք Սրբազան Հոր վկայության պահանջով նորընծաները նզովեցին քրիստոնեական Եկեղեցու բոլոր հերետիկոսներին և երզվեցին անշեղորեն հետևել ողողափառ Հայրապետներին: Որից հետո համատեղ արտասանեցին Հայաստանյայց Եկեղեցու «Հաւատոյ Հանգանակ»-ը:

Առավել հուզիչ էր պահը հինգշաբթի օրը, երբ պատարագիչ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, բազմած Ս. Հակոբյանց Ավագ խորանի բեմին, «Հմարժօք Ս. Հոգւոյն» հրավիրում է նորընծաներին, որոնք ծնկաչոք մոտենում են պատարագիչ Պատրիարք Սրբազան Հորը, շրջվում դեպի ժողովուրդը և հանդիսավորապես հրաժարվում աշխարհիկ կյանքից: Երգչախումբը կատարում էր «Աստուածային եւ երկնատր շնորհ» շարականը: Ապա ձեռնադրիչ Պատրիարք Սրբազան Հայրը ձեռքը դնում է նորընծաների գլխին՝ ի նշան օրհնության:

Ձեռնադրության արարողությունը շարունակվում է մինչև «Ողջույն»: Ապա Պատրիարք Սրբազան Հայրը Սրբալույս Մյուռոնով օծում է նորընծաների նակատները՝ վերանվանելով նրանց՝ Մատթեոս սարկավագ Իփրաճյա-

նին՝ Տ. Ավետիս արեղա, իսկ Վարդան Պտրճեքյանին՝ Տ. Բագրատ արեղա: Այնուհետև նորընծաներին իրավունք է շնորհվում պատարագելու: Այդ իսկ պահին նորընծաները տալիս են իրենց ստաջին «Երհնություն»-ը ժողովրդին:

Վերջում պատարագիչ Պատրիարք Սրբազան Հայրը տալիս է իր քարոզ-խրատականը նորընծաներին՝ հավատարիմ մնալ Տիրոջը և նրա Ավետարանի ուսուցումներին և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու կարգին ու կանոնին:

Սույն օրը, երեկոյան ժամերգությունից հետո, նորընծաները կրկին բարձրացան խորան, որտեղ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ի նշան կուսակրոն արեղայության, նորընծաների գլխին վեղարներ դրեց:

Այնուհետև վանքի սեղանատանը, ի պատիվ նորընծաների, տրվեց ընթրիք:

ՈՒՍՏԱԳՆԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ ԲԱԶԱԼԵՐՎՈՒՄ Է

Երուսաղեմի հայոց Պատրիարք Ամենապատիվ Տ. Թորգոս արքեպիսկոպոս Մանուկյանը կոչ է անում աշխարհի բոլոր հայերին՝ ուխտագնացության գալ Երուսաղեմ և այցելել Սուրբ քաղաք, որ ծննդավայրն է բրիտոնության և Մովսիսական կրոնի: Պատրիարք Սրբազան Հոր կոչը ուղղված էր Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու մի շարք թեմերի, թեմական առաջնորդների, սիյունքահայ գաղութների ղեկավարների, որպեսզի նրանք քաջալերեն և գործոն կերպով աջակցեն ուխտագնացությանը և զրուսաշրջիկությանը դեպի Երուսաղեմ:

Զրուսաշրջիկների և աշխարհաշրջիկների շրջանում տարածված մի ասացվածք կա. «Վեհեռիկ այցելեցեք և հետո մեռեք»: Ի հեռուկա դրա, սակայն, Պատրիարք Սրբազան Հոր մոտ խոսում է այլ նշանաբան. «Երուսաղեմ այցելեցեք և ապրեցեք»:

Երուսաղեմի հայոց կյանքը Է՛լ ավելի բարգավաճ տեսնելու համար Պատրիարք Սրբազան Հայրը Երուսաղեմ աշխատելու է հրավիրում երիտասարդ նվիրված մասնագետներին: Իսկ որպես աջակցություն Հայաստանյայց Եկեղեցու կրթական գործի, Երուսաղեմ է հրավիրում հայ ուսանողների, աշխարհի տարբեր ծագերից:

«Մեր հիմնական հարցը,—ասում է Պատրիարք Սրբազան Հայրը,—այս ուսանողներուն, դասատուներուն և ուխտավորներուն բնակության վայր հայթայթելն է»: Իսկ այս հարցի լուծման համար Պատրիարք Սրբազան Հայրը ունի իր գործնական ծրագրերը, որոնք այժմ իրականացման ընթացքի մեջ են: Ներկայումս իրականացվում է Պատրիարքարանի Վարդապետանոցի շինարարությունը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՌԱԴԻՈՅԻ ԵՎ
ՀԵՌՈՒՍՏԱՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՄԵՐԱՅԻՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԸ
ԵՐՈՒՍԱՂԵՄՈՒՄ

Սույն թվականի մարտի 27-ից մինչև ապրիլի 3-ը Իսրայելում հյուրախաղերի էր գտնվում Հայաստանի Հանրապետության ռադիոյի և հեռուստատեսության 40 հոգուց բաղկացած կամերային երգչախումբը՝ գլխավոր-

րությանը խմբավար Տիգրան Հեքեքյանի: Երգչախումբը Իսրայել էր ժամանել Աքքայի քաղաքապետարանի հրավերով: Շուրջ մեկ շաբաթ Իսրայելում գտնվելու ընթացքում երգչախումբը տվեց բազմաթիվ համերգներ, տարբեր քաղաքներում՝ արժանանալով բարձր գնահատանքի:

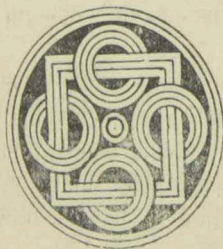
Առիթից օգտվելով, Երուսաղեմի հայոց Պատրիարքությունը մարտի 28-ին, հիմնադրի օրը, Հայաստանից ժամանած երգչախմբին հրավիրեց մասնակցելու Ս. Հակոբյանց Մայր տաճարում կատարվող առավոտյան ա. պատարագին:

Վաղ առավոտից Մայր տաճարն արդեն իսկ լեցուն էր հավատացյալների հոծ բազմությամբ: Ժամը 11-ին Հոպպեի Դրան մոտ երգչախմբին դիմավորեցին Երուսաղեմի հայոց Պատրիարքության քարտուղարը և Սաղիմահայ Միությունների ներկայացուցիչները: Այնուհետև Ս. Աթոռի լուսարարապետ գերաշնորհ Տ. Դավիթ եպիսկոպոս Սահակյանը երգչախմբին առաջնորդեց Մայր տաճար, որտեղ նրանք կատարեցին մեր ա. պատարագից զանազան կտորներ, իսկ ա. պատարագի ավարտին՝ Հայրապետական առինքնող «Ամեն հայի սրտից բխած...» մաղթերգը:

Ս. պատարագից հետո, մինչև ուշ երեկո, ի պատիվ կամերային երգչախմբի, զանազան մշակութային, բարեսիրական, հայրենակցական, երիտասարդաց, մարզական և այլ Միությունների կողմից կազմակերպվեցին հանդիպումներ և ճաշկերույթներ:

Այս բոլոր միջոցառումներին իր մասնակցությունը բերեց և օրհնանքի խոսք ասաց Երուսաղեմի հայոց Պատրիարք Ամենապատիվ Տ. Թորգոմ արքեպիսկոպոս Մանուկյանը:

ՎՈՂՈՂՅԱ ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ





«ԶՐՈՐՀՆԷՔԻ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲԱԼՈՅՍ ՆՈՐ ՄԻՒՌՈՆԻ ԲԵՐՄԱՆ ԱՌԻԹՈՎ ԻՐԱՔԱՀԱՅ ԹԵՄԷՆ ՆԵՐՍ»

Սոյն թուականի Հոկտեմբերի 18ը — ուրբաթ — յոյժ ուրախալի եւ մխիթարանքի օր մըն է իրաքահայութեան համար:

Այսօր թեմիս Բարեխնամ Առաջնորդ՝ Գերաշնորհ Տ. Ասազ Եպս. Ասատուրեան կը մատուցէ Սուրբ եւ անմահ պատարագ, որու ընթացքին կը կատարուի ջրօրհնէքի արարողութիւն «նորասօրին» Սրբալոյս Միտոնի բերման առիթով Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնէն:

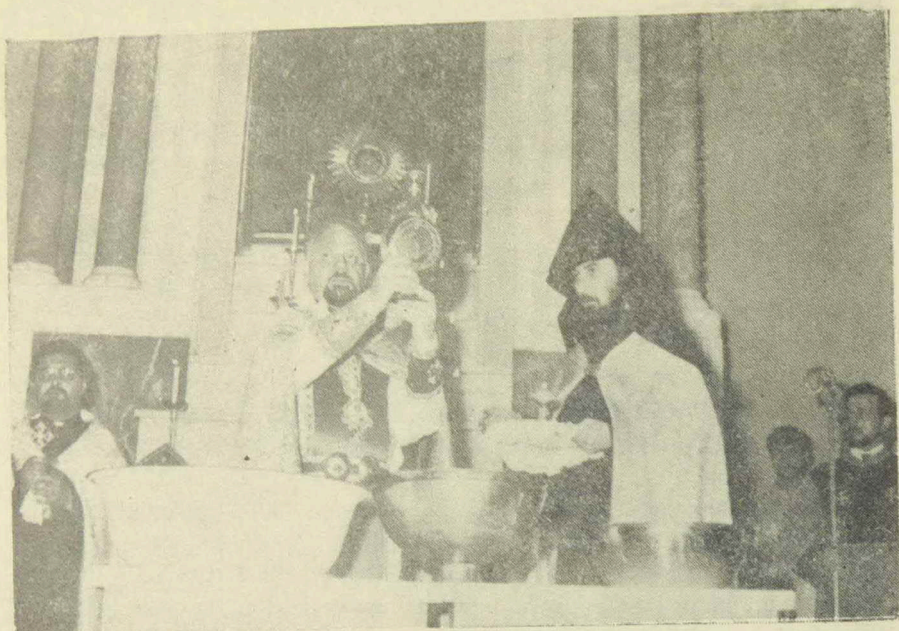
Առաւօտեան ժամը 9.30ին սկիզբ կ'առնէ Սուրբ պատարագը: Պաղտատի Սուրբ Գրիգոր Լուսատրիշ Առաջնորդանիստ եկեղեցին բերնէ բերան լի է հաւատաւոր եւ հարազատ հարիրաւոր զաւակներով:

Յընթացս սրբոյ պատարագի՝ «Հայր Մեր»էն առաջ, եկեղեցոյ Ասազ դռնէն, մեծաշուք թափօրով կը բերուի սրբալոյս նոր Միտոնը, Մայր Աթոռէն բերուած գեղեցիկ սրուակով: Հաւատացեալ մեր ժողովուրդը յոռնկայս եւ մեծաւ երկիւղիւ կը դիմաւորէ զայն, Անոր մէջ տեսնելով, ո՛չ միայն Սուրբ Հոգոյ խորհրդանշը, այլեւ մեր Հայրենեաց անկախութեան Աստուածական լալոյթութեան ճառագայթները, որն արդէն Հայոց Հայրապետը յայտարարած էր, իբրեւ «Անկախութեան Միտոն»...

Ահա խորհրդալի այս պահուն, սրբազան հայրը, ի տես բոլոր ժողովրդեան, նախ Սուրբ Խաչի ընկղմամբ եւ ապա Սրբալոյս Միտոնի հեղումով կ'օրհնէ ջուրով լի կաթսաները:

Յետ ջրօրհնէքին, Առաջնորդ Սրբազանը կ'ընթերցէ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգէն Ա. Աստուածընտիր Հայրապետին քարոզը, որը Վեհափառ Հայրապետը խօսած էր Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի մէջ Սեպտեմբեր 29ին՝ Սրբալոյս Միտոնի օրհնութեան առիթով:

Հայոց Հայրապետին խօսքը մեծ խանդավառութեամբ կ'ունկնդրուի իրաքահայ ժողովուրդին կողմէ: Ապա Սրբազան Հայրն ալ իր հերթին խօսքը կը յլէ հարազատ զաւակներուն եւ բոլոր միութեանական հաւատաւորեանց, որ կը շեշտէ, որ մեր հաւատացեալ ժողովուրդը պարտի լեւ ալսու ա՛լ աւելի պատասխանատուն եւ հսկողը ըլլայ իր երկհազարամեայ Մայր եւ Սուրբ Առաքելական եկեղեցոյ, թոյլ չտալով որեւէ օտար եւ մեր ժողովուրդին համար վտանգաւոր, խորթ եւ անհարազատ ներմուծումներու գայթակղութիւնն, կու գայ ջլատելու մեր ժողովուրդի միասնութիւնը, Աստուածապարգեւ հաւատքն ու չորսհազարամեայ հոգին հայկական: Սրբազան հայրը յատկապէս



Ջրօրհնաց արարողությունից մի պահ

կ'ըսէ իր խօսքին մէջ. «...Եւ ինչպէս Վեհափառ Հայրապետը բնորոշեց, մենք որպէս եկեղեցի եւ ժողովուրդ, պիտի չհանդուրժենք, երբ այլ եկեղեցիներ, մեծ թէ փոքր, արեւմուտքէն եկած մեր եկեղեցւոյ ծոցին մէջ մարդո՛րստութեամբ կզբաղին ... Երբեք պիտի չհանդուրժենք ո՛չ քրիստոնէական այս գործը: Եթէ այդ քարոզիչները այնքան կարեւորութիւն կուտան քրիստոնէական հաստօքին եւ արեւմուտքէն դէպի Հայաստան կ'արշաւեն մարդո՛րստութեան նպատակաւ եւ եթէ անոնք ինքզինքնին այդքան բժախնդիր կը նկատեն քրիստոնէութիւնը տարածելու, թող երթան եւ քրիստոնէութիւնը քարոզեն ո՛չ քրիստոնէայ ազգերու մէջ, հեթանոսներու մէջ...

Մենք կարիքը չունինք, մեր հաստօքը պակասաւոր հաստօք չէ՛, որպէսզի ուրիշներ գան լրացնելու զայն: Եւ քրիստոնէութիւնը պետականաւորացնողական կրօն ճանչցած առաջին ազգին քրիստոնէութիւն քարոզելը, եւ կը նկատեն ո՛չ քրիստոնէական արարք մը, արարք ընդդէմ «Էքումենիք» ոգիին, որը կը տիրէ այսօր քրիստոնէայ մեծ ընտանիքին մէջ:

Հետեւաբար պարտք կը համարեն խօսքս ուղղելու մեր ժողովուրդին, այլեւ մեր միութենական հաստատութիւններուն զգուշ ըլլալու եւ միամտօրէն չվերաբերելու վերոյիշեալ կացութեան նկատմամբ. թող առիթը չտրուի օտար եկեղեցիներու՝ մեր ժողովուրդի ծոցին մէջ քարոզութեամբ զբաղելու: Եւ ձեզի ալ կը դիմեմ սիրելի հաստատացեալներ, որ այս հոն բազմութեամբ կը գտնուիք այստեղ՝ ներկայ եղաք «Ջրօրհնէքի» արարողութեան նոր օրհնուած Սբ. Միտոնով, դո՛ւք ալ ի հարկէ գիտակից էք եւ հարազատ գաւակներն էք եւ կը մնաք ու պիտի մնաք Հայաստանեայց Առաքելական մեր Մայր Եկեղեցւոյ..., կը դիմեմ Ձեզի, որպէսզի բոլորս ալ՝ քահանայք եւ ժողովուրդ գիտակցուած նախանձախնդրութեամբ տէրը ըլլանք մեր դաւա՛ր տրքութիւններուն եւ ժառանգած սովորութիւններուն»:

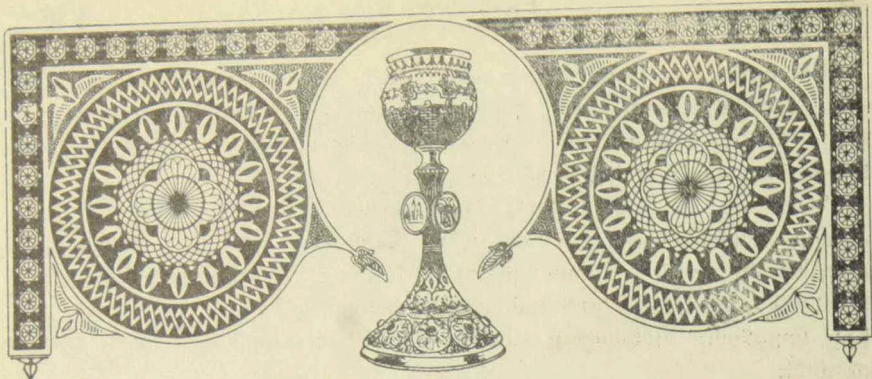
Սրբազան հօր խօսքէն ետք պատարագը կը շարունակուի: Սուրբ պատարագէն ետք, խոռոներամ ժողովուրդը կ'ըմպէ օրհնուած ջուրը, Դպրաց Դասին կողմէ կատարուող հոգեպարար շարականներու երգակցութեան ներքոյ, եւ ապա կը մեկնի ի խաղաղութիւն...

Նոյն օրը կէսօրուայ ժամը 1ին, Սրբազան հօր գլխաւորութեամբ եւ հոգեւոր դասին ներկայութեամբ, տեղի կունենայ առաջին մկրտութեան սուրբ խորհուրդը ճոր Միտոնով: Սրբազան հայրը, այս ուրախ առիթով, ճոր մկրտեալին կը կնքէ Լեւոն անուամբ, ճորապսակ եւ անկախ մեր Հայրենիքի ճորընտիր՝ վսեմաշուք ճախագահ Տիար Լեւոն Տէր Պետրոսեանի անունով:

ՄԱԿԱՐ ԱԲԴ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

Պաղտատ,
18 Հոկտ. 1991





ԼՈՒՐԵՐ ԿԱՆԱԴԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻՑ

1990 թվականի մարտի 26-ին, երկուշաբթի օրը, սրտի կաթվածից վախճանվեց Կանադայի հայոց թեմի անդրանիկ առաջնորդ գերաշնորհ Ս. Վազգեն արքեպիսկոպոս Քեշիշյանը: Իսկ նույն թվականի ապրիլի 3-ին տեղի ունեցավ թեմական խորհրդի բացառիկ նիստը, որի ընթացքում Կանադայի հայոց թեմի առաջնորդական տեղապահ ընտրվեց Մայր Աթոռի երիտասարդ միաբան հոգեշնորհ Ս. Հովնան ծ. վարդապետ Տերտերյանը: Հոգեշնորհ հայր սուրբը այնուհետև, մայիսի 26-ին, շաբաթ օրը, թեմական պատգամավորական 7-րդ ժողովում, փակ քվեարկությամբ, ընտրվեց Կանադայի հայոց թեմի առաջնորդ:

Ընտրության ավարտին իր անդրանիկ պատգամում նորընտիր առաջնորդ հայր սուրբը վերանորոգեց իր ուխտը և ասաց. «Ծառայութիւնը՝ կեանքը գործնականորեն հարստացնող լաւագոյն մեթոտն է... ինձ համար, ծառայութիւնը, որպէս Ս. Էջմիածնի միաբան իմաստ կ'ունենայ, երբ այդ շաղախուած է Սուրբ Էջմիածնի հանդէպ հաւատարմութեամբ, հայրենիքի գերագոյն շահերու գիտակից գաղափարականով եւ իմ ժողովուրդի նկատմամբ ամբողջական ու անսակարկ նուիրումով»: Անդրանիկ իր պատգամում նորընտիր առաջնորդ հայր սուրբը իր երախտագիտությունը հայտնեց թեմական պատգամավորական ժողովին և համառոտակի ներկայացրեց ծրագրված իր աշխատանքային պատկերը:

Նույն թվականի հոկտեմբերի 7-ին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում, ձեռամբ Նորին Սուրբ Օծություն Ս. Ս. Վազգեն Ա Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի, Ս. Հովնան ծ. վարդապետը ձեռնադրվեց եպիսկոպոս:

Այնուհետև երիտասարդ թեմակալ առաջնորդը մեծ ոգևորությամբ և նվիրումով լծվեց եկեղեցանվեր ու հայրենանվեր ծառայությանը: Նորընտիր առաջնորդ սրբազան հոր առաջին գործը եղավ հայերեն և անգլերեն լեզուներով հաղորդագրությունների հրապարակումը, որտեղ ամփոփ կերպով ներկայացվում են թեմում կատարված բոլոր ձեռնարկումները՝ լինեն դրանք ազգային-եկեղեցական, մշակութային, կրթական թե այլ բնույթի:

Տ. Հովհանն եպիսկոպոսը հաճախ է այցելում թեմի ծովեր, ս. պատարագ մատուցում, քարոզներ խոսում: Ծուրջ մեկ տարվա առաջնորդական ծառայության ընթացքում սրբազան հայրը կատարել է մի շարք ձեռնադրություններ (դպիր, կիսասարկավագ, սարկավագ):

Կազմակերպված են ընթանում Տիկնաց և Երիտասարդաց Կենտրոնական Մարմինների աշխատանքները, ինչպես նաև շաբաթօրյա և կիրակօրյա վարժարանների գործունեությունը:

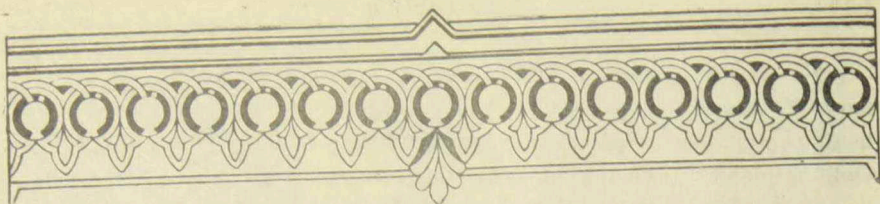
Կանադայի հայոց թեմից ներս իրենց բեղմնավոր գործունեությունն են ծավալել մի խումբ կուսակրոն և ամուսնացյալ քահանա հայրեր, ինչպես նաև սարկավագաց և դպրաց դասերը՝ անձնդիր նվիրումով ծառայելով Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն և մեր ժողովրդին: Պարբերաբար գումարվում են հոգևորականաց հավաքներ, որոնց ընթացքում բննարկվում են թեմի ներքին կյանքին (և ոչ միայն ներքին) առնչվող հրատապ հարցեր:

Կանադայի հայոց թեմը, իր անսպառ եռանդով լի թեմակալ առաջնորդով, լծված է նաև մի սրբազան առաքելության՝ որքան հնարավոր է սատար կանգնել հայ ժողովրդին հայրենիքում՝ Մայր Հայաստանում, օգնել նրան ոտքի կանգնելու և թոթափելու ներկայիս ծանր կացությունը: Աղետի գոտում և հատկապես Հայաստանի մատաղ սերնդին նյութական օգնություն հասցնելու գաղափարը մեծ ոգևորություն առաջացրեց և ընդունելություն գտավ Կանադայի հայության շրջանում: Նրանք իրենց գործնական օժանդակությունն են բերում այս գործում: Այս առթիվ Կանադայից արդեն բարերարների և մասնագետների մի շարք խմբեր այցելել են Մայր Հայաստան, հատկապես աղետի գոտի, և իրենց գործնական աջակցությունը բերել աղետի գոտու կարիքներին: Աղետի գոտու որք և ծնողագործ երեխաների համար հաստատված է կայուն դրամական օժանդակություն: Մասնագետներ են հրավիրվել Կանադա՝ համապատասխան վերապատրաստում անցնելու համար: Կանադայի հայոց բարերարների միջոցներով աղետի գոտում կառուցվում են բուժարաններ:

Կարևոր և գնահատելի աշխատանք է նաև Կանադայի հայոց թեմի կատարած հրատարակչական աշխատանքները՝ հրատարակվում են բազմաթիվ կրոնական-եկեղեցական գրքեր, մեծաքանակ գունավոր սրբանրկարներ, որոնց մեծ մասը առաքվում է Մայր Հայաստան՝ բավարարելու համար հայրենի ժողովրդի հոգևոր կարիքները:

Կանադայի հայոց թեմը ապրում է իր բուռն վերելքը:

ՎՈՂՈՂՅԱ ԱՐԲՈՒՆԱՄՅԱՆ



ՀՈՐՍ ՀՈՒՇԵՐԻՑ

Համիդյան դաժան ռեժիմը՝ հայատյաց քաղաքականությունը, սոցիալ-տնտեսական հետամնաց և հատկապես անկայուն վիճակը, աշխատավոր երիտասարդությանը երկրից մղում էր դեպի օտար ափեր, աշխատանք-վատուակ որոնելու: Նման բախտ էր վիճակվել նաև իմ հորը՝ 19-ամյա **Ներսես Սիմոնի Գաբուզանին**: Մանկության իր չորս ընկերների հետ որոշում են մեկնել Բաքու, նավթահանքերում աշխատելու:

Պայմանավորվում են հայերի կողմից ճանաչված ու վստահելի բուրդ փորձված ուղեկցի, այսպես ասած՝ «վալադի» հետ, ինչ խոսք նախօրոք «ուղեվարձը» վճարելով, և 1907 թ. նոյեմբերի սկզբին, այսինքն ձմռան սկզբին, ճանապարհ են բռնում դեպի Ռուսահայաստանի սահմանը:

Ճանապարհը լի է լինում անակնկալներով ու վտանգներով: Գնում էին ուտքով, «կլիմայական խիստ աննպաստ պայմաններում» միշտ վախ ունենալով նաև շրջապատի թուրք և բուրդ բնակչությունից: Քայլում էին միայն գիշերները, իսկ լուսաբացին թաքնվում էին, ինչպես որ կարող էին: Վալադը խոստացել էր, որ ճանապարհի երրորդ օրը իր տունը կտանի՝ հանգրտանալու և մի տաք ապուր ուտելու: Դեռ չէին հասցրել նրանց տուններս մտնել, երբ տնեցիները ահաբեկված հայտնում են, որ մատնել են: Տան տերը մեծ արագությամբ հասցնում է և՛ հյուրերին թաքցնել, և՛ ինքը թաքնվել: Իշխանությունները շրջապատում են նրանց տունն ու բակը և սկսում որոնել անկոչ հյուրերին: Հորս թաքստոցը լինում է նրանց անկողնաշարք, որը արագությամբ քանդում են ու տասնյակ վերմակ ու ներքնակ լցնում նրա վրա: Այստեղ հայրս պատմում էր, որ մահը երկու անգամ է տեսնում, մեկ՝ որ հնարավոր էր շնչահեղձ լինել, մյուսը՝ որ զինված քըրդերը կարող էին անկողնային «բուրգը» քանդել և ...

Սկսում են հարցաքննել վալադի մորը, — դադե, ո՞ր է տղադ, — ասում են, որ նա ձեր տուն ֆլա (հայ) է բերել, մայրը պատում է իր հագուստը, կուրծքը դուրս գցում և երդվում, որ իրեն հավատան, որ ինքը նույնիսկ իր որդուն քանի ամիս է, չի տեսել:

Փնտրում են ու ոչ մեկին չեն հայտնաբերում: Վալադն շտապում էր, կաղ ուտքով, անթաքույր առաջ գցելով, ճանապարհը գրեթե թռչելով էր անցնում, մենք ջահելներս հազիվ էինք նրան հասնում, պատմում էր հայրս: Վտանգն անցած էր:



ՄԻՍՍ ՏԵՇԱՐՈՒՄԻՆ - ԳՈՐԴՈՒՄԵՆՆԻ ԿԱՐԵՐԸ (ԳՐԱՆԴԱՐԱՐՈՒՄ Ի ԳՆԱԾ ԴՈՒՐԻՆ)։ 1. ՆՈՐԱԾ ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 2. ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 3. ԱՅՈ ՔԱՐԱԿՈՒՄ, 4. ԱՐԱՐ ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 5. ՔԱՐԱ ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 6. ՆՈՐԱԾ ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 7. ԱՐԱՐ ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 8. ԱՐԱՐ ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 9. ԱՐԱՐ ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 10. ԱՐԱՐ ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 11. ԱՐԱՐ ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 12. ԱՐԱՐ ԶԱՐԱԿՈՒՄ, 13. ԱՐԱՐ ԶԱՐԱԿՈՒՄ։

Սահմանն անցնելուց հետո, այլևս դժվարության չեն հանդիպում: Հասնելով Սուրբ Էջմիածին, ուզում են կատարել իրենց առաջին ուխտը՝ լինել Մայր տաճարում, համբուրել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի աջը, ստանալ նրա օրհնությունը, ապա շարունակել ճանապարհը: Դժբախտաբար այդպես չի լինում. պարզվում է, որ Ամենայն Հայոց Հայրիկը ծանր հիվանդ է... Դիմում են, ում պետք է, խնդրում են թույլտվություն՝ Հայրիկի աջը համբուրելու, մերժվում են... Երեքօրյա համառ դիմումներից հետո, վերջապես, ստանում են թույլտվություն: Սրտի դողով ու վշտով համակված Վանից եկած հինգ երիտասարդները մոտենում են իրենց մեծ հայրենակցի Անջասենյակի դռանը... Դուռը բաց էր. հենց դռնից հինգն էլ իջնում են ծնկի և ծնրադիր առաջանում դեպի հիվանդի մահճակալը: Հայրիկը ձյունափայլ սպիտակեղենով պարուրված էր, աչքերը վերմակից դուրս, որը և վապուրականքի երիտասարդները հերթականությամբ համբուրում են ու գրլխահակ մնում ծնկի: Հայրիկը երկու բառ է արտասանում «ճորեն պանդըխտություն—ճորեն»... Եվ արցունքի երկու կաթիլ ցայտում են նրա խամրած աչքերից ու մնում սառած մագաղաթյա դեմքի վրա: Երիտասարդները նույնպես արցունքոտ աչքերով հեռանում են մեծ հայրենակցի Անջասենյակից: Վեհափառը, թեպետև մահվան մահճում, բայց դեռ գիտակից, կարգադրել էր. երիտասարդներին ապահովել կացարանով, սննդով և ճանապարհածախսով:

Երեք օր անց, նրա մահվան բոթը տարածվեց ի սփյուռս: Նորից դիմեցինք տնօրինապետին՝ այս անգամ խնդրելով, որ թույլ տան մեծ հայրենակցի գերեզմանն իրենք փորեն: Փորում են շատ խորունկ ու պատերը շարում թրծված աղյուսով: Թաղման ծեսը կատարում են յոթ օր հետո: «Արտասահմանից շատ հուղարկավորներ էին եկել, ամբողջ վանքի տարածքը լեցուն էր հոծ բազմությամբ, ասեղ գցելու տեղ չկար», պատմում էր հայրս: Վերջին հրաժեշտը տեսնելու համար շատերի նման մենք էլ էինք բարձրացել բակի ծառերի վրա:

1990 թ. ապրիլի 5-ին «Վապուրականի» Հայրենակցական Միության նախաձեռնությամբ վանեցիների մի մեծ խմբի հետ այցելեցինք Էջմիածին՝ մեծարելու Վեհափառ Հայրիկի (Մկրտիչ Ա Վանեցու) ծննդյան 170-ամյակը: Անհամար թարմ ծաղիկներով ծածկվեց սպիտակ մարմարե գերեզմանը, որը գտնվում է Մայր տաճարի զանգակատան ձախակողմյան մասում: Տաճարի ղողանջներն ազդարարում էին Հայոց Հայրիկի հանդիսավոր հոգեհանգիստը: Հոգևոր արարողությունից հետո, ճարտարապետության դոկտոր, պրոֆեսոր Վարազդատ Մարտիրոսի Հարությունյանի ելույթից հետո, ես կարդացի «հորս հուշերը»:

Հանդիսությունից հետո մասնակիցներին հրավիրեցին Վեհարան, որտեղ մեզ ընդունեց Վեհափառ Հայրապետը՝ Վազգեն Ա Կաթողիկոսը: Ներկաների հետ շատ սրտանց ու ջերմ գրուցեց Վեհափառ Հայրապետը՝ բարձր գնահատելով իր ժամանակի մեծ գործչին՝ Ամենայն Հայոց Հայրիկին:

Վերջում բոլորը մոտեցան ու համբուրեցին մեր օրերի շինարար և մեր հոգևոր տունը շեն պահող Կաթողիկոսի աջը... Ես նույնպես մոտեցա և նախքան աջը համբուրելը ասացի. «1907 թ. նոյեմբերի 9-ին հայրս համբուրել է Հայոց մահամերձ Հայրիկի աջը, իսկ այսօր, այս հիշարժան օրը, ինձ է բախտ վիճակվել համբուրելու մեր օրերի Ծայրագույն Պատրիարք-Կաթողիկոսի՝ Նորին Սրբության աջը»:

ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՆՍԽԱԼԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Որո՞նք են Տիեզերական (Oecumenical) ճանաչում ստացած եկեղեցական ժողովների հեղինակության, առավել ևս, անսխալականության աղբյուրները: Հիմք ընդունելով միմիայն պատմական փաստերը, այս հարցի պատասխանը ուղղակի փնտրենք «Քրիստոս», «Ս. Հոգի», և «Ս. Եկեղեցի» հասկացությունների մեջ:

Նախ, Քրիստոս «Աստուծո Բանն» մեզ հայտնում է երկնավոր Հոր էությունը և կամքը (Մատթ. ԺԱ 27), որը հավատացյալի համար դառնում է «ճանապարհ», «ճշմարտություն» և «կյանք» (Հովհ. ԺԴ 16): Աստված վկայեց. «Դա է որդի իմ սիրելի... դմա լուարութ» (Մատթ. ԺԷ 5): Ավետարանը շեշտում է, որ Հիսուս ամբոխներին քարոզեց «իշխանությամբ» (Մատթ. Է 29), ընդ որում, նախքան համբառնալը, նա խոստացավ զորավիգ կանգնել աշակերտներին՝ «Ես ընդ ձեզ եմ զամենայն ատուրս մինչև ի կատարած աշխարհի» (Մատթ. ԺԸ 20): Հիսուս, որպես «գլուխ», իր մարմնի՝ այսինքն «եկեղեցու» միշտ ներկա է այնտեղ՝ շնորհիվ «սուրբ հոգու» ներկայության, որին հոր կողմից առաքեց մեկնումից հետո՝ մարդկությունը առաջնորդելու դեպի «ճշմարտութիւն», որովհետև նա ինքն է «զհոգին ճշմարտութեան» (Հովհ. ԺԴ 17): «Յորժամ եկեացէ նա, հոգին ճշմարտութեան, առաջնորդեացէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ» (Հովհ. ԺԶ 13): Հայր Աստուծո և Ս. Հոգու առնչակցությունը կարևոր է քննվող խնդրի պատմական և աստվածաբանական լուսաբանության համար:

Համատոտ այս ակնարկից արդեն ակնհայտ է, որ եկեղեցին որպես հավատացյալների հավաք, որի գլուխն է Հիսուս, քանի որ նաև տաճարն է Ս. Հոգու, չի կարող սխալվել: Ուղղափառ եկեղեցու բոլոր դավանաբանական որոշումները պայմանավորված էին այս սկզբունքով: Այստեղ բերված և չբերված բազմաթիվ փաստերը, միաբերան վկայում են, որ ժողովներին վերագրված անատարկելի հեղինակությունը հավաստվում է այն հրահանգով, որ Քրիստոս «սիրեց» և «սրբագործեց» եկեղեցին՝ «զի կացուցէ ինքն իր յանդիման փառալոր գեկեղեցի, զի մի ունիցի ինչ արատ կամ

աղտեղություն կամ այլ ինչ յայսպիսեաց այլ զի իցէ սուրբ և անարատ» (Եփս. Ե 25—27):

Քրիստոս ավելի որոշակի արտահայտությամբ հաստատեց ժողովական սովորույթի դերը կրոնադավանաբանական վեճերում ասելով. «զի ուր իցեն երկու կամ երեք ժողովեալ յանուն իմ, անդ ես եմ ի մէջ նոցա» (Մատթ. ԺԸ 20): Իսկ Պետրոսին տված խոստումի մէջ «ի վերայ այդր վիմի շինեցից գեկեղեցի իմ, և դրունք դժոխաց զմա մի յաղթահարեցին» (Մատթ. ԺԶ 18) կա իշխանությունը «կապելու» և «արձակելու»: Միևնույն իշխանությունը նա տալիս է բոլոր առաքյալներին՝ «զոր կապիցէք յերկրի, եղիցի կապեալ յերկինս, և զոր արձակիցէք յերկրի, եղիցի արձակեալ յերկինս» (Մատթ. ԺԸ 18): Առաքելական Կանոնների մէջ ուշագրաւ են երկու հոդվածներ՝

«Կարգեցին առաքեալքն եւ եղին հաստատութեամբ, թէ որպէս Տէր հրաման ետ և պարգետեաց մեզ, թէ «Զոր արձակիցէք յերկրի, արձակեալ լիցի յերկինս, եւ զոր կապիցէք յերկրի կապեալ եղիցի յերկինս» նոյնպէս և հրաման տուեալ քահանայութեան եւ երիցունց կարգի զարժանիս արհմութեանն՝ միաբան արհմել եւ զանարժանսն՝ միաբան կապել եւ ըմբերանել: Եւ զոր կապեցեանն՝ կապեալ կացցէ, մինչև հնազանդեցի առաջնորդին»

«Եւ արդ զայս ամենայն զոր ինչ կարգեցին եւ եղին առաքեալքն, ոչ եթէ անձանց իրեանց միայն կարգեցին, այլ եւ այնոցիկ՝ որ զկնի իրեանց լինելոց իցեն... Քանզի ոչ եթէ նոցա պետք ինչ էին կարգաց եւ արինաց, որ ինքեանք իսկ էին արէնադիրք, զի խրատեալք եւ վարժեալք էին ի ճշմարիտ վարդապետէն, եւ մխիթարիչ հոգին սուրբ բնակէր ի նոսա: Զի զոր արինակ ետ կարգել նոցա հոգին սուրբ զկարգս եւ զարէնս զայնոսիկ, առաւել եւս առաջնորդեացէ նոցա ըստ կամաց իւրոց, զի որք ընկալան ի Տառնէ զգարութիւն եւ իշխանութիւն»¹:

Առաքյալներին տրված ներելու և պատժելու իշխանությունը ընգրկւում է Հիսուսի հետևյալ հրահանգով. «Իսկ եթէ նոցա ոչ լուիցէ, ասասցիր յեկեղեցւոյ. ապա թէ և եկեղեցւոյն ոչ լուիցէ, եղիցի քեզ իբրեւ զհեթանոսն և մաքսաւոր» (Մատթ. ԺԸ 17)²: Ավետարանների մէջ կան նաև գուգահետ հրահանգներ, որոնք բացի առաքյալների իրավասությունները սահմանելուց, շեշտում են նաև հնազանդության անհրաժեշտությունը ոչ միայն առաքյալներին, այլև նրանց հաջորդներին՝ «այնոցիկ որ զկնի իրեանց լինելոց իցեն»։ «որ ձեզ լսէ, և որ զձեզ անարգէ՝ զիս անարգէ, և որ զիս անարգէ՝ զառաքիչն իմ անարգէ» (Ղուկ. Ժ 16): Հիսուս այս և նման ուրիշ ասացվածքներով մատնանշում է առաքյալների իշխանության, կովանները՝ «առջիք զօրութիւն ի հասանել հոգւոյն սրբոյ ի վերայ ձեր» (ԳԱ Ա 8) և հանձնարարում առաքյալներին լինել՝ «վկայք յերուսաղէմ... մինչև ի ծագս նրկրի» (ԳԱ Ա 8):

Հոգեգալստյան դեպքից հետո, առաքյալները որպէս ներկայացուցիչները Քրիստոնյա համայնքի, անհրաժեշտության դեպքում ժողովներ էին գումարում, ինչպէս Երուսաղէմի առաջին ժողովի, որը գումարվեց 51 թվականին՝ համայնքային խնդիրներ լուծելու համար³: Այդ ժողովում առաքյալները որպէս Քրիստոնեության անմրցակից ու անհողողող պաշտպաններ, հայտարարում են՝ «զի հաճոյ թուեցաւ հոգւոյն սրբոյ և մեզ մի ինչ ասելի բեռն դնել ձեզ» (ԳԱ ԺԵ 28):

Սուրբ հայրերի վկայությունների քննությունը ցույց է տալիս, որ տիե-

գերական ժողովների հեղինակության և անսխալականության սկզբունքները արտացոլվում են եկեղեցու* հեղինակության և անսխալականության մեջ և դրանք երկուսն էլ առկա են Նոր Կտակարանում:

Մի տի Տիեզերական ժողովներին բնորոշ հատկանիշները

Կա եթե մանրութները զանց առնելով մոտենա՞նք խնդրին՝ հասկանալի մի կրտսման այս խնդրի պարզաբանության համար ստեղծված հսկայական գրականության պատճառները: Եկեղեցական պատմության հսկայածավալ նյութերի մեջ հնարավոր է գտնել պատասխան, թե ինչու՞ որոշ ժողովներ կոչվել են տիեզերական: Որևէ ժողով տիեզերական կոչելու ի՞նչ նախապայմաններ պետք է աչքի առաջ ունենալ:

ա. Նախ, այն պետք է ներկայացնի և արտացոլի ամբողջ եկեղեցին, իսկ տարակույս չի կարող լինել, որ ամբողջ ասելով, ինչպես ժողովների պատմությունը ցույց է տալիս, լոկ աշխարհագրական կամ թվային առումով չպետք է հասկանալ: Եկեղեցական պատմությունից պարզվում է, որ տիեզերական կոչված ժողովներին մասնակցող ներկայացուցիչների թիվը համեմատաբար փոքր է եղել և ոչ լրիվ ներկայացուցչական: Առաջին տիեզերական ժողովին (Նիկիա 325) մասնակցել են եկեղեցիների երկրորդ տիեզերական ժողովին (Կ. Պոլիս 381)՝ Հոովմեական եկեղեցին և ամբողջ արևմուտքը ոչ մի ներկայացուցիչ չունեն, այնուհանդերձ այդ ժողովների դավանական որոշումները եկեղեցին իր լրության մեջ ընդունել է:

բ. Երկրորդ առանձնահատկությունը, որով զատորոշվում էին այս կարգի ժողովները մյուս տեղական կոչված ժողովներից, այն էր, որ դրանց դավանաբանական որոշումները վավերացվում էին կայսրի կամ Պապի կողմից, որը շատ կարևոր հանգամանք լինելով հանդերձ, համեմայնդեպս, տիեզերականության հավակնության միակ և վճռական կովան լինել չէր կարող, հատկապես 431 թվականից հետո, երբ եկեղեցին կորցրեց իր միասնականությունը:

Բնականորեն, եթե մի ժողով գումարվում էր կայսրի հովանավորությամբ կամ այդ ժողովի որոշումները վավերացվում էին կայսրի կողմից, ապա այդ պարագան վկայում է, որ ժողովը ունի քաղաքական նշանակություն, ինչպես հինգերորդ դարում գումարված ժողովները միաբնակ հերձվածողների դեմ և 754 թվականի ժողովը, որ կոչվեց ընդդեմ Պատկերամարտության, որոնք թեև ժամանակակից կայսրերի կողմից նկատվեցին իբր տիեզերական, բայց եկեղեցական հայրերը մերժեցին այդ ժողովների նման որակավորումը: Գրեթե առանց բացառության, Հռոմի Պապի կողմից ճանաչվելը նկատվում էր վավերականության կարևոր գործոն, թեև երկրորդ Տիեզերական ժողովի պարագային, Պապի վերաբերմունքը նկատվեց ավելորդ բարեմասնություն: Պատմական հիշատակություններից կարելի է հետևցնել, որ եկեղեցու կողմից ճանաչումն ու հավաստումը բավական էր ժողովին տիեզերական որակում և պատիվ շնորհելու, թեկուզ առանց Պապի կամ կայսրի հովանավորության: Այս եզակի սկզբունքն է, որի հիման վրա առաջին երեք ժողովները համարվում են տիեզերական, որոնք քրիստոնյա եկեղեցին իր լրության մեջ է ընդունել և պաշտպանել: Այս վերաբերմունքի մեջ կարևոր է նկատել երկու վճռական հանգամանքներ ժողովների տիեզերական ճանաչողության համար.

* Եկեղեցին: Հասկանալիության հավասար:

1. ժողովականների ունեցած ինքնագիտակցությունը, որ իրենց ընդունած դավանական որոշումները Ս. Հոգու առաջնորդությամբ են կատարվել և կարող են ընդունվել բոլորի կողմից:

2. Հետագա ժողովների վերաբերմունքը՝ ընդունված որոշումների նկատմամբ:

Քաղկեդոնի չորրորդ տիեզերական ժողովը ժխտեց Եփեսոսի 449 թվականի ժողովի տիեզերական կոչվելու հավակնությունը: Ժողովի ձեռնարկման և գործընթացի մեջ կիրառած թերի և ոչ կանոնական միջոցները՝ ինչպես բռնի ուժ և շեղում դավանական սկզբունքներից, բավական լուրջ դժուրհասատեղություններ էին, մերժելու սույն ժողովի հեղինակությունը և որոշումների վավերականությունը: Հավատացյալների հավաքական կարծիքն էլ իր դերը ուներ որևէ ժողովի ընդունման գործում: Այսպես, քրիստոնեական համայնքները մերժեցին Կեղծ-Ֆլորենտյան 1438—45 ժողովը, որը Կ. Պոլսի (680 թ.) ժողովին շնորհեց տիեզերական տիտղոս, հակառակ որ, այս վերջինը տեղական բնույթ էր կրում: Դժվար է նման հասարակական միջամտությանը կանոնական բանաձևում տալ, միայն կարելի է կրկնել, որ թեև ժողովների տիեզերական համբավը կապված է Ս. Հոգու «ներշնչանքի» սկզբունքի հետ, այնուհանդերձ չի կարելի այն բնութագրել և արժեքավորել կանոնական տեսանկյունից: Բոլոր ժողովների հեղինակության հիմքում, ինչպես ասացինք, կա եկեղեցու հեղինակությունը, որպես առաքելահիմն հաստատություն, որը ունի շնորհ «ճշմարտության»:

Որոշ ծանոթագրություններ տիեզերական կոչված ժողովների հեղինակության շուրջ

Սուաշին հերթին պետք է նկատի առնել այն կարևոր փաստը, որ այս խմբի ժողովները վաղելում էին բարձր հեղինակություն և հստակորեն բաժանվում էին տեղական եպիսկոպոսական սինոդներից: Սուրբ Կանոնների համաձայն, եպիսկոպոսական ժողովներ պետք է գումարվեին հերթականորեն. հետևյալ հաճախականությամբ.

«ժողով լիցի եպիսկոպոսաց իւրաքանչիւր իշխանութեան երկիցս անգամ յամին, մին յերրորդ շաբաթու տաւնից Զատիկն... եւ գերկրորդն անգամ ժողով լինել յելս հոկտեմբերի»

«Թէ ի տարուջն երիս ժողովս արասցեն՝ մի յաշնան ժամու եւ մի գոր մատուռն կոչեն եւ մի յառաջ քան զքառասնորդսն, վասն ամենայն իրիք եկեղեցոյ քննութիւն արասցեն»⁴:

Հաճախականությունը հետագայում փոխվեց տարեկան մեկ ժողովի**

Տիեզերական ժողովների դավանական և կանոնական որոշումները մնում են անհերքելի և ունեն կայուն վավերականություն, որը չի կարելի անտեսել, քանի որ Սուրբ Հոգին, որի ներշնչանքով են հարցեր վճռվել, չի սխալվել: Ավանդության շարունակականությունը և հարատևումը եկեղեցու կյանքի ինքնատիպ հատկանիշներից մեկն է: Հայաստանյայց եկեղեցին, և մյուս արևելյան քույր եկեղեցիները, առանձնահատուկ տեղ և պատիվ են վերապահում առաջին երեք տիեզերական ժողովներին, իսկ Ողղափառ Քաղկեդոնական եկեղեցիների ավելի մեծ ընտանիքը՝ առաջին յոթ ժողովներին⁵:

Ո՞վ իրավասություն ունի տիեզերական ժողով գումարելու: Այս կենսական և հիմնական հարցի վերաբերյալ կանոնական սահմանումներ չկան: Ե-

** Կանոնագիրք:

կեղեցական պատմությունից գիտենք, որ մասն ժողովներ գումարվել են հազվադեպ պարագաներում, երբ եկեղեցու միասնականությունը վտանգի տակ էր: Սա հասկանալի է, որովհետև սկզբնական եկեղեցին, առաքելական շրջանից հետո, հաստատուն ներկայացուցչական մարմին չուներ [ինչպես 12 առաքյալները], որ կարողանար հերթական ժողովներ գումարել՝ դավանական հարցերի շուրջ վճիռներ ընդունելու. առաքելապես պատգամավորական բնույթ ուներ, որը հազվագյուտ դեպքերում, հավաքվում էր Ս. Հոգու թելադրությամբ, որի համար ողջ եկեղեցին զգում էր դրա պահանջը⁶:

Գալով ժողովական որոշումների «անսխալականության» հարցին, պետք է ընդունել, որ քրիստոնեության մեջ լատինները, արևելյան եկեղեցիները և բողոքականները տարբեր ըմբռնում ունեն եկեղեցու իշխանության բնույթի մասին: Նախ անսխալականության սկզբունքը չպետք է հասկանալ և վերցնել տառացիորեն: Անսխալականության հասկացողությունը վերաբերում է միայն դավանական որոշումներին և բանաձևումներին և ոչ թե բանակցությունների գործընթացին: Պիտի նկատել, որ տիեզերական որոշ ժողովների տեսակետները սրբագրվել, ամբողջացվել և հարմարեցվել են նոր պայմաններին, իսկ ոմանք նույնիսկ չեղյալ համարվել հետագա ժողովների կողմից:

Այս առումով ուշագրավ օրինակ է երկրորդ տիեզերական ժողովի որոշումը՝ Նիկիական Հավատո Հանգանակից դուրս թողնել «նույն ինքն ի բնութեմէ հօր» և «Աստուած Աստուծոյ» բանաձևումները: «Աստուած Աստուծոյ» բանաձևումը դուրս թողնվեց, որովհետև այն կրկնում էր «Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտեւ» արտահայտությունը, իսկ «նույն ինքն ի բնութեմէ հօր» բանաձևը զեղչվեց, որովհետև այն կրկնում էր «համագոյակից հօր» բացատրությունը⁷:

Մյուս կողմից, երկրորդ տիեզերական ժողովը Նիկիական Հանգանակին ավելացրեց նոր և ընդարձակ բացատրություններ Ս. Հոգու և Ս. Եկեղեցու վերաբերյալ: Նույն դերը կատարեց նաև չորրորդ տիեզերական ժողովը, որը ավելի ընդարձակեց նախորդ ժողովների Քրիստոսաբանական բանաձևումները: Հայտնի է, որ Քաղկեդոնի ժողովի այս վնասաբեր դավանական մեկնություններն մերժվեցին հակաբաղկեդոնական խմբակցության կողմից՝ որովհետև այդ տեսություններով խախտվում և եղծվում էր 318 հայրապետների կողմից ընդունված Նիկիոյ-4. Պոլսոյ «Հավատոյ Հանգանակը»: Ինչպես արդեն մատնանշել ենք, երրորդ տիեզերական ժողովի 7-րդ կանոնը արգելում է որևէ բան փոխել կամ ավելացնել հաստատված դավանական բնագրերի վրա: Կասկածից վեր է, որ տիեզերական ժողովները ունեին հեղինակություն ոչ միայն հավելումներ կատարելու, այլև արգելելու դավանական բանաձևումների փոփոխություն, որոնք ընդհանրական էին համարվել:

Սա հաստատվում է լրացուցիչ այն ապացույցներով. վեցերորդ տիեզերական ժողովի 8-րդ կանոնը և յոթերորդ ժողովի 6-րդ կանոնը, որոնք վերաբերում են տեղական ժողովների գումարման հաճախականության հարցին, թելադրում են, որ տարին երկու ժողով գումարելու փոխարեն հրավիրել տարին մեկ ժողով: Յոթերորդ ժողովը կիրառում է նշանակալից մի արտահայտություն, բացատրելու համար փոփոխություններ մտցնելու սովորույթը. «Տուտոն ուն տոն կանոնա կաի իմեիս անանեօտմեն», այսինքն՝ «Այս կանոնը մենք նորոգում ենք»: Ստույգ է, որ Յոթերորդ ժողովին մասնակցող հայրապետների նպատակը չէր արհամարհել նախկին ժողովների որոշումները, այլ նորոգել:

754 թ. 4. Պոլսում գումարված «պատկերահարգության դեմ» կոչված ժողովի մեջ 338 եպիսկոպոսներ որոշում են՝ «Ով որ այսուհետև համարձակի պատկերներ հորինել, կամ պատվել կամ դնել եկեղեցում կամ մասնավոր տան մեջ, կամ ով որ համարձակվի ծածուկ ունենալ այդպիսի պատկերներ, կկարգալուծվի և կբանադրվի»: 787 թվականին, սակայն, Իրինե կայսրուհու հրավերով Նիկիայում գումարված ժողովին մասնակցող 367 եպիսկոպոսները որոշում են. «Սուրբ և անարատ պատկերների մույն երկրպագությունը մատուցել, ինչ որ սուրբ և կենարար խաչի նշանին, թե՛ դեղով ներկված, թե՛ մոզափկից և թե՛ որևէ այլ նյութից շինված»⁶: Հետաքրքրական է նշել, որ թեև Հայ եկեղեցին այս ժողովին չմասնակցեց և ոչ էլ պաշտոնապես ընդունեց այս ժողովի անցկացրած որոշումները, այնուամենայնիվ, ընդհանուր առմամբ համախոս է ընդունված բանաձևին: Հայ եկեղեցին, որ որոշ չափով կողմնակից է եղել պատկերահարգության, բայց պետք է նշել, ինչպես Քրիստոսաբանական հարցի կապակցությամբ, պատկերների հարցի մեջ էլ, խուսափել է կուտակումից, պահելով չափի գագաթնությունը: Հայաստանում պատկերամարտների շարժումը տարածվել է հիմնապես աղանդավորների, այդ թվում մըծղենականների, պալիլիկյանների մոտ:

Կասկած չի կարող լինել, որ անսխալականության վերաբերյալ Ուղղափառ եկեղեցիների վերաբերմունքը ճիշտ է: Հավատարմություն որոշումների ոգուն և ոչ թե տառին: Այս փաստարկը միայն տեսական նշանակություն չունի, այլև ունի գործնական կարևորություն մեր ժամանակների համար, երբ զանազան եկեղեցիներն սկսել են աստվածաբանական բանակցություններ արևմտյան հարանվանությունների և, մասնավորապես, Ոչ-Քաղկեդոնական եկեղեցիների հետ: Հատուկ ուշադրության է արժանացել այն հարցը, թե ո՞ւմ էին ժողովներին մասնակցող հայրերը ներկայացնում տեղական ազգային, թե՛ ընդհանրական եկեղեցուն: Այս հարցումը ավելի հոետորական, քան լուրջ պատմական արժեք ունի, որովհետև եկեղեցին մինչև 431 թվականը ակրմհայտորեն և ճշմարտորեն «մեկ» էր:

Այնուամենայնիվ, այս դեպքում կարևոր է հաստատել, որ թեև առաջին երեք տիեզերական ժողովների որոշումները մնում են ուղղափառ և քրիստոնեական հավատքի հիմն ու էությունը, հետագայի ձգտումները՝ սրբացնել յոթ թիվը և դրանով անհերքելիություն վերագրել յոթ ժողովներին, վնասաբեր է: Նման մոտեցման հանդիպում ենք արդեն հինգերորդ դարում, երբ Քաղկեդոնի ժողովը ընդունել տալու համար ձգտում կար չորս թիվը սրբացնել, այն առնչելով չորս ավետարաններին, պաշտպանելու համար չորրորդ տիեզերական ժողովի հեղինակությունը հակա-քաղկեդոնականների հարձակման դեմ:

Տիեզերական ժողովների Ա. Հայրերը

Գրականության մեջ գիտնականները բազմիցս անդրադարձել են տիեզերական ժողովներին մասնակցող հայրերի իրավունքների հարցին: Այն հայրապետները, որ մասնակցեցին տիեզերական ժողովներին, համոզված էին, որ իրենք որոշումներ էին ընդունում որպես Առաքյալների հետևորդներ՝ նրանցից ժառանգած «արձակելու» և «կապելու» իրավունքով օժտված: Տիեզերական ժողովներին մասնակցող հայրապետների իրավասությունները ավելի ընդարձակ էին, քան որպես առաքյալների հաջորդներ, որ եպիսկոպոսական ձեռնադրությամբ ու օծումով փոխանցվել էր եպիսկոպոսական դա-

սին, և ապա Ս. Հոգու շնորհների կրող վերակացուներ եկեղեցիների: Միաժամանակ, տեղական եկեղեցին համարվում էր ընդհանրական եկեղեցու անբաժանելի մասը և երբ հավաքվում էին մեկտեղ, իշխանություն ունեին խոսելու «անսխալականորեն», «Մեկ», «Սուրբ», «Ընդհանրական» և «Առաքելական» եկեղեցու անունից: Նրանք որոշումներ են ընդունում ոչ որպես անհատներ, այլ որպես դեսպանը Քրիստոսի և Ս. Հոգու: Նրանք արտահայտում են ոչ միայն ժամանակակիցների մտահոգությունները, այլև միտքը եկեղեցու սկզբից մինչև երկրորդ Գալուստ:

Սույն ելակետը հիմք ընդունելով Սուրբ Աթանաս հայրապետը (296—373) գրում է. «Նիկիոյ ժողովը խօսեց Աստծոյ միտքը, և ժողովների որոշումները միայն դավանական հրահանգներ չէին և ոչ էլ դաստիարակչական կարգադրություններ, այլ Աստծո պատվերներն էին», որովհետև «Աստված ինքն է գտնուիչն այնպիսի իշխանութեան մարդկան» (Մատթ. Թ:8):

Եկեղեցու կանոնադրությամբ զբաղվող մասնագետները համամիտ են, որ եթե օրենքները հաստատելու իրավունքը վերապահված է մի օրենսդրի, դա արդեն պարտադրում է իր հպատակներին հնազանդվել, որովհետև երկու իրավունքները անբաժանելիորեն շաղկապված են «սահմանելու և հպատակվելու» բանաձևի մեջ: Ինչպես գիտենք, ավետարանը առաքյալներին և նրանց հաջորդներին տալիս էր իշխանություն՝ «ուսուցէք մոցա պահել զամենայն որ ինչ պատուիրեցի զձեզ. և ահաասիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աուրս, մինչև ի կատարած աշխարհի» (Մատթ. ԻԸ 20): Հետո ուղարկվեց նրանց Ս. Հոգին՝ «զի ընդ ձեզ բնակեցե՛լ ի յաիտեան ... ուսուցէ՛ ձեզ զամենայն, և յիշեցուցէ՛ զամենայն զոր ինչ ասացի ձեզ» (Հովհ. ԺԴ 14—26): Առաքյալների Աստծուց ստացած իրավունքը վերաբերում է թե՛ «ուսուցանելուն» և թե՛ «յիշեցուցանելուն»: Եթե առաքյալներին վստահված էր օրենքներ սահմանելու, ուսուցանելու, պատժելու և ներելու իրավունքը, ապա տրամաբանական և բնական է, որ նրանք հավատացյալներից նաև պիտի պահանջեին հնազանդություն (Ս. Տիմ. Ե:22, Զ:2, ԳԱ Ա:24, Ի 28): Հասկանալի է, որ առաքյալներին տրված հեղինակությունը փոխանցվում էր իրենց հաջորդներին և հետևաբար, հավատացյալները պատճառ չունեին հակառակվելու: Առաքյալների հեղինակության սկզբնաղբյուրը մնում է Ս. Հոգին, իսկ անհնազանդության կողմնակիցները համարվում էին՝ «իբրեւ զհեթանոսն և զմաքսատոր» (Մատթ. ԺԸ 17):

Առկա սկզբնաղբյուրների ուշադիր հետազոտությունը մեզ բերել է այն եզրակացության, որ առաքյալներն էլ այդպես էին մտածում: Պետրոս առաքյալը գրում է Գաղատացիներին, զգուշացնում նրանց չսարսել անուղղափառ ուսուցմունքների մեջ, ասելով՝ «այլ թե մեք կամ հրեշտակ յերկնից անետարանցէ՛ ձեզ ավելի քան զոր անետարանեցաքն ձեզ, նզովեալ լիցի» (Գաղ. Ա: 8—9): Նրանք, ովքեր չեն ընդունում եկեղեցու ուսուցումը, նրանք եկեղեցու մաս չեն կազմում, որովհետև ինչպես տերը ասում է՝ «Որ ձեզ լսե՛ ինձ լսէ, և որ զձեզ անարգե՛ զիս անարգէ. և որ զիս անարգէ՛ զառաքիչն իմ անարգէ» (Ղուկ. Ժ 16):

Երուսաղեմի 51 թվականի ժողովի որոշումների յուրահատուկ կողմերից մեկն էլ այն էր, որ նշանակեց պատգամավորներ, որոնց պարտականությունն էր պերճախոսորեն տարածել ժողովի որոշումները՝ «Ընտրեալս ի մոցանէ առաքել ընդ Պողոսի և ընդ Բառնաբայ զՅուդա գկոչեցեալն Բարսաբա և զԾիդա այս գլխատրս. գրեալ առ եղբայրս... եւ նոքս արձակեալք իշին յԱնտիոք և ժողովեալ զժողովորդն՝ ետուն զթողթ. եւ ընթերցեալ ուրախ եղեն ի վե-

րալ մխիթարություն» (ԳԱ ԺԵ 22—23): Վկայություն կա եկեղեցական պատմության մեջ, որ մի խումբ հրեաներ, որ նոր էին քրիստոնյա դարձել, մեղծեցին Երուսաղեմի ժողովի որոշումները, և եկեղեցին նրանց վտարեց:

Պատմիչների վկայություններից երևում է, որ Արևելյան Ուղղափառ եկեղեցիները սխառնա չեն զգացել իրավական ուրույն դիրքորոշում ճշտել անսխալականության վերաբերյալ: Որ: Վեետև այս հարցը չի ընկալվել այն առումով, որ հասկացվում էր արևմուտքում: Եթե կաթոլիկ եկեղեցին շեշտում է Պապի անսխալականությունը, երբ նա «չաթոռոյ խօսի», ուղղափառ եկեղեցին միշտ շեշտել է հեղինակությունը ընդհանրական եկեղեցու: Այս առումով մեծ արժեք է ներկայացնում 1848 թվականի Ուղղափառ եկեղեցու պատրիարքների ճամապը Պիոս 9-րդ Պապին՝ «մեր եկեղեցում ոչ պատրիարքները և ոչ էլ ժողովները կարող են նոր որոշումներ մտցնել, որովհետև հավատքի պահպանը ողջ ընդհանրական եկեղեցին է, այսինքն՝ հավատացյալների հավաքը» (ԳԱ ԺԵ: 22, 23, 25 և 28): Ռուս հայտնի աստվածաբան Ալեքսի Կոմյակովը Պապի իրավունքների հարցին անդրադառնալիս, գրում է՝ «Պապը շատ սխալվում է, ենթադրելով, որ մենք՝ ուղղափառ եկեղեցիներս միիրապետական կարգը համարում ենք պահպանիչները դավանանքի: Այդպես չէ: Եկեղեցու դավանանքի անփոփոխելիականությունը և հարատևությունը կապված չէ միիրապետական կարգերի հետ. այլ այն պահպանվում է Աստուծո ժողովրդի ամբողջականության կամքով, որը հենց կազմում է Քրիստոսի մարմինը՝ եկեղեցին»:

Ոչ մի ժողովի տիեզերականությունը չի երաշխավորված «չառաջագունե» (a priori): Առաջին տիեզերական ժողովի որոշումների լայնատարած ընդունելությունը վճռական նշանակություն ունեցավ: Այս առնչությամբ հարկավոր է հիշել, որ քրիստոնեության կազմավորման ու ծավալման արշալույսին, գումարվել են ժողովներ, որոնք հավակնություն չունեին տիեզերական կոչվելու թեև ճանաչվեցին որպես աղյախիներ. ինչպես Կ. Պոլս 2-րդ (381 թ.) և 5-րդ (553 թ.) ժողովները: Իսկ ավելի փոքր տեղական համարվող ժողովների որոշումները, ինչպես Անկյորացի (314 թ.), Նիո-Սեսարիոյ (320 թ.), Անտիոքի (329 թ.), Գանգրա (342 թ.), Լաոդիկիա (350 թ.), ժամանակի ընթացքին ձեռք են բերել լայն ճանաչողականություն: Ծիշտ է նաև հակառակը. ժողովներ, որոնք գումարվել էին որպես տիեզերական, չարժանացան լայն ընդունելության. ինչպիսիք էին՝ Սարդիկայի 2-րդ, Եփեսոսի 2-րդ, Հռոմի 341 թ. և այլն: Պատմագետ Լ. Զեդիինի կարծիքով՝ «առաջին հազար տարվա ընթացքին, ժողովներ գումարողների նպատակը և կամքը բավական չէր ժողովներին օժտելու տիեզերական մակդիրով, ոչ էլ որոշումների ընդունելությունը Պապի կողմից: Կաթոլիկ եկեղեցու ընդունած քսան տիեզերական ժողովները [այժմ 22] ոչ մի կանոնական հիմք չունեն, և արձակած որոշումները ունեն անհատական բնույթ»:

Որեմն, եթե մի ժողովի տիեզերական լինելը «չառաջագունե» որոշ չէ, առավել ևս սխալ է որոշումներին «անսխալականություն» վերագրելը: Որոշ ժողովներ հաճախ իրար ճշտել են: Ի դեպ, ինչպես կարելի է դատել փաստերից, Քաղկեդոնի 451 թվականի ժողովը դիտավորյալ փոփոխեց Եփեսոսի 431 թ. ժողովի որոշումը, որը ինչպես գիտենք, Կյուրեղ Ալեքսանդրացի հայրապետի առաջնորդությամբ բանադրեց և նզովեց Նեստորին և ընդունեց «Մի է բնություն հանին մարմնացելոյն Աստուծոյ» բանաձևը: Կ. Պոլս 754 թվականի ժողովը ժխտեց պատկերների պաշտամունքի դավանաբանական առանցքը հանդիսացող որոշումները, որը Նիկիոյ 2-րդ ժողովը 787

թվականին վերահաստատեց: Սակայն այս ժողովի որոշումներն էլ չմնացին վերջնական: Երկու ժողովներ ևս գումարվեցին, 815 և 842 թվականներին, դարձյալ պատկերհարգության առիթով՝ մեկն ընդդեմ, մյուսն ի նպաստ:

Տիեզերական ժողովների ընդունման հարցը Հայաստանեայց եկեղեցու մեջ

Հայաստանեայց եկեղեցին Արևելյան ուղղափառ քույր եկեղեցիների հետ [Ասորի, Հաբեշ, Ղպտի] ճանաչում և ընդունում է առաջին երեք տիեզերական կոչված ժողովների դավանական որոշումները, որպես ամենահին և հարազատ հավատքը: Դրանք են.

Ա. Նիկիոյ Առաջին 325 թ.: Այս ժողովը գումարվեց Կոստանդիանոս կայսրի կողմից, որին մասնակցեց Հայոց կաթողիկոս Ս. Արիստակես հայրապետը: Ժողովը ճշգրտեց Արիոսին, որ ուրանում էր Քրիստոսի աստվածությունը և նրա Աստծուն համագոյակից լինելը: Ժողովը խմբագրեց հավատո այն բանաձևը, որ ծանոթ է եկեղեցական պատմության մեջ «Նիկիական Հանգանակ» անունով, և որը ներկայիս ընդունվում է քրիստոնյա բոլոր եկեղեցիների կողմից:

Բ. Վ. Պոլսոյ Առաջին 381 թ.: Այս ժողովը գումարվեց Թեոդոսիոս կայսրի հրավերով, որը ճշգրտեց Մակեդոնին, որ մերժում էր ընդունել Ս. Հոգու Հոր և Որդուն համագոյակից լինելը:

Գ. Եփեսոսի Առաջին 431 թ.: Այս ժողովին նախագահեց Կյուրեղ Աղեքսանդրացի Հայրապետը: Ժողովը դատապարտեց Նեստորին, որ մերժում էր Ս. Կույսին «Աստվածածին» կոչել, որովհետև նրանից ծնվածը Աստված չէր, այլ մարդ և, հետևաբար, Ս. Կույսին պետք է ճանաչել որպես «Քրիստոսածին»: Ժողովը ճշգրտեց Նեստորին և ընդունեց դավանական բանաձևը. «Մի է բնութիւն Բանին մարմնացելոյն Աստուծոյ»:

301 թվականին երբ Հայաստանը քրիստոնեությունը ընդունեց պետական կրոն, եկեղեցին դեռևս բաժանված չէր: Քրիստոսի Աստվածության ու մարդեղության խնդիրների շուրջ ծագած վիճաբանությունները սկսեցին 325 թվականին և ընդմիջումներով շարունակվեցին մինչև 451 թվական: Հարյուր տարվա ընթացքում վերոհիշյալ երեք ժողովները գումարվեցին, որոնք վճռեցին և հաստատեցին Ս. Երրորդության, Մարդեղության և Քրիստոսի Մարդկային և Աստվածային բնությունների վարդապետության հիմնական և կարևոր կետերը: Առաջին երեք ժողովների վճիռների հեղինակության և անվստահականության ընդունման գործում նպաստեց և այն հանգամանքը, որ «առանց երկպառակության, առանց իշխելու հավակնության, առանց առաջագահության զգացման, առանց որևէ արտաքին և անուղղակի դիտմանց. այլ լոկ հավատքի և եկեղեցու համար»⁹, այսինքն, քաղաքական և այլ ակրնկալիքներից զերծ: Այս գնահատականը ճիշտ է հիմնականում, բայց մի հանգամանք պետք է շեշտել: Հռոմեական կայսրության մեջ երկպառակությունը կանխելու համար էր, որ Կոստանդիանոս կայսրը հրավիրեց Նիկիոյ առաջին ժողովը, որտեղ խիստ դատապարտվեց վեճի պատճառ դարձած Արիոս Լիբեացին: Այն օրից, որ Քրիստոնեությունը դարձավ կայսրության պետական կրոնը՝ կայսրության քաղաքական միասնությունը պահանջում էր հավատի միասնություն: Հայ գրականության մեջ այս երեք ժողովների մասին որոշակի հիշատակության ենք հանդիպում Յանախապատում ճառերում: «Վասն մարտիրոսացն վարդապետութիւն ուսմանց» վերնագրով ճառում հե-

դիմակը ուղղափառների տարած հաղթությունը համարելով հավատացյալ-ների մեջ հաշտության ու խաղաղության վերականգնում, գրում է՝ «Զի այս-պես ի ժողովս սրբոց հաղորդեացուք և տօնեացուք ի փառս ամենակալին Աստուծոյ, որ ետ անցա զյաղթութիւն առ չար բռնաւորս»: Նույն տեղում հեղինակը անդրադառնում է ուղղափառ հավատի համար սահմանված կանոններին ասելով. «Նաև ամենայն ուղղափառ ժողովք եպիսկոպոսաց, որ զուղղափառ հավատքն հաստատեցին և կանոն սահմանեցին եկեղեցւոյ, և զայս սահմանեցին ճշովիք»¹⁰: «Ամենայն ուղղափառ ժողովք» բացատրու-թյունը, ցույց է տալիս, որ Յաճախապատում ճառերը գրվել կամ խմբագրվել են 431 թվականից, երրորդ տիեզերական ժողովի գումարումից հետո, երբ Սահակ և Մեսրոպ հայրապետների Հունաստան ուղարկած աշակերտները, որոնց մեջ էր նաև Կորյունը, վերադարձան և իրենց հետ բերեցին Նիկիոյ և Եփեսոսի ժողովների կանոնները: Նիկիոյ ժողովին մասնակցել էր հորից կաթողիկոսական աթոռը ժառանգած Ս. Արիստակես հայրապետը՝ «արդեն Նիկիո ժողովի ժամանակ ամենայն հավանականությամբ ոչ Լուսավորիչը և ոչ Տրդատը կենդանի չէին: Նորագուն ուսումնասիրությունների հիման վրա Տրդատի մահը ումանք դնում են 317 թ.: Եթե Լուսավորիչը նրանից առաջ է վախճանվել, ուրեմն Ս. Արիստակեսը Նիկիո ժողովում մասնակցել է ոչ իբրև նորա փոխանորդը, այլ իբրև Հայոց իսկական կաթողիկոս...»¹¹: Հիմքեր կան այդ ճառերի հեղինակ համարելու Մեսրոպ Մաշտոցին¹²:

Մեսրոպ Մաշտոցը Քրիստոսաբանական խնդիրներում թելադրում է փնտրել և հետևել հետազոտության չափավոր ճանապարհին և զգուշանալ Քրիստոսի էությունը տարրալուծելուց: Հայ եկեղեցին իր պաշտոնական գո-յության առաջին օրից իսկ ընդգրկեց ճկուն մի բաղաբանություն. մի կող-մից չմեղանչեց եկեղեցու ընդհանրականության և միասնականության դեմ և մյուս կողմից, չթուլացրեց հավատի Աստվածային հայտնությունը՝ «Դա-դարեացուք ի դատարկ և ի վայրապար քննութենէ և զհետ երթիցուք զխրա-տուց գրոց սրբոց հնուն և նորոյս: Զի ես եմ ասէ Աստուած և չիք այլ ոք որ պատմէ զիրաւունս. զի նովա կեամք և շարժիմք և եմք»¹³: Դավանանքը հավատի խնդիր է, այսինքն ճանաչելու և զգալու. ճանաչելը հավատալ չէ, հավատալը զգալ չէ. «բաշիմաց լեր, մանր քննեա, սրտեա լեր մտօք առա-ւել քան աշօք»: Այս նույն վերաբերմունքը Հովհաննես Մանդակունի հայ-րապետը բնութագրում է հետևյալ կերպ՝ «Բայց ճշմարիտ քրիստոնէին ոչ է պարտ ընդ այնպիսի խոհերս դեգերելով թաւալիլ, քանզի մահ գործէ, եւ որք ժպրհեցան քննել զխորս Աստուծոյ՝ իսկապէս շահեցան զաստակումն. այլ հաւատալ մարմնացելումն Բանին Աստուծոյ եւ յաւէտ զարմացմամբ փա-ռաւորել՝ որ զծառայի զկերպարանս առնելով երեւեցաւ եւ է ի վեր քան զհրեշտակս խոնարհութիւնն: Անետաւոր պարգեւացն եւ մարգարէութեանցն յայտնիս զհետ երթիցուք»¹⁴:

Հայ եկեղեցին չորրորդ և հինգերորդ դարերում արծարծված քրիստո-սաբանական վեճերի ընթացքում համախոհ գտնվեց Նիկիական-Կապա-դովկյան-Աղեքսանդրյան ուղղափառության, այսինքն Կյուրեղյան միաբնա-կության հետ: Պարզորոշ է, թե Հայ եկեղեցին մի բնություն բանաձևով հաս-կանում է ոչ թե միակ բնություն ի Քրիստոս, այլ Աստվածային և մարդ-կային բնությունների հրաշալի միավորություն: Հայ աստվածաբան Հովհան-նես Օձնեցին այսպես է բացատրում հայոց եկեղեցու դիրքը. «Է ըստ բնու-թեան երկուց՝ աստուածային և մարդկային, իսկ ըստ միաւորութեան՝ մի»¹⁵, որը համապատասխանում է Բարսեղ Կեսարացու «երկուց գոյացութեանց

կատարելոց միատրություն» բանաձևումին: Պետք է հեռանալ այն պարզամիտ տեսությունից, ըստ որի, միաբնակությունից և երկբնակությունից դուրս, մի երրորդ տեսակի դավանություն չկա կամ չի կարող լինել:

Հայ եկեղեցին 506 թվականին մերժեց Քաղկեդոնի ժողովի դավանական վճիռները երկու պատճառով: Առաջին՝ սահմանված դավանությունը Լևոն Պապի Տոմարի միջոցով նկատվեց նեստորականությունը «արտաքին կերպարանափոխությամբ նորոգել ուզող» ժողով, որը հակառակ Քաղկեդոնի ժողովականների մեծամասնության համոզումներին, պարտադրվեց մեծամասնության վրա¹⁶: Հայոց Գագիկ թագավորը իր Ռոմանոս կայսրին գրած նամակի մեջ, ընդունելով միայն առաջին երեք տիեզերական ժողովների հեղինակությունը, Քաղկեդոնի վարդապետությունը մերժում է, որովհետև. «Նեստորաբար իմացմամբ սահման եղեալ յետ անճառ միատրութեան Բանին և մարմնոյն՝ երկու բնութիւնս բաժանաբար ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս խոստովանեցին»¹⁷: Երկրորդ 506 թվականին, երբ հայ եկեղեցին որոշում էր իր պաշտոնական դիրքը Քաղկեդոնի ժողովի նկատմամբ, հարկադրված էր ուշադրություն առնել այն հանգամանքը, որ այլևս դավանական միասնականություն չկար ընդհանրական եկեղեցու մեջ: 431 թվականից հետո, գումարված ժողովների գործելու կերպը փոխվել էր: Իշխանության և առաջագահության խնդիրները, վարչական դիտումները, քաղաքական ստորյա հարցերը առիթ տվին ժողովների, որոնք չէին կարող վայելել ամբողջական եկեղեցու ընդունելությունը: Դավանաբանական շղարշի տակ կատաղի պայքար էր մղվում ավանդական երեք աթոռների՝ Հռոմի, Անտիոքի և Աղեքսանդրիո, ընդդեմ նորահաստատ Կ. Պոլսո աթոռի, որին 381 թվականի ժողովը իր Գ կանոնով հռչակում էր. «Կոստանդնուպոլիս է Նոր Հռոմը», իսկ Քաղկեդոնի ժողովի, Իե կանոնը հաստատում էր. «Ս. Եկեղեցին Կ. Պոլսոյ, որ է Նոր Հռոմ»¹⁸: Իսկ Քաղկեդոնի ժողովը, որ դասվեց տիեզերական ժողովների շարքին, նույնիսկ Բյուզանդական կայսրության սահմաններից ներս չուներ և չունեցավ երբեք այն պատիվը և հեղինակությունը, որ վայելում էին առաջին երեք ժողովները:

Փոտ Պատրիարքը (878—886) իր, հայոց հետ ունեցած նամակագրության մեջ, Քաղկեդոնի ժողովի ընդունելության ի նպաստ, հիշում է, որ այն ընդունվում է Հռոմի, Աղեքսանդրիո և Երուսաղեմի կողմից: Սրան ի պատասխան, Սահակը գրում է, թե բացի այն հանգամանքից, որ Քաղկեդոնի ժողովի որոշումները նեստորականության են հարում, նաև ավելացնում է. «Արդ, զի՞նչ աստանար իմացութ: Արդ, ոչ կարեմք զՔաղկեդոն սիրել, զբաժանողն յերկուս զմի Քրիստոս, եւ զՔրիստոս ասել, որ իւրովն փրկեաց զմեզ պատուական արեամբ»¹⁹: Հայ եկեղեցու ըմբռնումով ընդհանրական եկեղեցու ընդունած առաջին երեք տիեզերական ժողովների որոշումները, որոնք իր համար համարվում են հավատքի հիմնաքարերը, մի ուրիշ ժողով չէր կարող ջնջել: Տիրան Արք. Ներսայանը իր հոդվածներից մեկում գրում է. «ուղղափառության դրոշակը մղել մեկ ժողովի հեղինակության և անցկացրած վճիռների անսխալականության վրա կամ մի եկեղեցու ուղղափառությունը դատել այս կամ այն ժողովում ընդունված կամ մերժած տեսակետների հիման վրա ոչ միայն չի ստեղծի ցանկացած միությունը եկեղեցիների միջև, այլ ընդհակառակը, կսրի պայքարը: Այն կապը, որ «ամենայն մարմինն յօդիք և խաղալեօք տարաբերեալ և խառնեալ աճէ զա-

նումն Աստուծո» (Կող. Բ 19) Քրիստոնեական կյանքն է՝ կենտրոնացված սրբազան Պատարագի արարողության մեջ... ժողովների նպատակը և պաշտոնը պետք է լինի պաշտպանել այդ միասնականությունը երբ այն վտանգի տակ է»²⁰:

Հայ եկեղեցու նման դիրքորոշումը ժողովների նկատմամբ կրկնվում է նաև Սսի 1307 թ. և Ադանայի 1317 թ. եկեղեցական ժողովներում, որտեղ կասկածելի իրավական ուժ ունեցող որոշումներ են ընդունվում: Կիլիկյան Հայաստանի բարձրաստիճան հոգևորականության ամենաազդեցիկ ներկայացուցիչները՝ հանձինս Գրիգոր Անավարզեցի (1293—1307) և Կոստանդին Կեսարացի (1307—1322) կաթողիկոսների, կաթոլիկ եկեղեցու գերիշխանությունն ընդունելը նախապայման էին համարում հայկական թագավորության գոյությունը պահպանելու համար, անհրաժեշտ նկատվող օգնություն ստանալու նպատակով: Դավանաբանական շղարշի տակ կատաղի պայքար է մղվում հայ երկու հակադիր ուղիների վրա կանգնած ու տարբեր դիրքորոշում ունեցող խմբակցությունների միջև: Կիլիկիայի հայկական արքունիքի և կաթողիկոսության մերձեցումը պապական իշխանության հետ, որը ամենահզոր ուժն էր եվրոպական քաղաքականության մեջ տվյալ ժամանակաշրջանում, սուկ քաղաքական ու ռազմական դաշինքի և աջակցության շարժառիթներով էին թելադրված, իսկ կրոնա-դավանականը՝ առաջադիր նպատակին հասնելու համար՝ դիվանագիտական բանակցությունների իբրև ելակետ և սակագին: Մինչդեռ պապական իշխանության համար, ընդհակառակը, առաջնայինն ու վճռականը դավանականն էր՝ հայ եկեղեցու բացարձակ նպատակեցումը Հռոմին՝ կաթոլիկության ընդունումով, որպեսզի ամենահեշտ, բայց և խարդախ ճանապարհով իր գերիշխանությունը հաստատեր Կիլիկյան հայկական թագավորության սահմաններում²¹: Մեծ Հայքում կազմակերպված հուժկու դիմադրությունը մի կողմից՝ պապականության դեմ, մյուս կողմից՝ հայկական արքունիքի և հոգևոր վերնախավի դեմ, որ դարերով սրբագործված ազգային ավանդությունները ոտնակոխ էին անում, դավանաբանական միասնություն ստեղծելու համար: Արևելյան Հայաստանի ներկայացուցիչները, Եսայի Նչեցու առաջնորդությամբ շարունակելով Ներսես Ծնորհալի Կաթողիկոսի լայնախոհ ու հասուն միտքը, պնդում էին, որ քրիստոնեական եկեղեցիների միաբանությունը իրոք աստվածահանո գործ է և սատանան է, որ «ստեղծությամբ գնեզ առ իրեարս գրգռե և բաժանե, զի դիրսա յաղթեսցե»: Բայց իրատես լինելով, գտնում էին, որ քանի դեռ չեն ստեղծվել եկեղեցիների միավորման համար անհրաժեշտ պայմաններ, ամեն մի եկեղեցի, առաջնորդվելով «հին սովորութիւն քաղցր է իւրաքանչիւր ունեք» սկզբունքով, պարտավոր է հավատարիմ մնալ անցյալից ժառանգած և ազգային երանգ ստացած ավանդություններին, միաժամանակ հարգելով մյուսների օրենքներն ու սովորությունները: Որով Եսայի Նչեցին Կիլիկեցիների կողմից «սուրբ» հռչակված Սսի և Ադանայի ժողովները «սուտ ժողով», «իշխանա-ժողով», «իքնանահան կամօք» բառերով է ներկայացնում, ելնելով այն իրականությունից, որ՝ նախ, ժողովին մասնակցել են սակավաթիվ պատգամավորներ, այն էլ միայն Կիլիկիայի ներքին թեմերից, և ապա, շատերը հենց տեղում հակառակել են ու «դեռ տակալին ևս հակառակին» մերժելով ժողովի վնասակար որոշումները: Խմաստասեր, նախանձախնդիր վարդապետը իր միտքը եզրափակում է այսպես. «Իբք, որ ի սահմանելն իւրում հակառակութիւն կրէ՝ յայտ է թէ ոչ է ճշմարիտ, այլ սուտ»²²: Իսկ Ստեփանոս Օրբելյանը մերժելով

մասնակցել կաթողիկոսական ընտրական ժողովին գրում է. «մեք ոչ ենք հասու կամ խորհրդակից եղծման զի եւ նորոգմանն հաղորդեսցուք. ո ոք. որ ինքնահաճ կամօք եղծումն արար, նոյն եւ զնորոգ ընտրութիւնն հոգացէ»²³:

Եսայի Նշեցին, խոսքը ուղղելով նրանց, որոնք օտարաբար խորհին, բացատրում է, որ դավանաբանական տարածայնությունները հայ եկեղեցուն միայն չի կարելի վերագրել՝ առանց պատմական տվյալների ու փաստերի քննության: Բանն այն է, որ հայ եկեղեցու դավանանքը ոչ թե աննշան մարդկանց կողմից ներմուծված «եկամուտ» և «խորթ» դրությունների վրա է հիմնված, այլ «առաքյալների» կողմից և հնագույն ժամանակներից, որպիսին ընդհանուր էր քրիստոնեական բոլոր եկեղեցիներին, այդ թվում և՛ Հռոմի, և՛ Բյուզանդիոնի, և՛ Ասորիքի համար: «Եւ զայս մի անգիտանայք, եղբարք, զի Հայաստանեայցս կրօնք և ասանդութիւն ոչ խորթ է և կամ եկամուտ որ յաննշանից բերեալ, այլ՝ յԱռաքելոցն և ի Հարցն սրբոց ի մեզ եկեալ»²⁴: Այս միտքը Հայոց Պատրիարք Մաղաքիա Օրմանյանը լրացնում է այսպես՝

«Մեր եկեղեցին նեղ եւ անձուկ կապերով սեղմուած չէ: Ներողամիտ ակնարկներով ոգեւորուած է. հնաւանդ կանոնաց հաւատարիմ է, նորութեանց եւ կամայականութեանց բարեկամ չէ: Քրիստոսի աստուածային վարդապետութեան աշակերտ է: Աւետարանի ջիւնք բարոյականին հետեւող ինչ որ Լուսաւորիչը ստրվեցուց այն մեր հաւատքն է, ինչ որ Սահակ եւ Մեսրոպ օրինադրեցին, այն մեր կանոնն է, ինչ որ ասունց հետեւող հայրապետներ ու վարդապետներ ստրվեցուցին, մեր ուսումն է: Չենք սիրեր անոնցմե պակսեցնել, չենք սիրեր անոնց վրայ յաւելուլ: Ահա մեր ուղղութիւնը»²⁵:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Վազգեն Հակոբյան, Կանոնագիրք Հայոց: Ա հատոր: Երևան: ՀՍՍՌ ԳԱ., 1964: Կանոնք Առաքելականք ԺԻ, ԺԵ, և ԻԲ, էջ. 37, 41—42:
2. Դերենիկ Լախակոյու, «Թուղթ հերքման: Պատասխան կարդինալ Աղանանեանի, «Հովուական թուղթ»-ի: Անթիլիաս: Կաթ. Հայոց Կիլիկիոյ, 1952. 2-րդ տպագր. Հռոմի Աթոռի առաջագահության սկզբունքի [Tu es Petrus «զի դու ես վեմ»] միակ կովանը Մատթեոս Ժ2: 19—19 համարներն են, որը հայտնի աստվածաբան Ռադոֆ Բուլտման փաստել է, որ բնագրի եղծում է: Մարկոսի և Ղուկասի վկայությունների մեջ Մատթեոսի այս հավելումները չկան: Բացի այդ ինչպե՞ս հասկանալ Ա. Կորնթ. Գ: 11 համարը. «զի հիմն այլ» որ ոչ կարելի դնել բան գեղեակն, որ է Յիսուս Քրիստոս» R. Bultmann, 'Die Frage nach der Echtheit von Mt. XVI, 17—19' Theologische Blätter XX(1941), 265—79: Maurice Goguel, The Primitive Church, London: George Allen and Unwin, 1964, pp. 185—187. Առաքյալների համապատվության թեզը պաշտպանելով, Հայոց եկեղեցու ղեկավարները կաթոլիկ եկեղեցու հիմնադիր հռչակված Պետրոս և Պողոս առաքյալների դիմաց պարզում էին երկու այլ առաքյալների՝ Բարթողիմեոսի և Թադեոսի: Ուշագրավ է, որ Կոստանդին Բարձր-բերդցին իր պաշտոնական գրությունների մեջ, կաթողիկոսական իր տիտղոսից անմիջապես հետո «ծառայ Քրիստոսի և շնորհօք նորին կաթողիկոս հայոց» շեշտում էր հայոց եկեղեցու «ընդ իշխանութեամբ գաւազանի սրբոց առաքելոցն Թադեոսի և Բարթողիմեոսի» լինելու պարագան:
3. Շնորհք Արք. Գալուստեան, Համառօտ ակնարկ Հայց. եկեղեցույ ընդհանուր ժողով-ներուն կազմութեան վրայ: Իսթանբուլ, 1986, էջ 3:
4. Վազգեն Հակոբյան, Կանոնագիրք Հայոց, «Կանոնք Նիկիական», ճխե, էջ 120:
5. Առաջին յոթ տիեզերական կոչված ժողովների թվականները— ա. Նիկիա 325, p. 4,

- Պոլիս 381, գ. Եփեսոս 431, դ. Քաղկեդոն 451, և. Կ. Պոլիս 553, գ. Կ. Պոլիս 680—81, Է. Նիկիա 787: Հայ եկեղեցին, Անտիոքի և Աղեքսանդրիո աթոռների հետ մեր-
ժեցին Քաղկեդոնի վարդապետության վճիռը, իսկ հյուսանդական եկեղեցու վերջ-
նական բաժանումը Հռովմեական եկեղեցուց սկսեց 1045 թ. «Բխումն ի հօրե եւ յորդ-
այ» վարդապետության պատճառով: Այս բաժանումը կոչվեց «Արևմտյան հերձված»,
որովհետև Հռովմեական եկեղեցին էր, որ «և Որդւոյ» բանաձևով հետևում էր
հին ալանդական դավանությունից: Տես: J. M. Hussey, *The Orthodox Church in
the Byzantine Empire*. Oxford, 1986; T. Waré, *The Orthodox Church*. London, 1972;
F. Dvornik, *The Ecumenical Councils*. New York, 1961.
6. Արշակ Տեր Միքելեան, Հայաստանաց սուրբ եկեղեցու քրիստոնեականը: Ձեռնարկ
դասանաբանության: Տիփլիս, 1900. էջ 272—278:
 7. Հ. Շովլեշի վ. Գաթըրեան, Հանգանակ Հատույ որով վարի Հայաստանաց եկե-
ղեցի: Վիեննա: Մխիթարեան տպ. 1891. էջ 10:
 8. Արիստակես Եպի. Սեդրակեան, Հայաստանաց եկեղեցու պատկերյալությունը: Ս.
Պետերբուրգ, 1904, էջ 38—39, Երվանդ Մելքոնյան, «Վրթանես Քերթովը և պատ-
կերամարտությունը», **Էջմիածին**, 6—7 (1970) 86—97, Հ. Հ. Քյուսեյան, «Վրթանես
Քերթովի Յաղագս Պատկերամարտից երկը», **ՊԲՀ** 2 (1981), 178—189:
 9. Ծանե վարդապետ, Խնդիր մի բնութեան եւ երկուց բնութեանց **Լոյս Բ տարի 1906:**
էջ 1090:
 10. Սրբոյ հօրն մերոյ երանելոյն Գրիգորի Լուսաւորչի Յանախապատում ճառք լուսա-
ւորք: Էջմիածին, 1894, 189—190, 256:
 11. Կ. Տեր-Մկրտչյան, Հայոց եկեղեցվո պատմություն: Վաղարշապատ, 1908, էջ 80:
 12. Ա. Ն. Սրապյան, «Յանախապատում» ճառերի հեղինակի հարցը», **ՊԲՀ**, 5 (1962),
էջ 38:
 13. Յանախապատում ճառք, ճառ Բ.
 14. Կնիք Հատույ: Էջմիածին, 1914, էջ 131—132, Մեսրոպ վրդ. Աշճեան, «Տիեզերական
ծողովներու ընդունման հարցը Հայ եկեղեցու կողմէ», **Հասկ**, 11—12 (1969), էջ
522—26, 1—2 (1970):
 15. Ծանե վարդապետ, Խնդիր մի բնութեան... էջ 1089—91:
 16. Կ. Տեր-Մկրտչյան, Հայոց եկեղեցվո պատմություն, էջ 189:
 17. Գիրք Թղթոց: Թիփլիս, 1901, էջ 296, Մեսրոպ Եպի. Գրիգորյան, «Գագիկ Արծրունի
հագարտունի թագավորների թղթերը բյուզանդական արքունիքին», **ՊԲՀ** 3 (1989),
էջ 94—101: Լևոնի Տոմարի այս հայտարարությունն էր, հայ եկեղեցու հայրերը
նկատում էին նեստորականությունը նորոգել ուղղոյ միջամտություն. «կարասցէ մե-
ռանել ըստ միոյ եւ ոչ կարասցէ մեռանել ըստ միւսոյ» և թե «հանն ներգործէ զոր
հանին Է եւ Մարմինն կատարէ զոր մարմնոյն է»:
 18. Դերեմիկ եպիսկոպոս, Թուղթ Հերքման, էջ 33—34, John Meyendorff, *The Council of
381 and the Primacy of Constantinople' in Catholicity and the Church*. New York.
SVS press, 1983, pp. 121—142.
 19. Գիրք Թղթոց, էջ 185, Հ. Պողոս Անանեան, «Փոս պատրիարքին ճանալը Աշոտ իշ-
խանին», **Բազմալեզ**, 1—4 (1989), 1—2 (1990):
 20. Tiran Nersoyan, 'Problems of Consensus in Christology: The Function of Councils'
in *Christ in East and West*, ed. by Paul R. Fries and Tiran Nersoyan. Mercer Uni-
versity press, 1987 p. 51.
 21. Գ. Խաչերյան, Գլածորի համալսարանը Հայ մանկավարժական մտքի զարգացման
մեջ 13—14 դդ.: Երևան: Լոյս, 1978, էջ 205—206:
 22. Մաշտոցի Մատենադարան ձեռ. № 9622 «Թուղթ Եսայեայ վարդապետին, պատա-
խանի թղթոյ Սույ կաթողիկոսին և թագաւորին»: Լևոն Խաչիկյան, «Արտագի հայ-
կական իշխանությունը և Տործորի դպրոցը», **հանրեր Մատենադարանի**, 11 (1973),
էջ 152—153:
 23. Պատմություն հանագին Միսական, էջ 440:
 24. Գ. Խաչերյան, Գլածորի համալսարանը, էջ 216—217:
 25. Անտիպ քանքար մը Օրմանեան Ա.էն, **Հայ Խօսնակ տարեգիրք**, 1941, Ա տարի,
էջ 103:

«ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՔ Ի ՊԷՏՍ ՔԱՐՈՉՈՒԹԵԱՆՑ»*
(իմաստուն ասույթներ քարոզների համար)

96. **Գրիգորի ասացեալ.** Ո՛վ որ իցէ ի հաստացելոցն յերկբայս ի ժամ զենման անարատ գառինն, բանալ երկնից և դասուց հրեշտակաց իջանել ի խորհուրդ Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի, որ խառնին ստորնայինքս ընդ վերնոյն և երկրաւորս երկնայնոցն:

97. Խոնարհումն և զղջումն մեղաւորին է կերակուր Աստուծոյ, իսկ հպարտութիւն է տաղտկացումն:

98. Ոչ ինչ զոհ այնպէս հաճոյ է Աստուծոյ որպէս փրկութիւն մարդոյ:

99. Ամենայն գլխաւոր մեղք վերընծիւղին ի թիւնալից արմատոյ հպարտութեան:

100. Ոյ. ցանկայ նախագահ լինել մարդկան, ցանկայ յառաջանալ քան զՏէր իւր, որ է Քրիստոս:

101. Մի լամօթ արասցեն գործք քո զբանս շրթանց քոց, զի մի յորժամ խօսեցես, ասացեն՝ Ընդէ՛ր գոր ասեալ ոչ առնես:

102. Ով մարդ ընդէ՛ր փքանաս, ով շարաֆ գարշահոտ ընդէ՛ր ոռնուս, ով մեռեալ մորթ զմէ՛ տարածիս. Քրիստոս՝ իշխանն քո խոնարհեալ և դու հպարտացեալ, զլուխն խոնարհեալ և անդամն հպարտացեալ:

103. Զայս ունի խրատն և իմաստութիւն, զի կեանս տայ ստացողին իւրոյ:

104. Բարկութեամբն կորուսանի իմաստութիւն, քանզի թէ զինչ և որպիսի պարտ իցէ առնել ոչ գիտէ, քանզի ի բաց խլէ զլոյս իմացմանն և շփոթէ զմիտս:

105. Հեզութիւն պահէ ի մեզ զպատկերն Աստուծոյ, որ է միշտ հանդարտ, այլ բարկութիւն՝ ցրուէ:

106. Մեղք որ ոչ ջնջի յսոստովանութեամբ առժամայն ծանրութեամբն իւրով քարշէ յալ մեղս:

107. Յայնժամ անարգին երկրաւորքն, յորժամ նկատին երկնաւորքն:

108. Որկրամոլութիւն է որոգայթ՝ եղեալ ի ճանապարհին, ընդ որ հարկ է գնալ. ի յանցն այն դարանակալ լինի որոգայթ ցանկութեան, յորմէ զայ բարկութիւն Աստուծոյ, զի որոգայթիս այս ըմբռնեաց սատանայ զնախահարսն:

* Ծարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1990 թ. № № Ը—Թ-ից և 1991 թ. № № Ա—Բ—Գ-ից:

96. **Գրիգորի կողմից ասված.** Հավատացյալներից ո՞վ է կասկածի մեջ ընկնում անարատ Գառնուկի զոհաբերման պահին, երբ բացվում է երկինքը և հրեշտակների դասերը իջնում են Տեղ Հիսուս Քրիստոսի խորհուրդին, որտեղ ստորիները միանում են վերիներին, և երկրավորները՝ երկնավորներին:

97. Խոնարհումն ու զղջումը մեղավորի համար Աստծու կերակուր է, իսկ հպարտությունը՝ տաղտուկ:

98. Ոչ մի զոհ այնպես հաճելի չէ Աստծուն, ինչպես մարդու փրկությունը:

99. Բոլոր գլխավոր մեղքերը վերածաղկում են հպարտության թունալից արմատից:

100. Ով ցանկանում է նախագահ լինել մարդկանց, ցանկանում է իր Տիրոջից՝ Քրիստոսից առաջ անցնել:

101. Քո գործերը թող ամոթի չմատենեն քո շրթների խոսքերը, որպեսզի, երբ խոսես, չասեն «ինչո՞ւ չես անում, ինչ որ ասում ես»:

102. Ո՞վ մարդ, ինչո՞ւ ես փքվում, ո՞վ գարշահոտ թարախ, ինչո՞ւ ես ուռչում, ո՞վ մեռած մորթ, ինչո՞ւ ես տարածվում: Քրիստոս՝ քո իշխանը խոնարհվեց, իսկ դու հպարտացել ես, գլուխը խոնարհված իսկ անդամը՝ հպարտացած:

103. Խրատն ու իմաստությունը այն [հատկությունը], որ կյանք է տալիս այն ընդունողին:

104. Բարկությունից կորչում է իմաստությունը, որովհետև ինչ և ինչպես պետք է անել, չգիտի, քանի որ խլում է իմացության լույսն ու շփոթեցնում է միտքը:

105. Հեգությունը մեր մեջ պահում է պատկերն Աստծու, որ միշտ հանդարտ է, իսկ բարկությունը ցրում է [այն]:

106. Այն մեղքը, որ անմիջապես չի ջնջվում խոստովանությամբ, [իր] ծանրությամբ քաշում է այլ մեղքերի մեջ:

107. Երկրավորները անարգվում են այն ժամանակ, երբ ուշադրության են առնվում երկնավորները:

108. Որկրամոլությունը մի որոգայթ է՝ դրված այն ճանապարհին, որով պետք է գնալ: Դրանով անցնելիս՝ դարանակալ սպասում է ցանկության որոգայթը, որից գալիս է Աստծու բարկությունը, քանի որ սատանան այս որոգայթով բռնեց մեր նախահայրերին:

109. Ով որ սուրբ կարգը առնելուց հետո ընկնի բղջախոհական մեղքերի մեջ, այդպիսին պետք է լուծարվի իր կարգից:

110. Ներկան ցանկասիրությունը չի հագեցնում, ապառնին չարչարում է, իսկ անցյալը ցանկություն չի առաջացնում:

111. Մեծ կատարելությունը մեր անկատարությունը ճանաչելն է:

112. Ով որ չի կարող տանել ուրիշի անկատարությունը, վկայում է հենց ինքն ի՞ր անկատարությունը:

113. Ով որ տարված լինի ներկայի քաղցրությամբ, կմատնվի հավիտենականի սպանության:

114. Եթե հիշենք սուրբ հայրերի գործերը, մեզ ծանր չէր թվա, ինչ որ տանում ենք, առավել ևս [եթե հիշեք] Քրիստոսի վարքը:

115. Ում որ վա՛րքն է խոտելի, [խոտելի է] նաև քարոզությունը:

116. Արտասուքները անմիջապես հանգցնում են աշխարհիկ ցանկությունների բոցը:

109. Որ յետ առնոյ զսուրբ կարգն սահեցի ի բղջախոհական մեղս, այնպիսին լուծեալ եղիցի ի սուրբ կարգէն:

110. Ներկա հեշտութիւն ոչ յագեցուցանէ, ապառնին չարչարէ և անցեալն ոչ հեշտացուցանէ:

111. Մեծ կատարելութիւն է ճանաչել զանկատարութիւն մեր:

112. Որ ոչ կարէ տանել զանկատարելութիւն այլոց, ինքն վկայէ անկատարելութեան ինքեան:

113. Որ ըմբռնեալ լինի քաղցրութեամբ ներկայիս, ածի ի սպանումն յաիտեանց:

114. Եթէ ի միտ ածեաք զգործս սուրբ հարանցն, ոչ թուէր մեզ ծանր, զոր ինչ տնեմք, ևս առաւել՝ զվարս Քրիստոսի:

115. Որոյ վարքն է խոտելի, նաև՝ քարոզութիւն:

116. Զբոց աշխարհական ցանկութեանց փոյթով շիջուցանեն արտասուքն:

117. Արդարութիւն մեր առաջի քննութեան Աստուծոյ անիրատւութիւն է, և աղտեղանայ առ նրբահայեցութիւն նորա:

118. Գործ արիութեան է յաղթել զմարմինն և ընդդիմանալ յատուկ կամաց իրոց:

119. Յորժամ միտքն է անհոգ դարանակալութեամբ բանասրկոյին յանկարծակի նետիւք մեղացն խոցեալ լինի:

120. Համբերութիւն է օտար չարին համբերել և ընդդէմ չարչարողին ոչ ինչ կերպիս ռխակալ լինել:

121. Առանց սրոյ և հրոյ կարենք մարտիրոս լինել, եթէ այլոց չարեացն համբերեմք:

122. Որ յաղթէ զինքն, զօրաւոր է քան զամենայն:

123. Զառաքինութիւն համբերութեան մեծ համարիմ, քան զնշանս և զարուեստս:

124. Նախ հայեաց ի նեղութիւն Քրիստոսի և դիւրագոյն կրեացես զքոյն:

125. Որպէս կամնասայլն ցորենոյն և խարտոցն երկաթոյն, այսպէս և նեղութիւն արդարոց:

126. Յաճախ յաշողմունք ժամանակաւորացս է ստոյգ նշան ապառնի թշուառութեանցն:

127. Աղօթք արտին է և ոչ շրթանց և ոչ հաչի Աստուած ի բանս աղաչողին, այլ՝ ի սիրտն, թէ որպէս պատրաստէ յնդոյնելն:

128. Էն ոմանք յեկեղեցին, որ ունին զաղօթս երկարս, այլ ոչ ունին զվարս աղօթողաց, և զի՛նչ զարմանք, եթէ այնպիսուն աղօթքն ոչ լինի լսելի:

129. Յաւորս միաշարաթոյն պարտ է ի բաց կալ յամենայն մարմնաւոր աշխատութեանց, և միայն աղօթից և գոհութեանց պարապիլ:

130. Լպրծուկ է թշնամին հին, այսինքն՝ Աստուանայ, և թէ ոչ ըմբռնեցի գլուխն, փոյթով, բոլորն ի ներքս սողայ:

131. Ի դրախտին ուրախութենէն փափուկ կերակրովն անկաք, պարտիմք ջանալ որչափ կարենք պարկեշտանալ ի խորտկաց և յագեցմանց, զի դարձեալ կանգնեցուք:

132. Սէրն ցուցանի քաղցր բանիս և առատ տրօք, զի սէրն հաստատի գործով:

133. Զինուորն Քրիստոսի ի պատերազմ ընդդէմ թշնամեացն զվահանն

117. Մեր արդարությունը Աստծու քննության առաջ անհրապական էին, նվաստանում է նրա նրբահայեցության առաջ:

118. Քաջագործություն է հաղթել մարմնին և ընդդիմանալ իր հատուկ ցանկություններին:

119. Երբ միտքը անհոգ է, բանասերկույ դարանակալությամբ հանկարծակի խոցվում է մեղքի նետերից:

120. Համբերություն է դիմանալ ուրիշի չարին և չարչարողի դեմ ոչ մի ոխ չպահել:

121. Առանց սրի և հուրի կարող ենք մարտիրոսանալ, եթե համբերենք այլոց չարության:

122. Նա, ով հաղթում է ինքնիրեն, բոլորից ավելի զորավոր է:

123. Համբերության առաքինությունը ավելի մեծ էմ համարում, քան նշաններն ու արվեստները:

124. Նախ նայիր Քրիստոսի նեղություններին, և ավելի դյուրին կկրես քոնը:

125. Ինչպես կամնասայլն է ցորենի համար և խարտոցը՝ երկաթի, այսպես է նաև նեղությունը արդարների համար:

126. Հաճախ մեր ժամանակավոր հաջողությունը ստույգ նշան է ապագա թշվառության:

127. Աղոթքը սրտի գործ է և ոչ թե շրթունքների, և Աստված չի նայում աղաչողի խոսքերին, այլ՝ սրտին, թե ինչպես պատրաստվի ընդունելու:

128. Եկեղեցում կան մարդիկ, որոնք երկար են աղոթում, բայց աղոթողի վարք չունեն, և ի՞նչ զարմանալու բան կան, եթե այդպիսի մարդու աղոթքը լսելի չլինի:

129. Կիրակի օրը պետք է հեռու մնալ ամեն մարմնական աշխատանքից և միայն աղոթքով և գոհություն տալով զբաղվել:

130. Հին թշնամին, այսինքն Սատանան, լսածուն է, և եթե գլուխը չբռնվի, շուտով բոլորը ներս կտողակի:

131. Դրախտի ուրախությունից ընկանք փափուկ կերակրով, պետք է ջանանք, որքան կարող ենք, պարկեշտ մնալ խորտիկներից ու հագեցումներից, որպեսզի նորից վերականգնվենք:

132. Սերը ցուցաբերվում է քաղցր խոսքով և առատատրությամբ, որովհետև սերը գործով է հաստատվում:

133. Քրիստոսի զինվորը թշնամու դեմ պատերազմում համբերության վահանը առաջ է երկարում, որպեսզի կորուստի չմատնվի, իսկ պատերազմի պատրաստվելիս սիրո նետեր է արձակում, որպեսզի հաղթի:

134. **Բեռնարտոսի կողմից ասված.** Առաքինությունը փնտրվում է աշխատանքով, սովորեցվում է խոնարհությամբ և ստացվում է սիրով:

135. Եթե Աստծու ծառան չկարդա, հաճախակի չաղոթի և կամ առանց տատանվելու այլ բարի գործերով չզբաղվի, մեղազործության ոգի կմտնի նրա մեջ:

136. Անգործությունը մայրն է բոլոր մոլությունների և խորթ մայրը բոլոր առաքինությունների, քանի որ պարսպությունից է գալիս հետաքրքրափրությունն ու շատախոսությունը, նա հավաքատեղին է բոլոր չարության:

137. Ինձ ետ պահեցի մսից ու գինուց, որպեսզի մարմինս առավել սնուցանվելով նրա հետ ցանկություններ ևս չսնուցեմ, հացը չափավոր եմ ուտում, որպեսզի հագեցած որովայնով չձանձրանամ աղոթելուց:

համբերութեան յառաջկոյս դնէ, զի մի կորիցէ և պատրաստեալ ի պատե-
րազմ արձակէ ցնեռս սիրոյն, զի յաղթեցէ:

134. **Բեռնարտոսի ասացեալ.** Առաքինութիւն աշխատութեամբ խնդրի,
խոնարհութեամբ ուսուցանի, և սիրով ստացեալ լինի:

135. Զի եթէ ծառայն Աստուծոյ ոչ ընթեռնուցու կամ ստէպ աղօթեցէ
և կամ զբաղեցի յալ ինչ գործս բարիս առանց կարծեաց, մտանէ ի մա
հոգի պողնկութեան:

136. Դատարկութիւն է մայր ամենայն մոլոյթեանց և մօրու ամենայն
առաքինութեանց, քանզի դատարկութենէն յառաջ գայ հետաքրքրութիւն և
շատախօսութիւն. մա է ժողովարան ամենայն չարեաց:

137. Պարկեշտացայ ի մտոյ և ի գիւնոյ, զի մի ի յառաել սնուցանելոյ
գմարմինս սնուցից ընդ մմին և զցանկութիւնս. հաց չափով առնում, զի մի
յագեալ յորովայնի ձանձրացայց յաղօթ:

138. Եթէ շրջեցայց ընդ երկինս և ընդ երկիր, ընդ ծով և յամենայն,
որ ի նոսա՝ ոչ ուրեք գտանեն զՏէր Յիսուս, եթէ ոչ ի խաչին:

139. Պարկեշտ կերակրոյն հետևի պարկեշտ քուն և հանդարտութիւն:

140. Տուր միշտ նեղութիւն ինձ Տէր, զի իցես հանապազ ընդ իս:

141. Որպէս ջուր և հոյր ոչ կարեն լինել ի միասին, նոյնպէս սէրն
Աստուծոյ և սէր աշխարհիս ոչ բնակին ի միում արտի:

142. Յորժամ մտանես յեկեղեցին, աղօթել կամ լաղմոսել, զամենայն
ամբոխումն մտաց քոց արտաքս թողցես, զի կարասցես միայն պարապել
յԱստուած:

143. Մեծ գարշութիւն է, զի անարգ որթն կամեցի լինել մեծատուն,
վասն որոյ Աստուածն փառաց և Տէրն Սաբաւօվթն կամեցաւ աղքատանալ:

144. Ով մարդ, տես, թէ ուստի գաս՝ զամօթի հար, և թէ ուր ես՝ յոգոց
հան, և թէ յո երթաս՝ դողայ:

145. Յամենայն գործս քո յիշեալ զվախման քո, այսինքն՝ զահագնութիւն
մահուն, զնրբահայեցութիւն դատաւորին և զերկիւղ բոբբոքեալ գեհեմոյն և
յափտեան ոչ մեղանչիցիս:

146. Հեշտութիւն հրեշտակաց են արտասուք մեղաւորաց և հոյր դի-
ւացն՝ արտասուք զղջացելոցն:

147. Մեղայ մեղս մեծամեծս, խիղճ մտաց իմոց ամբոխեալ է, այլ ոչ
յուսահատեալ, քանզի ոչ մեղայ այնքան առ ի մահ, որ ոչ քաւեցի մահ-
ումսն Բրիստոսի:

148. Բագումք բագումս գիտեն և զինքեանս ոչ գիտեն, զայլս տեսա-
նեն և զինքեանս՝ ոչ, զԱստուած խնդրեն երևելօքս և զինքեանս թողուն ի
նեքքուստ: Ես վասն այն թողում զարտաքինսն և դառնամ ի նեքքինսն, և ի
նեքքնոցն ելանեմ ի վերինսն, զի ճանաչեցից, թէ ուստի գամ և յո երթամ,
ինչ եմ և ուստի: Ես այսպէս ճանաչելովն զիս՝ կարացից ճանաչել զԱստուած,
զի որչափ յառաջանամ ի ճանաչումն իմ այնչափ մերձեմսն ի ճանաչումն
Աստուծոյ:

149. Որ պարծի զգետիք մմանէ մա գողոյ, որ պարծեցի ի նշանէն,
որ դրոշմեալ է զանթի ի ճակատն նորա վասն մեղացն ի յորս ըմբռնեցաւ:

150. Որչափ էաք մեք աշխարհի, պարտական էաք ծնողացն մերոց, այլ
յետ ուրանալոյն զմեզ ևս առանկ ազատեալ եմք ի հոգոց և ի զբաղմանց
նոցա:

138. Եթե շրջեմ երկնքում և երկրում, ծովում և ամեն ինչում, որ նրանց մեջ է, ոչ մի տեղ չեմ գտնի Տեր Հիսուսին, բացի խաչից:

139. Համեստ կերակրին կհետևի հաճելի քուն և հանդարտություն:

140. Տեր, միշտ նեղություն տուր ինձ, որ հաճապագ ինձ հետ լինես:

141. Ինչպես ջուրը և հուրը չեն կարող միասին լինել, այնպես էլ Աստծու սերն ու աշխարհի սերը չեն բնակվում մեկ սրտում:

142. Երբ եկեղեցի մտնես աղոթելու կամ սաղմոս ասելու, քո խճողված մտքերը դրսում թող, որպեսզի կարողանամ միայն Աստծու շուրջ կենտրոնանալ:

143. Մեծ չարիք է, եթե անարգ որթատունկը կամենում է մեծահարուստ լինել, քանի որ փառաց Աստվածն ու գորությանց Տերը ուզեց աղքատանալ:

144. Ով մարդ, տես, թե որտեղի՛ց ես գալիս, և ամաչիր, [տե՛ս], թե ուր ես, և հոգոց հանիր, [տե՛ս], թե ո՛ւր ես գնում, և դողա՛:

145. Քո բոլոր գործերում հիշիր քո վախճանը, այսինքն մահվան սարսափը, դատավորի նրբահայեցությունն ու դժոխքի բորբոքված կրակը, և հավիտյան մեղք չես գործի:

146. Մեղավորների արցունքը հրեշտակների հաճույքն է, իսկ դևերի կրակը՝ զոջացողների արտասուքը:

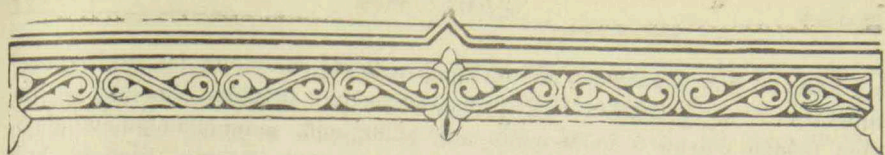
147. Մեծ մեղքեր գործեցի, իմ խիղճը ծանրաբեռնված է, բայց ոչ հուսահատ, քանի որ այնքան մեղք չգործեցի մինչև մահ, որ Քրիստոսի մահով քավություն չստանա:

148. Ծատերը շատերին ճանաչում են, բայց իրենք իրե՛նց չեն ճանաչում, ուրիշներին տեսնում են, բայց իրենց՝ ոչ, Աստծուն փնտրում են արտաքին ձևերով, բայց իրենք մնում են ներսում: Ես այդ պատճառով թողնում եմ արտաքին բաներն ու դառնում եմ ներքիններից, և ներքիններից բարձրանում եմ դեպի վերինները, որպեսզի իմանամ, թե որտեղից եմ գալիս և ուր եմ գնում, ի՛նչ եմ և որտեղից: Եվ այսպես, ինձ ճանաչելով կարո՞ղ եմ ճանաչել Աստծուն, որովհետև ինչքան որ առաջանամ ինձ ճանաչելու գործում, այնքան կմոտենամ Աստծու ճանաչման:

149. Ով որ պարծենում է զգեստներով, նման է այն գողին, որ պարծենում է այն անթիվ նշաններով, որ դրոշմվել են նրա ճակատին այն մեղքերի համար, որոնց մեջ բռնվեց:

150. Ինչքան որ մենք աշխարհում էինք, պարտական էինք մեր ծնողներին, սակայն մեզ ուրանալուց հետո, այլևս ազատ ենք նրանց հոգսերից ու զբաղումներից:

(Ծարունակելի)



ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ ՆԱԽՆՅԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Ս. ՀՈՎՀԱՆ ՈՍԿԵՔԵՐԱՆ. ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՍԱՅԱ ՄԱՐԳԱՐԵՈՒԹՅԱՆ*

«Իմ դատաստանը հեթանոսների լույսն է» (ԾԱ. 4): Սա իսկ լուսավորեց նրանց. իմանալ դատաստանը և ի մտի ունենալ իրավունքը: Տեսնո՞ւմ ես դատաստանի շահը, քանզի խավարը փախավ, երկյուղը մերժվեց, ցանկության կարիքը փախստական եղավ: Ինչպես երբ դատավոր է երևան գալիս, գողերին, սվազակներին, գերեզմանակրկիտներին և ամեն տեսակ չարագործների հալածում է, այնպես էլ մտքի ընտրությունը. երբ կրկին վերստանում է իր գործությունը և, բարձրանալով, նստում ատյանի աթոռին, ամեն վնասակար (բաները) հալածում է, և ամենայն օգտակարը՝ համբույրով ընտանի դարձնում: Կամ թե. չի՞ տեսնվել մի քաղաք, որ դատավորը նստած է ատյանում. ինչ ահի մեջ կլինի քաղաքը, (ահի մեջ կլինեն) ոչ միայն վնասարարները, այլև նրանք, որոնք խղճի մտոք չեն (ստաշնորդվում): Նույնպես և միտքը. երբ առողջ է, ինչպես դատավոր, բարձրանում ու նստում է ատյանի աթոռին, ապա, այնուհետ, ահն ու երկյուղը, որ մինչ այդ անգործության էին մատնված, շտապում են իրենց գործին: Եվ ոչ միայն չար խորհուրդներն են հանդիմանվում, այլև՝ մտքի բարքը, որ վնասակար չէ, դողում և սարսում է: Ինչպես, օրինակ, երբ Աստված է դատում, աստղերն անգամ մաքուր չեն նրա առջև: Նույնպես և միտքը, երբ ինքն իրեն դատավոր է լինում և, պատշաճ ամբաստանությամբ, հանցանքի հատուցումն է պահանջում, չկա մի բան, որ կարողանա նրան արդարացնել:

Եվ հիրավի այդպես է կամենում, որպեսզի մեր անձերը դատապարտենք: Սակայն չհամարձակվես և չհոժարես մտքի խիղճը վրդովել, և քննել քո բովանդակ կյանքը, որ, բազում մեղքեր գտնելով, հալածվես: Եվ գիտես,

* Իբրև ճաշակ հարախոսական գրականության, աշխարհաբար թարգմանությամբ ընթերցողների ուշադրությանն ենք ներկայացնում հատվածներ տիեզերական եկեղեցու բազմաթիվ մշակներից մեկի՝ Ս. Հովհան Ոսկեբերանի (344/54—407 թթ.) Եսայու մարգարեության մեկնությունից: Հունարեն բնագրով մեզ հասել է Եսայու մարգարեության միայն առաջին ութ գլուխների մեկնությունը: Մնացյալ 56 գլուխների մեկնությունը աշխարհին այսօր հայտնի է հայերեն թարգմանության շնորհիվ, որն իրականացվել է Ե դարում:

Թարգմանությունը կատարվել է հետևյալ հրատարակությունից. «Հատընտիր ընթերցումաձք ի մատենագրութեանց նախնեաց» (հրատ., Հ. Թադևոս վ. Թոռնեան), Վիեննա, 1893, էջ 235—243:

խոսուն, իմաստուն ոչ թե (այն բանի համար, որպեսզի) առավելությամբ դիմադարձ լինես Տիրոջը, այլ՝ որպեսզի նրան փառալուրես և նրանից օրհնրվես, ոչ թե քննես և հարց ու փորձ անես: Լեզու ես առել փառալուրության համար, միտք ես առել գոհության և հավատքի համար: Կալն անխոս է. քանզի եթե ճանաչեիր Արարչին, թերևս կիմանայիր, որ կալից ավելի անարգագույն և անձայնակն ես:

Եվ տես, թե ինչ պատեմ ժամանակի է ասում, երբ արձակվելու էր (գերությունից), որպեսզի չկարծի, թե գործը չի կարող ավարտի հասցնել, և այս պատճառով այնպիսի խոսքեր է մեջբերում: Եվ կարծում է, թե վշտերի մեջ է թողնված, և (Աստված) վշտերից չկարողացավ փրկել (իրեն). այդպիսի խորհուրդներով է խաբվում: Իսկ նա, ահավասիկ, փրկության ժամին լռեցնում է (նրանց), որպեսզի իմանան, որ (դեպքերի) վայրիվերո ընթացքը ((Աստուծո) անքնին և անճառ իմաստության գործն էր, և պետք չէ բամբասել ու մեղադիր լինել և կամ հետազոտել և քննության առնել:

Եվ միայն այսչափ չէ, ինչպես կալի և բրուտի միջև, Աստուծո և քո միջև եղած տարբերությունը: Քանզի բրուտը կալի ստեղծողը չէ, այլ՝ միայն (նրա) կերպարանքի: Եվ նրանք խիստ մոտ են իրար. քանզի կալը և բրուտն արարած են, իսկ քո Արարիչը անարար է և դու՝ արարած:

*
* *

«Ամբարիշտները խաղաղություն (ուրախություն) չունեն» (ԽԸ 21): Եվ հանրահայտ է, որ չունեն անվախճան, անթառամ և ճշմարիտ ուրախություն, քանզի ինչպես Աստված անվախճան է, այնպես էլ նրա (տված) ուրախությունը, որ անեղծ է, միշտ բխում է, միշտ ծաղկում և փթթում: Այնպիսի ուրախությունից անմասն են ամբարիշտները. չասաց թե՛ «ուրախ չեն», այլ թե՛ չունեն իսկական ուրախություն: Ինչպես օրինակ, երբ աղբատներից ոմանք ասում են, թե նրանք չեն կարող հարստանալ, քանզի չիք հնար: Քանի որ մարդիկ, որ մշտապես մեղքի մեջ են և, խղճի չարչրկումով, միշտ ահ ու սարսափի մեջ, հարստություն մահվան մահով են մեռնում. և մանավանդ պետք չէ այն նույնիսկ մահ անվանել, քանզի առավել դժնդակ է, քան մահը: Մահը չարիքի լուծումն է, որ, կապված լինելով մեզ, հոգին ձերբազատում է մարմնի շղթաներից, որովհետև, երբ արձակում է նրան, նաև հոգւերն է դրանով փարատում: Անօրեն վարքը ևս աղետների պատճառ է, քանզի երկարեցնում և առավել սաստկորեն բորբոքում է ցավերը, լուրաքանջյուր ոք իր կապանքների մեջ է թակարդվում, քանզի թակարդումը չար ընթացքից է լինում:

Կան և այլ, առանց մեղքի իսկ, վշտագին կյանքեր. կերակրվելու հոգւներ, հիվանդության տրտմություններ, վնասներ, անկումներ, զրպարտություններ, անգոություններ, ժամանակին և անժամանակ տխրություններ և այսպիսի այլևայլ (հոգւեր), իսկ երբ մեղքը ևս, իբրև դժնդակ և անհամբույր գազան, կանգնում է սրանց կողքին, այլևս չի լինում մխիթարություն: Տե՛ս, թե ինչպես էր շրջում Կայենը՝ տատանվելով և երերալով: Եվ արդ. անհանճարների՞ն է հարկ ճառել, անհույսների՞ն, որ թեպետ մարդիկ են, սակայն քարերից ավելի անզգա են, որ միտք ունեն, բայց չեն վաչկում միտքը: Քանզի չարիքի խորխորատն են միշտ մղում և զցում իրենք իրենց անձերը, և, մոլորության մեջ գլորված ընկած, նրանց թվում է, թե կանգուն են: Այդպիսիների մասին ասվում է. «Ուրախություն չունեն ամբարիշտներ»:

տով ախտանալ»։ Եվ սա առավել տաժանելի է, որովհետև (իրենց) ցավերն իսկ չեն զգում։

[ՎԱՍՆ ԻԻՂՈՅՆ ՍՈՒՐԲ ԱԻԾՈՒԹԵԱՆ]

Ինչպես հայտնի է, Ելից գիրքը պարունակում է թանկագին մի վկայություն օծման սրբազան յուղի պատրաստման մասին (Ելք Լ 22—26)։ Ներկայացվող բնագիրը Աստծո կողմից Մովսես Նախամարգարեին տրված յուղի պատրաստման ղեղադրումն է խորհրդական մեկնաբանությունն է։ Հեղինակը սրբազան յուղի բաղադրատարբերը նմանեցնում է այս կամ այն մասնիկ գլխավոր առաքինությանը. զմուտը՝ Աբելի արյան հեղումին կամ զոհաբերվելուն, կինամոնը՝ Ենուքի հոգևոր արթնությանն ու զգոնությանը, խունկը՝ Նոյի արդարությանը, խիրիկը (հիրիկը)՝ Աբրահամի հավատքին։ Ուրիշ խոսքով, բաղադրատարբերից յուրաքանչյուրը հիշատակված առաքինությունների արտահայտությունն է, որ օծման ժամանակ և նրանից հետո դառնում է նյութականով դրսևորվող հոգևոր իրողություն։ Օծության հիմնականարանային այս նշանակությունը Նոր Կտակարանում, պահպանելով իր նախնական իմաստը լիարվում է նորորակ բովանդակությամբ՝ շնորհով, որի բացարձակ դրսևորումը Քրիստոս-Օծյալն է։

Միավորս հրատարակվում է ըստ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի № 1443 (թերթ 133բ—134բ) ձեռագրի։ Խորագիր չունի։ Ուղղագրությունը բերված է միօրինակության (օ=աւ, ւ=եւ)։

Հ. Հ. ՔՅՈՍԵՅԱՆ

«Առ քեզ խունկս անուշունս ծաղիկ ընտիր զմոնեաց ԵՃ (500) սկեղ, եւ կինամոն ԲՃ եւ Ծ (250) եւ խունկս եղեգնեա անուշ ԲՃ եւ Ծ (250), եւ խիրիկ ԵՃ (500), ըստ սրբութեան եւ իղս ի ձիթենեաց հիմանաւ միով։ Եւ արաւցես յիղ յածումն սրբութեանցն եւ ղեփեալ ըստ արուեստի եղագործացն։ Եւ յածումն սրբութեանց եղիցի»¹։ Եւ մի այլ ումեք ի Ե (5) նիւթոյ գոյացեալ իղն ըստ կարգի հարցն առաջին արդարութեան։ Աբել՝ ծաղիկ զմոն[ն]եաց ծաղկաձեւ արիւն նորա հեղաւ։ Կինամոն անուշ արիւնակ ունի արթնական վարուցն Ենուքաւ։ Զկինամոն ասեմ, թէ ոք ի քուն թանձրացեալ են իբրեւ զարթոնյ տայ խաւսել եւ հարցման առնել պատասխանի որպէս Ենուք ի ժամանակի մեղաց թմրութեան թանձրութեան բնութեանս մերոյ, այլեւ եռանդան ցրտացուցիչ է, զի եռանդնոտ հնոց, այսինքն է՝ զբանասրկոյին, որ արկանէ ի հոգի եւ ի մարմին. զայս ողջախոհն Ենուք բացատրեաց զխորհուրդս բանասրկոյին ի մտաց եւ զցանկութիւն հեշտասիրութեան, ի մարմնոյն նմանեաց զուարթոնց երկնից, որք ոչ ունին զեռանդն արեան եւ մարմնոյ։ Խունգն եղեգնեալ՝ Նոյի անուշակ արդարութեան նշանակ, որ հոտոտեալ Տէր Աստուած վկայեաց նմա, ասէ. «Զքեզ տեսի արդար յազգիդ յայդմիկ»²։ Խիրիկ ԵՃ (500) սկեղ զհաւատոցն Աբրահամու նշանակէ, ի Ե (5)՝ շարժմանց զգայութեանց։ Իսկ իղն ձիթենեաց՝ արիւնակ Մովսիսի աւրիւնադրութեանցն, վասն զի զճանանչ* լուսոյ յինքեան բերէ ձեթն լուծիչ

¹ Ելք Լ 22—26։

² Ծննդ. Է 1։

* ձեռագրում՝ օճանանչ։

է, և սիրում է (իր) մերկությունը ծածկել, այսու նրանք օգտագործում են անպաճույճ և խիստ աղքատիկ հանդերձներ. ամուսին՝ անթե և ձմռանը՝ երկարաթե կամ կրում լոկ մի վերարկու: Մանավանդ խմբովին անդադար պաշտամունքի պահին՝ խնդությամբ հոգևոր երգ են մատուցանում բոլորի Հորը: Կանգնած մեկ մեկու առջև, իրենց աչքերը հակած ներքև, ոտքի ծայրերին նայելով՝ կարծես բոլորը մի կետի են սևեռում իրենց հայացքը. աչքերը ծնոտին դրած և ձախը՝ կրծքին: Այսպես են կարծում՝ ուսած լինելով անապատաբնակ հայրերից. մարմնի մեջ պատվականագույն բաները երկուսն են՝ կենդանականն ու խոհականը, որոնք երկուստեք մեկ մեկու են սպասավորում. կենդանականին զայրույթն է հակառակ, իսկ խոհականին՝ արտաբերական բանը: Արդ. ձախով, երասանակը ձեռքն առած, զայրույթն է սանձահարում և աչքերը՝ աչք ծնոտին՝ խոհականին է սպասավորում՝ հսկելով խոսքի արտաբերման դուռը, որպեսզի այլախոհությունը չխառնվի ուղիղ փառատրությանը: Եվ այսպիսով, երկուստեք նահանջում են բոլոր զգայությունները. աչքերը մնում են ուղիղ՝ տեսության մեջ, ականջները՝ զգաստ՝ լսողության, միտքը՝ սուրբ՝ իմաստության և մնացյալն՝ ըստ կարգի:

Եվ այսպես հաստատված ու օրինակարգված, բոլորը վեցթևյան սերով-բներին նման խմբված, անդադար ձայն են հնչեցնում վերառաքելով, և եռաստիճան օրհնություն են հյուսում ի նշան Արարչի հետ միաբանության: Ամբողջ օրը անցկացնում են երգերի քաղցրությամբ, հագեցնելով և զմայլվելով երկնային կերակուրներով՝ (հոգևոր) լրումով հասնում են երեկոյան ժամին: Եվ քանի որ մարմին ունեն ըստ մեր զգայական բնության, ուտում են, որպեսզի չքաղցեն, և ըմպում, որպեսզի չծարավեն:

Արդ. դու, երբ լսես նրանց ուտելու մասին, մեր (ուտելու) նման մի հասկացիր. քանզի նրանց հացը անպաճույճ է և բանջարը՝ վայրենի, որ աղով են համեմում, ու ջուրը ականակիտ, որ ամպերի բույրը հավաքում է ջրհորում: Սակայն այս նույնիսկ երբեք տվեցյան պահին չեն ընդունում՝ դարմանելով մարմնի պետքերը. այլ, միասնաբար պահելով բովանդակ օրը, տեղի են տալիս արևամուտին, ձգում, երկարում են երեկոն, մինչև աստղերն իրենց կայաններում պայծառանան, կարծես գոհանում են, միաբերան ասելով. «խավարային ժամին խավարային կերակուրը տանք խավարային մարմիններին»:

Եվ այս ասելով, բարձր ձայնով փառաբանում են Սուրբ Երրորդությանը, խնդալից ուրախությամբ հավաքվում յուրաքանչյուրն իր տեղում: Եվ, ինչպես ասացինք, ուտում են հաց և զուպա (ծոթրին) և ըմպում սառնորակ ջուր: Քանի որ կան նրանց մեջ փափկակյաց ծերունիներ, (նրանց) մատուցում են տաք ջուր, որը և բարեխառն են անվանում, իսկ գինի և կամ այլ զանազան բաներ չկան նրանց սուրբ միայնաբաններում:

Եվ անպաճույճ ընթրիքը ավարտելով, ասում են. «Փառք Քեզ Տեր, փառք Քեզ Թագավոր մեր, որ ուրախության կերակուր տվիր, Երբ մեզ Սուրբ Հոգով, որպեսզի Քեզ հաճո լինենք և չամաչենք, քանզի Դու հատուցում ես յուրաքանչյուրին ըստ իր գործերի»: Եվ այսպես. խաչակնքելով իրենց՝ տըրվում են թեթև քնի, որպեսզի չմարսված կերակուրով մարմնի գեղեցիկ շինվածքը չավերվի: Նաև, երբ բոլորը քնում են և հոգևոր երազ են տեսնում, հետո երազը մեկնում են, ինչպես սուրբ մարգարեների խոսքերը:

Եվ հետո, բոլորը արթնանալով, շրջան են կազմում. ոչ հակառակաբար և ընդդիմակա, (այլ) քաղցր հավանությամբ ու հեզ հանդարտությամբ: Խըմբերի առաջնորդները, հնչեցնելով, ձայն են արձակում՝ հոգևոր երգը քաղց-

քառույց նվագի փոխարկելով, իսկ կրտսերագույնները, ձայներին ունկնդիր, խառնվում են յուրաքանչյուր բարբառումին՝ հարմարելով և կազմելով հնչման ներդաշնակություն։ Իբրև թե մի բերանից է բովանդակ բազմության ձայնը հնչում։ Եվ այսպես երկարելով ձայնավոր պաշտամունքը, բոլորը ծնրադրում են, աղոթում լուրջամբ, և աղոթքի առաջնորդի նշանով, կանգնելով, բոլորը փառք են մատուցում։

Եվ կատարելով տվյալ պաշտամունքը, նախընտրելի են համարում կեսգիշերին վեր կենալ ու մինչև առավոտ աղոթել և ընթերցել Սուրբ Գրքերը, իսկ ովքեր վարդապետելու շնորհ ունեն, (Սուրբ Գիրքն) են մեկնում՝ ի մխիթարություն լսողների։ Պատմում են աշխարհի՝ ոչնչից ստեղծված լինելու մասին և կարգելով մի առ մի, Սուրբ Գրոց վկայությամբ, բարի խրատներ են ուղղում ժողովականների լսելիքին։ Եվ այսպես ուսուցանելուց հետո ունկնդիրները մոռանում են նույնիսկ ամենայն աշխարհական բաները և բոլորովին չեն հիշում կերակրորի և ըմպելիքի պետքը։ Այսպես ուրախանալով Աստծո սիրո մեջ, նույնիսկ իրենց չհամարելով մարմնի մեջ, այլ՝ երկնքի, և հեշտությամբ անցկացնում են գիշերի ամբողջ երկարությունը մինչև առավոտ, քանզի տոկացել են երկրից և հագել երկինքը։ Մահն ամաչում է նրանց դռների մոտ և դժոխքը դառնանում նրանց իջնելու պահին։ Նրանց կյանքը աշխարհի աղոթքի դռներն են և նրանց ոսկորները բոլոր ապավինողների գանձն են։ Նրանց ձայնը բոլոր ծուլերի հորդորիչն է, և նրանց գործը՝ բոլոր կամեցողների վարդապետությունը։ դասակից են հրեշտակներին և օթևաններն են Սուրբ Երրորդության։

Արդ. այս բոլորը իմանալով, եղբայրներ, մեզ պարտ է փութալ և, մեր անձերի մեջ դնելով սրբության նույն նախաձեռն, մոմանվել աշխարհից զատված բազմագուն միայնացյալներին և դեսի երկրավորների ախտից ազատ վերին քաղաքամայրը դիմողներին, քանզի (երկրավոր ախտերը) ընկերակից են մեր բնությանը, որը գորացնում է մեր տկարությունը։ Միայն կամեցիր, ձգտիր հավատով, հուսա, սիրիր և կարող ես ճաշակել այնպիսի նահատակությունը։ Քանզի ոչինչ է ժամանակավոր չարչարանքը այն կյանքի համեմատ, որ պատրաստված է այնպիսի ճգնողների համար։

Հույժ երկյուղում են մեր ծուլությունից, գրեթե բոլորին տեսնում են երկրավոր ստացվածքի մեջ թափված։ Իսկ արդ. իմ բնությունս արդյո՞ք կըշտամբելով չի հանդիմանում ինձ. թե մերկ ստեղծվեցի, և թե դրախտում գետեղվեցի մերկ, թե՛ մերկ դուրս եկա այնտեղից, և թե՛ մերկ ծնվեցի, և թե՛ այնտեղից մերկանդամ հողն են մտնելու։ Արդ. եթե այստեղից ոչինչ չենք կարող տանել, ինչո՞ւ ենք այս աշխարհի (խավարում) թաթափում։ Մերկացիր, սուկա (չար խորհուրդներից), ո՞վ միայնակյացդ, թշնամուն ընդունող (պտուղներով ծանրաբեռն) ամբաթավ անտառ մի եղիր. գուցե մոտիկ մի վայրում դարան մտած՝ քո վրա արշավի կողոպտելու և քեզից երկրավոր գանձը խլելու։ Բավական համարիր քեզ տերունական կանոնը. երկրավորներից և ոչ ոք չի կարող երկու տերերի ծառայել, որ, առանց միջնորդի և մեկնության, հայտնագույնս ցույց է տալիս. «Չեք կարող դուք, ասում է, հաճո լինել Աստծո և Մամոնայի» (Մատթ. 24, Դուկ. ԺԶ 13)։

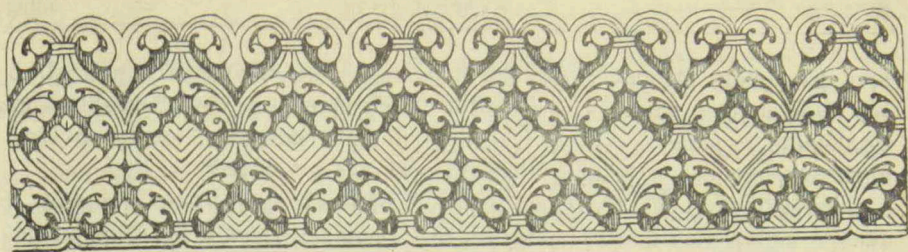
Եվ արդ. ես մեր աշխարհում տեսնում եմ, որ այդպիսի աղետից և ոչ ոք զերծ չէ։ Հակառակ իմաստով ենք մեկնաբանում գեղեցիկ գրվածքները. ուխտավորության պատճառով հեռացանք սուրբ ծնողներից և ստեղծեցինք բազում օտարոտի հայրեր. որը պատվի էր արժանի, անարգեցինք և, որին իրավունք չունեինք մեծարելու, (նրանով)՝ մեր աղետների ախտով խապառ

Օ՛րն, ուրեմն, հեռացիր աշխարհից, որ վաղ ես արթնացել, բաժանվել սրա աղետներից, թոթափելով ձերբազատվիր ախտալից աշխարհիս կեղևներից: Ընթշամարտիկի մասն մերկացիր, օծվիր Քրիստոսի յուղով, որպեսզի ախտյանի ձեռքերը չկառչեն քեզանից: Իսկ արդ. եթե հեթանոսները, որոնք փարեցին տեսական իմաստությամբ, ոչ միայն ստացվածքներից, այլև՝ օրինավոր կերակուրներից հրաժարվեցին, սակավ և անպաճույճ ըմպելիներով բավարարեցին իրենց անձը և, իրենց կյանքի ավարտին, առաքինի մահով վախճանվեցին, ապա որչափ ավելի մեզ հարկ է նմանվող լինել Քրիստոսի սիրելիներին, որոնք իրենց անձը հրեշտակակրոն դարձրին՝ խառնելով իրենց վերնոց գնդերին:

Արդ. գանք նաև մենք, ո՛վ միայնակյացներ, ըստ օրինի թշնամյաց, մըռնենք մեր կավածքը իբրև օտար երկիր, թշնամու արմատախիլ ծառատունկերը կոտորենք, իբրև գերեվարված (իր) տանք մեր ինչքերը նեղյալներին՝ ոչ թե ազգականներին ասելու պատճառով, այլ՝ որպեսզի սիրենք աղքատներից, որոնք Քրիստոսի զորականներն ու ճշմարիտ բարեխոսներն են: Իսկ եթե այստեղ նյութին կապվես, ինքդ քեզ կմատնես անդարձ գերության, որ (այլևս) չիք փրկագին: Փութա, փութա, անապարիթ, եղբա՛յր, փրկվել այդպիսի անողորմ գեհե՛նից, որպեսզի կարողանաս հասնել ամրապինդ քաղաքը, որ (այլևս) քո մեջ չի լինի կասկած կամ երկյուղ՝ խլվելու կամ գերեվարվելու:

Եվ եթե հայրերի գեղեցիկ վարդապետության հետ ընթանաս, որ վերելում գծագրեցի քեզ սուրբ միայնակյացների վարքով, այնժամ կկարողանաս, առանց չարչարանաց ախտի, մութի աչքը բարձրացնել, նայել և տեսնել բոլոր երկինքներից էլ ավելի վերագույնը: Երանի կտաս վշտալից կյանքի աշխարհից քաջաբար ճողոպրած անձիդ, և կխառնվես միայնակյացների երանին և սուրբ արդարների գնդին, առաքյալների կարվածում, մարգարեների բույլում, նահատակների կանառում, հրեշտակների բանակում և անդրանիկների ժողովում, երկնքի մեծ քաղաքում, աբրահամյան սեղանակիցների մեջ, որոնք կարիք չունեն երկրային կերակուրների և ըմպելիների: Այնուհետև դու կլինես մարգարե, որ չի խնկարկվում մարմնական աշխարհում, այլ՝ թևածելով թռչում անմարմին աշխարհում և, հանգստանալով, դադարում անապական ուրախության մեջ:





ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՅՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ 1500-ԱՄՅԵԿԻ ԱՌԹԻՎ

Ա. Ս. ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆԱՅՈՒ ՊԱՏՄԱԳՐՔԻ ԽՈՐԱԳԻՐԸ
ԵՎ ԱՎԱՐՏՄԱՆ ԹՎԱԿԱՆԸ

«Ամենայն ոք, որ զգիրս աստուածայինս ի ձեռս առնուցուն, նախկի զմակագրութիւն նորա ընթեռնու և նովա հասու լինին, եթէ մարգարէական իցէ արդեաք, և եթէ առաքելական, և կամ թէ ի ներշնչական արհեստից ի բանիքուն արանց ասացեալ: Զի յառաջաբանութիւն գրոցն է պատկեր նորին, զոր արինակ մարդն ի պատկերէն իրմէ ճանաչի, այնպէս և գիր ի նախերգանէն... Քանզի նախադասեալ բանն երիս եղանակս բացայայտէ, նախ՝ եթէ յորում ժամանակի գրեցաւ, և կամ թէ յումմէ՞ հարկադրեցաւ, և կամ թէ յի՞նչ պէտս գրեցաւ»¹:

«Նախկի մակագրութեան», «յառաջաբանութեան» կամ «նախերգանի» մէջ էր մտնում նաև երկի խորագիրը, որն ընդարձակ շարադրություն ուներ, ուր նշվում էին երկի բնույթը, հեղինակի, պատվիրատուի անունը, գրվում էր բնագրի համեմատությամբ՝ մանրագրով և գծերով կամ կետերով առանձնացվում: Այս բոլորն հաճախ արվում էր կարմրադեղով:

Այսպէս. «Պատմութիւն վարոց և մահուան առն երանելոյ սրբոյն Մեսրոպայ վարդապետի և մերոյ թարգմանչի, ի Կորին վարդապետէ յաշարայետէ նորին»: «Եկլէսիաստէ գիրք Եսէբի Կեսարացոց, զոր ետ թարգմանէ երանելի վարդապետն մեր Մաշտոց ի հայ լեզու» (Այս խորագիրը որ-

¹ Հայերէն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Ե—ԺԲ դդ., աշխատությամբ Ա. Մաթևոսյանի, Երևան, 1988, էջ 169:

պես քաղվածք, բերված է Մովսես Խորենացու Պատմության մեջ)²: «Եղիշէի վարդապետի վասն վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Դարթի երիցու Մամիկոնի հայցեալ»: «Հայոց պատմութիւն երիս հատածս, ասացեալ Մովսիս Խորենացույ ի խնդրոյ Սահակայ Բագրատունոյ»:^{2*}

Խորենացու երկի Թովմա Արծրունու օրինակում, որ նրա ձեռքումն է գտնվել ավելի քան հազար տարի առաջ, «Պատմութիւն Հայոց»-ի փոխարեն ունեցել է «Պատմութիւն Հայոց Մեծաց» խորագիրը: Ահա այդ վկայությունը:

Թովմա Արծրունին շարադրելով հինգերորդ դարի ութսունական թվականներին պարսիկների դեմ Վահան Մամիկոնյանի պատերազմի պատմությունը, հիշելով Սահակ Բագրատունուն, գրում է. «Սահակս այս այն Սահակ է, որոյ հրամանաւ գրեաց Մեծ վարդապետն Մովսէս տիեզերահռչակեալ քերթողն զգիրս Պատմութեան Հայոց Մեծաց՝ հրաշագան հորինուածքով, սկսեալ յԱդամայ մինչև կայսր Զենոն, որպէս գրեալ աւանդեցաւ մեզ այս ի Չորրորդ դրուագի խոստաբանեալ Պատմութեանն Մովսէսի Խորենացույ Վերադարձութեան ի վերայ երեցունց դրուագեալ հատուածին»³: Արիստակես Լաստիվերցին իր երկը «Պատմութիւն Հայոց Մեծաց» է կոչել Խորենացու հետևողությամբ, պատմության համազգային, համահայկական բնույթըն ընդգծելու համար⁴:

Այս արտաքին վկայություններից բացի, ունենք նաև ներքին վկայություններ հենց Պատմահոր պատմագրքի բնագրում և ցանկերում՝ հանվանէ, Առաջաբանում կամ ընծայականում՝ ըստ էության:

Խորենացու Պատմության գրքերն սկսվում և ավարտվում են այսպես. «Գիրք առաջին. Ծննդաբանութիւն Հայոց Մեծաց»⁵.

Կատարեցան Գիրք Առաջին, Ծննդաբանութիւն Հայոց Մեծաց»⁶.

Գիրք երկրորդ, Բան միջակ պատմութեան մերոցն նախնեաց»⁷.

Բովանդակեցան Գիրք երկրորդ Յառաջադիմութեան Հայոց Մեծաց»⁸.

Հատուած երրորդ. Աւարտաբանութիւն մերոց Հայրենեաց»⁹.

Աւարտեցան Գիրք երրորդ յանկ ելանելոյ Պատմութեան Հայոց Մեծաց»¹⁰:

Նույն պատկերն ունեն յուրաքանչյուր գրքից առաջ դրված ցանկերը: Հեղինակային են այն ցանկերը, թե հետագայում արված, միևնույն է, եր-

² Մովսես Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց, աշխատությամբ Մ. Աբելյան և Ս. Հարությունյան, Տիֆլիս, 1913, էջ 120:

^{2*} Մատենադարան, ձ. № 10000, էջ 2ա:

³ Թովմա Արծրունի, Պատմութիւն տանն Արծրունեաց, Երևան, 1985, էջ 85, 122:

⁴ Մատենադարան, ձեռ. № 6457, 1ա, «Պատմութիւն Հայոց Մեծաց Լաստիվերցույ վարդապետի, վասն անցից անցելոյ ի յայլատեռ ազգաց, որ շուրջ զմեաւք են, անց ընդ աշխարհիս Հայոց»:

Պաղատարեցալ ի հին ձեռագրէ գրելոյ ի թվին Հայոց, ՈԿԳ (1214) զայս Պատմութիւն, ի վայելս անձին իւրոյ Յովհաննէս Յարութիւնեան Եղանկեայ:

Հին ձեռագիրն գտաւ յայրին Զատենի պահարանի կայից վանիցն, ի 1827 ամի, ի Հաղբաւ:

1840, ի վանս Սրբոյ Նշանի»:

⁵ Մովսես Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց, էջ 5:

⁶ Անդ, էջ 88:

⁷ Անդ, էջ 101:

⁸ Անդ, էջ 250:

⁹ Անդ, էջ 257:

¹⁰ Անդ, էջ 366:

կու դեպքում էլ նրանք արտածված են բնագրից և համապատասխան են նրան: Ավելին. երրորդ հատվածի ցանկի սկզբում գրված է.

«Ասարտումն Պատմութեան Հայոց Մեծաց»՝ «Ասարտաբանութիւն մերոց հայրենեաց»-ի փոխարեն¹¹, իսկ վերջում՝ դարձյալ **«Ասարտեցան ցանկը երրորդ գրոց յանկ ելանելոյ Պատմութեան Հայոց Մեծաց»**¹² (վերջին («Մեծաց») բառը բնագրի վերջում կա, ցանկից դուրս է մնացել պատահականորեն, ուստի մոծում ենք բնագրից):

Մովսես Խորենացու Պատմութեան երեք գրքերի վերնագրերում և ավարտագրերում, ինչպես նաև նրանց ցանկերում պահպանել է պատմագրքի հեղինակային ճշգրիտ անվանումը կամ խորագիրը՝ **«Պատմութիւն Հայոց Մեծաց»**, մանավանդ պատմության վերջում՝ «Ասարտեցան գիրք երրորդ յանկ ելանելոյ Պատմութեան Հայոց Մեծաց»:

Խորենացու երկի խորագրի ճշգրտության ապացույցն է, նշված փաստերից զատ, պատմագրքի ողջ շարադրանքը՝ Առաջաբանից մինչև Ողբ, երկի ստեղծման շարժառիթները, իրականացումը:

«Աշխարհի Հայոց Մեծաց», «Երկիր Հայոց Մեծաց», «Թագաւորութիւն Հայոց Մեծաց», «Կաթողիկոսութիւն Հայոց Մեծաց», «Կաթողիկոս Հայոց Մեծաց», «Սպարապետ Հայոց Մեծաց», «Սահմանք Հայոց Մեծաց», «Տիկին Հայոց Մեծաց», «Օրիորդ Հայոց Մեծաց» հասկացությունները եղել են և կան հայ մատենագրության մեջ, և ընդունել են թե՛ հայերը, թե՛ օտարները:

Հովհան Ոսկեբերանը շարադրել է «Վասն վարոց և նահատակութեան սրբոյն Գրիգորի Հայոց Մեծաց լուսաւորչի» ներքողյանը: «Հայոց Մեծաց» անվանը 5 անգամ հանդիպում ենք Կորյունի («Հասաներ առ սուրբ կաթողիկոսն Հայոց Մեծաց-42: Վոսմշապիոյ արքայի Հայոց Մեծաց-50, և այլն»), 16 անգամ Ագաթանգեղոսի («Աշխարհի Հայոց Մեծաց», «Ամենայն երկիրն սահմանացն Հայոց Մեծաց»-436), 25 անգամ Բուզանդի («Արշակ արքայն Հայոց Մեծաց-55: Իսկ ի տոհմէ ամենայն Հայոց Մեծաց զՎաղարշ-26), 4 անգամ Եղիշեի (Եկն եմոտ յաշխարհն Հայոց Մեծաց-190), 10 անգամ Խորենացու մոտ (Ծննդաբանութիւն Հայոց Մեծաց-5: Ասարտաբանութիւն պատմութեան Հայոց Մեծաց-251: «...գօրիորդ Հայոց Մեծաց-79: Նախարարք Հայոց Մեծաց-251):

Բացառություն է կազմում Ղազար Փարպեցին, որն իր «Հայոց Պատմութեան» մեջ և Վահան Մամիկոնյանին ուղղված «Թղթում», «Հայոց Մեծաց» արտահայտությունը չի օգտագործում: Իսկ Պատմութիւնը գրվել է Վահան Մամիկոնյանի հրամանով, որպես «Պատմութիւն Հայոց»-ի Երրորդ գիրք, որն սկսվում է այն տեղից, որտեղ կանգ է առնում Երկրորդ գիրքը՝ Փավստոս Բուզանդի Հայոց Պատմութիւնը: Ընդ որում Առաջին՝ Ագաթանգեղոսի գրքով Հայոց Պատմությունը սկսվում էր Գրիգոր Լուսավորչից, իսկ Երկրորդ գիրքը շարունակելով առաջինին, ավարտվում էր Հայաստանի առաջին բաժանումով Բյուզանդիայի և Պարսկաստանի միջև: Փաստորեն ոչ լրիվ մի հարյուրամյակի պատմություն: Առաջին գիրքն արտահայտում էր եկեղեցական դասի ձգտումները, փառաբանվում էր քրիստոնեությունն ու Հայոց եկեղեցին ու կաթողիկոսական աթոռը: Երկրորդ գրքում փառաբանվում են թագավորներն ու Մամիկոնյանները¹³: Եվ այս այն ժամանակ, երբ

¹¹ Անդ, էջ 251:

¹² Անդ, էջ 256:

¹³ Մ. Աբեղյան, Երկեր, 1963, էջ 187, 310:

վորությունը, ինչպես որ իրապես պատմության Ա գիրքը: Ուրիշները թարգմանել են „Родословия Великой Армении“ (Էմիմ), «Մեծ Հայաստանի ծննդաբանություն» (Ստեփանէ), որ ընդունելի չէ, նախ որովհետև երկրի կամ ժողովրդի ծննդաբանություն չի լինում առհասարակ, որ պատմահայրը գրում է ընդհանուր Հայաստանի պատմությունը և ոչ թե Մեծ Հայքի, որ աններելի կլինէր»¹⁸:

Այդպես և մյուս դեպքերում. «Վերջացավ Առաջին գիրքը՝ Հայոց Մեծերի ծննդաբանությունը»:

«Ավարտվեց Երկրորդ գիրքը՝ Հայոց մեծերի պատմությունը»:

«Ավարտվեց Երրորդ գիրքը, որով վերջանում է Հայոց մեծերի պատմությունը»: Ուրեմն ըստ Ստ. Մալխասյանի Մովսես Խորենացու երկի աշխարհաբար վերնագիրը պետք է դնել «Հայոց մեծերի Պատմություն», որ, մեր կարծիքով, բոլորովին ճիշտ չէ, «ոչ էլ Մեծ Հայքի պատմություն», որ, ինչպես ինքն է ասում, «աններելի կլինէր», քանի որ Խորենացին գրել է ընդհանուր Հայաստանի պատմություն:

Խորենացին ասում է, որ ինքը գրել է «մեր ազգի ճշմարիտ պատմությունը, թագավորների և նախարարական ցեղերի և տոհմերի մասին, թե ով ումից է ծագել, ինչ գործ է կատարել նրանցից յուրաքանչյուրը, և որն այս բաժանված ցեղերից բնիկ մեր ազգից է և որոնք եկվորներ են և հալացել՝ բնիկ են դարձել, ամեն մեկի գործերն ու ժամանակները գրով դրոշմել է... առանց նեղության»¹⁹:

Սա էլ հենց Հայոց Մեծաց ծննդաբանությունն է, որովհետև «Ծննդաբանություն» բացատրում է Նոր Հայկազյան բառարանը, նշանակում է «խօսք և ճառ զծննդոց և զսերնդոց, ազգաբանություն, ազգահամար, ցեղին տան պատմությունը»²⁰: Ուրեմն «Ծննդաբանություն Հայոց Մեծաց» նշանակում է Մեծ Հայաստանի ազգաբանությունը՝ Հայաստանյայց թագավորությունների, նախարարությունների, ցեղերի, ազգատոհմերի, ամբողջ հայ ժողովրդի ընդհանուր պատմությունը, Խորենացու վկայությամբ, ինքն ուներ ձեռքի տակ այդ մասին նյութեր և օգտագործել է իր Պատմությունը հյուսելիս:

Ստ. Մալխասյանը «Հայոց Մեծաց»-ը միակերպ չի թարգմանում, Տիգրանին ուղարկած Ածարհակի թղթի «Եւ այս լինի ի տալն քում գորիորդդ Հայոց Մեծաց, զքոյր քո Տիգրանուհի, ինձ կնութեան...» թարգմանել է՝ «Եվ այս բանը կկատարվի, եթե ինձ կնության տաս քո քույր Տիգրանուհուն, Մեծ Հայոց օրիորդին» (իհարկե՝ «Մեծ Հայոց օրիորդին», և ոչ «Հայոց մեծերի օրիորդին», որն անկարելի է—Ա. Մ.): «Եպիսկոպոսունք և նախարարք Հայոց Մեծաց» թարգմանել է «եպիսկոպոսները և Մեծ Հայաստանի բոլոր նախարարները», իսկ «Արշակ արքայ Հայոց մեծաց», «Մեծ Հայքի թագաւոր Արշակը»²¹:

Ինչպես տեսնում ենք, Ստ. Մալխասյանը «Հայոց Մեծաց» թարգմանել է Հայոց Մեծեր, Մեծ Հայք, Մեծ Հայոց, Մեծ Հայաստան ձևերով: Փալատուս Բուզանդի «Հայոց Պատմության» աշխարհաբար թարգմանության մեջ Ստ. Մալխասյանը ամենուր «Հայոց Մեծացը», «Մեծ Հայք» է թարգմանել:

¹⁸ Անդ, էջ 96—97:

¹⁹ Նոր Հայկազյան բառարան, Վեներիկ, 1837, հ. Ա, էջ 1021 (ընդգծումն իմն է—Ա. Մ.):

²⁰ Նույն տեղում:

²¹ Մովսես Խորենացի, Պատմություն Հայոց, Երևան, 1968, էջ 115, 242, 243, 263:

Նույնիսկ «Գրիգոր առաջին կաթողիկոսին Հայոց Մեծաքը», «Մեծ Հայքի առաջին կաթողիկոս» է դարձրել²²:

Մ. Աբեղյանը Կորյունի «Վարք Մաշտոցի» երկում հինգ անգամ հանդիպող «Հայոց Մեծաց»-ը թարգմանում է «Մեծ Հայաստան»²³: Ե. Տեր-Պիպող «Հայոց Մեծաց»-ը թարգմանում է «Մեծ Հայք, մեկ անգամ Մինասյանը Հայոց Մեծացը մեկ անգամ դարձրել է Մեծ Հայք, մեկ անգամ Հայոց աշխարհ, երկու անգամ թողել նույնը՝ «Հայոց Մեծաց»²⁴: Հստակություն չկա նաև հայ մատենագիրների աշխարհաբար ժամանակակից թարգմանություններում:

Հայք աշխարհը, երկիրը, իր անունը ստացել է Հայկ Անահապետի անունից. «Իսկ աշխարհս մեր կոչի յանուն Ասիւնայն մերոյ Հայկայ՝ Հայք»²⁵: Հայկ Անահապետից ու Հայք աշխարհից սկիզբ առնող հայ ազգի և Հայաստան աշխարհի պատմությունն է շարադրում Մովսես Խորենացին: Այդ աշխարհը ստեղծվել է հեռավոր անցյալում և փոքրիկ աշխարհից, դարերի ընթացքում մեծացել, ընդարձակվել, հզորացել և դարձել է «աշխարհ Հայոց թագքում մեծացել, ընդարձակվել, հզորացել և դարձել է «աշխարհ Հայոց Մեծաց», «Հանուրց հիսիսականաց վեհագոյն», «Մեծ Հայոց աշխարհ»²⁶, Մեծաց», «Հանուրց հիսիսականաց վեհագոյն», «Մեծ Հայոց աշխարհ»²⁶, ուստի նրա պատմությունը պետք է կոչվեր Մեծ Հայաստանի Պատմություն, որ համապատասխաներ իր շարադրած նյութին, ոչ միայն հազարամյակներ անցած ժամանակի և լայնածավալ տարածության ընդգրկած սահմաններին, այլև Հայկական ոգուն, պատմության հետապնդած ապատակներին, «մերոցն Ասիւնեաց» ճանաչելուն և հիշելուն, «մերոց հայրենեաց» պահպանությամբ: Երբեք չպետք է մոռանալ հայրենիքն ու նրա պատմությունը, պետք է սովորել և պահել որպես «անմահ յիշատակ», այդպես էլ կոտակում է Խորենացին իր Պատմությունը Սահակ Բագրատունուն, և ոչ միայն նրան. «յանմահ յիշատակ թողոյ գայս քեզ և որ զկնի քո գալոց են ազգք»: Հայոց մեծաց պատմությունը Խորենացին կոտակում է Հայոց գալիք սերունդներին:

«Հայոց Մեծաց» հասկացությունը պահպանվում է հետագայում ևս. Գալսերաց գրքում, «Դիոկղետիանոս... թագաւորեցոյց զՏրդատ քաջ՝ Հայոց Մեծաց»...²⁷ Կաղանկատվեցին Հայոց իշխան Գրիգոր Մամիկոնյանի կնոջը՝ Հեղինեին կոչում է «Տիկին Հայոց Մեծաց»²⁸, որը չի նշանակում «Հայոց մեծերի Տիկին», Հովհաննես Դրասխանակերտցին իրեն համարում է «Հայոց Մեծաց կաթողիկոս»²⁹, որ Հայոց մեծերի կաթողիկոս չի նշանակում: Գրիգոր Նարեկացին «Հայոց Մեծաց հռետոր»³⁰ էր և ոչ Հայոց մեծերի հռետոր: «Հայոց մեծաց դիտապետ» Ներսես Մեծը Հայոց մեծերի դիտապետ չէր: Լևոն իշխանը ձեռնադրվում է թագավոր «Հայոց մեծաց»³¹ և ոչ Հայոց մե-

²² Փալստոս Բուզանդ, Հայոց Պատմութիւն, Երևան, 1968, էջ 85:

²³ «Մեծ Հայաստանի Արշակունի թագավորների դուրը», «Մեծ Հայաստանի սուրբ կաթողիկոսը», «Մեծ Հայաստանի արքա Վոսմշապուհի վեցերորդ տարում», «Մեծ Հայաստանի կողմերը», «Մեծ Հայաստանի հազարապետ» (Կորյուն, Վարդ Մաշտոցի, էջ 43, 51, 71, 93):

²⁴ Եղիշե, Վարդանանց պատմությունը, Երևան, 1958, էջ 16, 168, 28:

25 Մովսէս Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց, էջ 37:

26 U. G. n.:

²⁷ Անանուն ժամանակագրություն, Վենետիկ, 1904, էջ 49:

28 Մ. Կաղանկատվացի, Պատմության Աղյուսակի աշխարհի, Երևան, 1983, էջ 236: Աշխարհագրարում «Մեծ Հայաստանի տիկին» թարգմ. Վ. Սոսքելյան (1969, էջ 184):

²⁹ Դրասխանակերտոցի, Պատմության Հայոց, Թիֆլիս, 1912, էջ 272:

³⁰ ԺԴ դարի հիշատակարաններ, 1950, էջ 594:

³¹ Մատենադարան, ձեռ. № 488, էջ 13ա:

ծերի թագավոր: Հովհաննես Որոտնեցին Գրիգոր Տաթևացուն կարգում է «րաբունապետ Հայոց Մեծաց»³² և ոչ Հայոց մեծերի րաբունապետ: 1855 թ. Ղ. Ալիշանը գրում է Հայաստանի տեղագրությունը և անվանում «Տեղագիր Հայոց Մեծաց»³³, որն հայոց մեծերի տեղագրություն չի նշանակում, ոչ էլ միայն Մեծ Հայքն է ընդգրկում:

Ամենուր, երբ «Հայոց Մեծաց»-ը միայն Մեծ Հայքը նկատի չունի (ինչպես «Հայոց Մեծաց և Փոքունց»), Մեծ Հայաստան է նշանակում, ինչպես Խորենացու և վկայակոչված մյուս հեղինակների մոտ:

Մովսես Խորենացու Հայաստանն ու նրա Պատմությունը մեծ են տարիքով, տարածքով և տարողությամբ՝ «արության բազում գործերով», սկիզբ են առել Հայկ նահապետի հզոր բազկից: Հասել է մինչև Մեսրոպ Մաշտոցի սուրբ աջը, որպես մի նոր սկիզբ, որտեղից շարունակվեց Հայաստանն ու իր Պատմությունը՝ նոր հանգամանքներում, «Որ երթայ զաշխարհն Հայոց աշխարհ մեծ է,—գրում է Ղազար Փարպեցին,—յամս երկուս և երիս հագի կարէ ճանաչէ. նախ՝ դիրս աշխարհին՝ զդիրն և զդժարն, ապա՝ զմարդիկ աշխարհին»³⁴: «Զաշխարհն Հայոց մեծ է» ասելով, Ղազար Փարպեցին կարծես լռելյայն իր համաձայնությունն է արտահայտում իր ավագ և հսկա ժամանակակցի՝ «երանելի փիլիսոփա Մովսէսի»³⁵, Հայոց մեծ աշխարհի Հայոց մեծաց պատմություն շարադրելու գաղափարին, որն, անշուշտ, մտնում էր պատմահոր «տգիտահալած գրեանց» մեջ, որոնք Փարպեցուն լավ հայտնի էին:

Ղազար Փարպեցին իր հովանավոր և պատվիրատու Վահան Մամիկոնյանի հրամանով շարունակեց Հայոց Պատմությունը Գրիգոր Լուսավորչից սկսող պատմիչների առաջին երկու գրքից հետո և իր երկն անվանեց Հայոց պատմության երրորդ գիրք: Նա օգտագործեց Մովսես Խորենացու Հայոց Մեծաց Պատմությունը՝ առանց անունը տալու:

Իսկ երբ է ավարտել Մովսես Խորենացին Հայոց Մեծաց պատմությունը: Այդ մասին առաջին վկայությունը պահպանվել է 6-րդ դարի մատենագիր-տոմարագետ Մշո Ս. Կարապետ վանքի առաջնորդ Աթանաս Տարոնացու առաջմ անհայտ ժամանակագրության մեջ, որի մի մասը մեզ հասել է Հոռմեական կայսրերի և հայոց թագավորների մասին վկայությունների միահյուսված ժամանակագրության տեսքով:

Հայերեն հնագույն թղթյա ձեռագրի երկրորդ մատյանն սկսվում է «Երրանեցոց ժամանակագրութիւն» սկսվածքով ժամանակագրությունների շարքով, որ Հոռմեացոցը շարադրված է Եվսեբի և Աթանասի ժամանակագրությունների հիման վրա:

Եվսեբն—հանրահռչակ հույն մատենագիր Եվսեբիոս Կեսարացին է, որի «Քրոնիկոնից» քաղված են Հոռմեական պատմության վերաբերվող վկայություններ, իսկ Աթանասը, որին պատկանում են Հայոց պատմությունից քաղված վկայություններ, ինչպես ցույց ենք տվել մի ուսումնասիրու-

³² Լ. Խաչիկյան, ԺԵ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, մ. Ա. Երևան, էջ 104:

³³ Ղ. Ալիշան, Տեղագիր Հայոց Մեծաց, Վեներիկ, 1865:

³⁴ Ղ. Փարպեցի, Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1904, էջ 177:

³⁵ «Երանելի փիլիսոփա Մովսէսին» նա հիշում է մինչև իր Պատմության շարադրումը, Վահան Մամիկոնյանին ուղարկած թղթի մեջ: Այդ ժամանակ, ըստ երևույթին, «Թղթից» պակասեց մի թերթ:

թյան մեջ³⁶, Գլակա կամ Ս. Կարապետ վանքի առաջնորդ Աթանաս Տարոնացին է, որը կարգավորել է Հայոց նոր տոմարը, 584 թվականին:

Աթանաս Տարոնացին իր ժամանակագրությունը կազմելիս, հիմք է ընդունել Մովսես Խորենացու Հայոց Մեծաց պատմությունը, (ի դեպ իր տոմարն էլ կոչել է Հայոց Մեծաց տոմար), ապա շարունակել է այլ աղբյուրներից՝ մինչև 556 թվականը (ուր նշում է, որ տոմարը ինքն է հորինել):

Այս ժամանակագրության մեջ ՆՀԴ (474) թվականի դիմաց գրված է «Մովսես Խորենացի, փիլիսոփա և մատենագիր»³⁷:

474 թվականը Մովսես Խորենացու ծննդյան թվականը չի կարող լինել, քանի որ նա եղել է Մեսրոպ Մաշտոցի աշակերտներից: Եվ ոչ էլ մահվան թվականը կարող է լինել. Սամվել Անեցին նրան հիշատակում է 492 թվականին շարականներ հորինելու կապակցությամբ: Մնում է ենթադրել, որ թվականը Հայոց պատմությունը ավարտելու տարին է: Այս ենթադրությունը համոզմունք է դառնում, երբ նկատում ենք, որ Աթանաս Տարոնացու մոտ Ափրիկանոս պատմագիրը հիշվում է Ուրհայի պատմությունը գրելու, Սահակ Պարթևը՝ Հայ դպրությանը փոխելու, Մեսրոպ Մաշտոցը՝ Հայոց գրերն ստեղծելու, նրանց աշակերտները՝ Եզնիկն ու Հովսեփը, թարգմանություններ կատարելու առթիվ, այսինքն՝ կյանքում անհատի հիշատակության արժանի գործն է արձանագրվում, բնականաբար մատենագիր Խորենացուն էլ իր պատմագրքի ավարտի տարին պետք է նշվեր:

Բարեկախությամբ այս իրողությունը հաստատվում է մատենագրական մի այլ հավաստի վկայությամբ: Այն Թովմա Արծրունու վերը բերված վկայությունն է, որ նշված է, որ Խորենացու Հայոց Մեծաց պատմությունը սկսվում է Ադամից և հասնում մինչև Զենոն կայսրը, որը գահ է բարձրացել 474 թվականին:

Աթանաս Տարոնացու հաղորդած 474-ը ցույց է տալիս, որ Խորենացին իր պատմությունը ավարտել է Զենոն կայսրի գահակալության առաջին տարում, այլապես նա այլ թվական կնշեր: Իսկ Թովմա Արծրունու «Ադամից մինչև Զենոն կայսր» արտահայտությունը այդ նույնն է հաստատում, այսինքն մինչև նրա գահակալության սկիզբը, այսինքն 474 թվականը:

Հայտնի է, որ Մովսես Խորենացու Հայոց պատմությունը Ադամից սկսվելով, ավարտվում է 440 թվականին, Սահակ Պարթևի և Մեսրոպ Մաշտոցի մահվամբ: Պատմագիրքը քաղկացած է երեք գրքերից, և վերջին գիրքը կոչվում է Ավարտաբանություն, սա էլ ավարտվում է նշանավոր ողբով: Այստեղ էլ մեզ օգնում է Թովմա Արծրունին: Վերը բերված նույն քաղվածքում նա նշել է, որ մինչև Զենոն կայսրին հասնելու մասին Խորենացին մեզ հաղորդում է իր խոստացած Չորրորդ գրքում, որը կոչվում է «Վերադարձութիւն ի վերայ երեցունց դրուագեալ հատուածին», այսինքն հավելված նախորդ երեք գրքերի³⁸: Թովմա Արծրունին ոչ թե հայտարարում է, այլև ցուցումներ է կատարում «Վերադարձութիւն» գրքից, որի շնորհիվ հնարավորություն ենք ստանում վերականգնելու Չորրորդ գրքի մաս կազմող մատենագրական որոշ, ավելի ճիշտ, որոշակի երկեր:

³⁶ Ա. Ս. Մաթևոսյան, Մովսես Խորենացին և Աթանաս Տարոնացու ժամանակագրությունը, Պատմաբանասիրական հանդես, 1989, № 1...

³⁷ Մատենադարան, ձեռ. 2679. էջ 162ա:

³⁸ Թովմա Արծրունի, Պատմութիւն, էջ 122:

Դրանցից է «Մովսեսի Խորենացուց և Անդրեասի» ժամանակագրությունը, որը վերագրվել է այս կամ այն հեղինակին, որպես «Խմբագիր ժամանակագրություն»³⁹, կամ «Պատմություն Ամանիայի Ծիրակունդի համարողի»⁴⁰, և այլն:

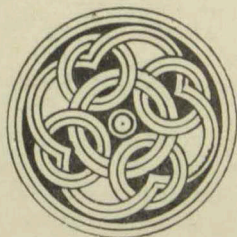
Քննությունը ցույց է տալիս, որ Մովսես Խորենացու հորինվածքով սկսվող և լրացումներով վերջացող սույն ժամանակագրությունը Մովսես Խորենացու Չորրորդ գրքի մեջ մտնող առաջին երկն է, որն սկսվում է Ադամով և հասնում մինչև Զենոն կայսր, այսինքն 474 թվական⁴¹:

Ուստի աներկբայելիորեն 474 թվականը կարելի է համարել Մովսես Խորենացու Հայոց Մեծաց պատմության ավարտման տարին:

³⁹ Բ. Սարգիսյան, Ամանուն ժամանակագրություն է դարու, Վենետիկ, 1904, էջ Ա—Ի:

⁴⁰ Ա. Աբրահամյան, Ամանիա Ծիրակացու մատենագրությունը, Երևան, 1940:

⁴¹ Ա. Մաթևոսյան, Մովսես Խորենացու Հայոց Մեծաց պատմության Չորրորդ գրքի հարցը, Պատմաքաճախական հանդես, 1991, № 2: Հմմտ., Ա. Մաթևոսյան, Մովսես Խորենացու Հայոց պատմության Չորրորդ գիրքը, «Հայաստան» օրաթերթ, 1991, դեկտեմբերի 24:



ЭЧМИАДЗИН

ОФИЦИАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ ЭЧМИАДЗИНСКОГО КАТОЛИКОСАТА
(СЕНТЯБРЬ—ОКТАБРЬ 1991 г.)

1. Поздравительная телеграмма Католикоса всех армян Вазгена I Левону Тер-Петросяну по случаю избрании президентом Республики Армения, 18 октября 1991 г. (стр. 3).
2. Обращение Католикоса всех армян Вазгена I к армянскому народу о голо-совании 21 сентября за независимость Армении, 14 сентября 1991 г. (стр. 4).
3. Слово Католикоса всех армян Вазгена I в Парламенте Армении по случаю провозглашения независимости Армении, 23 сентября 1991 г. (стр. 5).
4. Слово Католикоса всех армян Вазгена I армянскому телевидению (стр. 6—8).
5. Мироосвящение в первопрестольном Эчмиадзине, 29 сентября 1991 г. Поме-щено также по этому случаю слово Католикоса всех армян Вазгена I (стр. 9—19).
6. Визиты в резиденцию первопрестольного Эчмиадзина по случаю 83-ей годов-щины со дня рождения Католикоса всех армян Вазгена I (стр. 20—25).
7. Диаконское рукоположение в первопрестольном Эчмиадзине, 15 сентября 1991 г. Помещены также проповедь архиепископа Нерсеса Позапаляна в Кафедраль-ном соборе и биографии вновь рукоположенных диаконов (стр. 26—32).
8. Торжество открытия Духовной Академии, 10 сентября 1991 г. Помещено так-же слово Католикоса всех армян Вазгена I по случаю нового учебного года (стр. 33—37).
9. Церковная хроника первопрестольного Эчмиадзина за сентябрь—октябрь ме-сяцы (стр. 38—39).
10. Сафун Григорян—Эчмиадзин (стихотворение)—(стр. 40—41).
11. Обращение к миру Армянского Патриарха Иерусалима архиепископа Тор-гома Манукяна о безопасности армян Арцаха (стр. 42).
12. Володя Абрамян—Вести из армянской епархии Иерусалима:
 - а) Официальное посещение Патриарха Православной Русской Церкви в Ар-мянский Патриархат Иерусалима, 28 марта 1991 г. (стр. 43—44).
 - б) Хиротония в иеромонаха в Армянской Патриархии Иерусалима, 13—14 февраля 1991 г. (стр. 44—45).
 - в) Паломничество в Иерусалим поощряется Армянским Патриархом Иеруса-лима архиепископом Торгомом Манукяном (стр. 45).
 - г) Камерный хор радио и телевидении Республики Армения в Иерусалиме, 27 марта—3 апреля 1991 г. (стр. 45—46).
13. Иеромонах Мака́р Оганесян—Ритуал водоосвящения в армянской епархии Ирака по случаю получении нового миро из первопрестольного Эчмиадзина, 18 ок-тября 1991 г. (стр. 47—49).
14. Володя Абрамян—Вести из армянской епархии Канады (стр. 50—51).
15. Симонян-Габузян Кнарик—Из воспоминаний отца (мемуары)—(стр. 52—54).
16. Священник Нерсес Нерсесян, доктор богословия—Непогрешимость и авто-ритет Вселенских Соборов (исследование)—(стр. 55—68).
17. А. А. Кеосеян—Свидетельства для проповеди (исследование, продолжение)—(стр. 69—74).
18. А. А. Кеосеян—Чтения из прошедшей библиографии (исследование)—(стр. 75—84).
19. А. С. Матевосян—Заглавие и дата окончания истории Мовсеса Хоренаци (ис-следование)—(стр. 85—93).

„ETCHMIADZIN“

OFFICIAL MONTHLY OF HOLY ETCHMIADZIN (SEPTEMBER—OCTOBER 1991)

1. The congratulatory cable of His Holiness Vasken I, Catholicos of All Armenians, to His Excellency Mr. Levon Ter-Petrossian, on the occasion of His election president of the Republic of Armenia, 18-th October 1991 (p. 3).
2. The appeal of His Holiness to the Armenian people, about the voting for the independence of Armenia in September 21-st, 14-th September 1991 (p. 4).
3. The message of blessing of His Holiness in the parliament of Armenia, on the occasion of the proclamation of independence of Armenia, 23-rd September 1991 (p. 5).
4. The address of His Holiness from the T. V. of Yerevna (pp. 6—8).
5. The blessing of His Holy Oil in the Mother See of Holy Etchmiadzin, 29-th September 1991. It is given also the message of His Holiness given on this occasion (pp. 9—19).
6. Visits to the Mother See of Holy Etchmiadzin's patriarchal residence on the occasion of the 83-rd birthday anniversary of His Holiness Vasken I, Catholicos of All Armenians (pp. 20—25).
7. Diaconal ordination in the Mother See of Holy Etchmiadzin, 15-th September 1991. It is given also the officiating Archbishop Nerses Bozabalian's sermon and the biographies of the newly ordained deacons (pp. 26—32).
8. The reopening ceremony of the Theological Seminary of Holy Etchmiadzin, 10-th September 1991. It is given also the address of blessing of His Holiness, on the occasion of the new scholar year (pp. 33—37).
9. Divine liturgy services and sermons delivered in the Holy Cathedral and descriptions of church festivities in the Holy See during the months of September—October 1991 (pp. 38—39).
10. **Sassoon Grigorian**—«Etchmiadzin» (poetry)—(pp. 40—41).
11. The appeal to the world of His Beatitude Archbishop Torgom Manoukian for the safety of the Armenians of Karabakh (p. 42).
12. **Volodya Abrahamian**—News from the Armenian diocese of Jerusalem:
 - a) The official visit of His Holiness the Patriarch of the Russian Church to the Armenian Patriarchal Residency of Jerusalem, 28-th March 1991 (pp. 43—44).
 - b) Sacerdotal Ordination in the Armenian Cathedral of Jerusalem, 13—14-th February 1991 (pp. 44—45).
 - c) Encouragement of pilgrimage to Jerusalem by the Armenian Patriarch of Jerusalem His Beatitude Archbishop Torgom Manoukian (p. 45).
 - d) The chorus of radio and T. V. of the Republic of Armenia in Jerusalem, March 27-th—April 3-rd 1991 (pp. 45—46).
13. **Reverend Makar Hovhannessian**—Ceremony of water blessing on the occasion of the transfer to the Armenian diocese of Iraq the new Holy Oil, 18-th October 1991 (pp. 47—49).
14. **Volodya Abrahamian**—News from the Armenian diocese of Canada (pp. 50—51).
15. **Simonian-Kapoutchian Knarig**—«Memories of my father» (pp. 52—54).
16. **Father Nerses Nersessian**—«The authority and the infallibility of the ecumenical councils» (study)—(pp. 55—68).
17. **H. H. Keusseyan**—«Testimonies for the preachings» (study—to be continued)—(pp. 69—74).
18. **H. H. Keusseyan**—«Readings from our ancestors' literature» (study)—(pp. 75—84).
19. **A.S. Matevossian**—«The title of Movses Khorenatz'y's book of history and the date of the end» (study)—(pp. 85—93).

„ETCHMIADZINE“
ORGANE OFFICIEL DU SAINT-SIÈGE D'ETCHMIADZINE
(SEPTEMBRE—OCTOBRE 1991)

1. Télégramme de félicitation de Sa Sainteté Vasken Ier adressé à Son Excellence Lévon Ter-Pétrossian à l'occasion de son élection au poste de président de la République d'Arménie (18 octobre 1991) — (p. 3).

2. Appel de Sa Sainteté invitant le peuple arménien à voter en faveur de l'indépendance d'Arménie (14 septembre 1991) — (p. 4).

3. Discours de Sa Sainteté prononcé le 23 septembre 1991 à la séance plénière du Parlement à l'occasion de la proclamation d'indépendance de l'Arménie (p. 5).

4. Message de Sa Sainteté prononcé à la télévision d'Erévan (pp. 6—8).

5. Bénédiction du Saint-Chrême au Saint-Siège d'Etchmiadzine (29 septembre 1991). Texte de l'allocation de Sa Sainteté prononcée à cette occasion (pp. 9—19).

6. Visites à la résidence patriarcale du Saint-Siège d'Etchmiadzine à l'occasion du 83e anniversaire de la naissance du catholicos de tous les Arméniens (pp. 20—25).

7. Ordination diaconale dans la cathédrale de Saint-Etchmiadzine (15 septembre 1991). Texte du sermon de l'archevêque Nersès Bozabalian prononcé à cette occasion. Biographies des diacres ordonnés (pp. 26—32).

8. Rentrée des classes au séminaire théologique de Saint-Etchmiadzine (10 septembre, 1991). Texte de l'allocation de Sa Sainteté prononcé à l'occasion de la nouvelle année scolaire (pp. 33—37).

9. Brèves informations concernant la célébration des saintes messes, les sermons prononcés à cette occasion et d'autres cérémonies religieuses qui ont eu lieu dans la cathédrale de Saint-Etchmiadzine au cours des mois septembre—octobre 1991 (pp. 38—39).

10. Sassoun Grigorian—«Etchmiadzine» (poème)—pp. 40—41).

11. Appel de Sa Béatitudo l'archevêque Torgom Manoukian, patriarche des Arméniens de Jérusalem, adressé au monde entier pour la sécurité de la population arménienne du Haut-Karabakh (p. 42).

12. Volodia Abrahamian—Nouvelles du diocèse des Arméniens de Jérusalem.

a) Visite officielle du patriarche de l'Eglise orthodoxe russe au patriarcat arménien de Jérusalem (28 mars 1991)—(pp. 43—44).

b) Ordinations sacerdotales dans la cathédrale arménienne St. Jacques de Jérusalem (13—14 février 1991)—(pp. 44—45).

c) Sa Béatitudo le patriarche Torgom Manoukian encourage le pèlerinage vers Jérusalem (p. 45).

d) Le chœur de la Radio-Télévision d'Arménie à Jérusalem (du 27 mars au 3 avril 1991)—(pp. 45—46).

13. Père Makar Hovhannessian—Bénédiction d'eau dans l'église arménienne de Bagdad à l'occasion du transfert de l'huile sainte au diocèse des Arméniens d'Iraq (18 octobre 1991)—(pp. 47—48).

14. Volodia Abrahamian—Nouvelles du diocèse des Arméniens du Canada (pp. 50—51).

15. Knarik Simonian-Kapoutchian—«Mémoires de mon père» (pp. 52—54).

16. Père Nersès Nersessian—«L'autorité et l'infaillibilité des conciles oecuméniques» (étude)—(pp. 55—68).

17. H. H. Keusseyan—«Témoignages à l'usage des prédications» (étude, à suivre)—(pp. 69—74).

18. H. H. Keusseyan—«Lecture des ouvrages de nos anciens» (étude)—(pp. 75—84).

19. A. S. Matévossian—«Le titre et la date d'achèvement de l'histoire de Movsès Khorenatsi» (étude)—(pp. 85—93).

ՔՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի շնորհավորական հեռագիրը մեծաճարգ տիար Լևոն Տեր-Պետրոսյանին՝ Հայաստանի Հանրապետության նախագահ ընտրվելու առթիվ	3
Ամենայն Հայոց Հայրապետի կողմ	4
Ամենայն Հայոց Հայրապետ Տ. Տ. Վազգեն Ա.-ի օրհնության խօսքը Հայաստանի Նորհրդարանում	5
Տ. Վազգեն Ա. Վեհափառ Հայրապետի խօսքը Երևանի հեռուստացույցից	6
Հայույս մեռոնի օրհնություն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում	9
Սյցկություններ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին՝ ծննդյան 83-րդ տարեդարձի առթիվ	20
Սարկավագական ձեռնադրություն Մայր Աթոռում	26
Հոգևոր ճեմարանի վերաբացման հանդիսությունը	33
ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՌՈՒՄ—Եկեղեցական բեմ, լուրեր	38
ՍԱՍՈՒՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ—Էջմիածին	40
Երուսաղեմի Պատրիարքը համաշխարհային կոչ կ'ընէ Ղարաբաղի հայության անվտանգության համար	42
ՎՈՒՌԴՅԱ ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ—Լուրեր Երուսաղեմի հայոց թեմից	43
ՄԱԿԱՐ ԱՔԵՂԱ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ—«Ջրօրհների արարողություն Սրբալույս նոր Միտոնի բերման առիթով իրաքահայ թեմէն ներս»	47
ՎՈՒՌԴՅԱ ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ—Լուրեր Կանադայի հայոց թեմից	50
ՍԻՄՈՆՅԱՆ-ԳԱՔՈՒԶՅԱՆ ՔՆԱՌԻԿ—Հորս հուշերից	52
ԳՈՎՏ Տ. ՆԵՐՍԵՍ ԲԶՆ, ՆԵՐՍԵՍՅԱՆ—Տիեզերական ժողովների հեղինակությունն ու անսխալականությունը	55
«Վկայությունք ի պէտս բարոգութեանց»	69
Հ. Հ. ԲՅՈՍԵՅԱՆ—Ընթերցումներ նախնյաց մատենագրությունից	75
Ա. Ա. ՄԱԹԵՎՈՅՅԱՆ—Մովսէս Նորենացու պատմագրքի խորագիրը և ավարտման թվականը	85
«Эчмиадзин» официальный журнал Эчмиадзинского Католикосата	94
«Etchmiadzin» official monthly of Holy Etchmiadzin	95
«Etchmiadzine» organe officiel du Saint-Siege d'Etchmiadzine	96

Խմբագիր՝ ԵՐՎԱՆԻ ՄԵԼԻՔՈՆՅԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՅԵՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԷՋՄԻԱԾԻՆ

«ԷՋՄԻԱԾԻՆ» ԱՐՄԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Республика Армения, Эчмиадзин, Редакция журнала «Эчмиадзин».

Rédaction de la revue «Etchmiadzine», Etchmiadzine. Arménie, URSS

Հանձնված է արտատրության 27.11.1991 թ.: Ստորագրված է տպագրության 24.02.1992 թ.:

Տպագրական 6 մամուլ+1 ներդիր, թուղթ 70×108¹/₁₆, պատվեր 48

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի տպարան, 1991 թ.

